

ΤΑ ΠΡΟΕΥΑΓΓΕΛΙΚΑ ΚΕΙΜΕΝΑ *

Ἡ μαρτυρία τῶν Πατέρων περὶ τῆς ἀρχικῆς μορφῆς
τῆς Εὐαγγελικῆς Παραδόσεως καὶ ἡ ἀξία
τῶν Πατερικῶν βιβλικῶν παραθέσεων.

ΓΕΡΑΣΙΜΟΥ - ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ ΣΠ. ΖΑΦΕΙΡΗ
Μητροπολίτου Γαρδικίου

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

ΤΑ ΠΡΟΣΥΝΟΠΤΙΚΑ ἢ ΠΡΟΕΥΑΓΓΕΛΙΚΑ ΚΕΙΜΕΝΑ. ΑΠΟΣΤΟΛΙΚΗ ΕΥΑΓΓΕΛΙΚΗ ΠΑΡΑΔΟΣΙΣ ΤΗΣ ΑΡΧΕΓΟΝΟΥ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ.

1. Τὰ Προσυνοπτικά ἢ Προευαγγελικά Κείμενα κατὰ τὴν
μαρτυρίαν τοῦ Λουκ. 1, 1 ἔξ.

Ἐλέχθη ἤδη ἀνωτέρω, ὅτι οὐδαμοῦ ἐν τοῖς ἠθικοῖς, δογματικοῖς, πα-
ραινετικοῖς, ἀπολογητικοῖς, κηρυγματικοῖς καὶ ἐξηγητικοῖς πατερικοῖς συγ-
γράμμασιν ἀπαντῶμεν πληροφορίαν τινὰ περὶ τῶν «ἐπιχειρησάντων», κατὰ
τὴν μαρτυρίαν τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Λουκᾶ, «ἀνατάξασθαι διήγησιν περὶ τῶν πε-
πληροφορημένων¹ ἐν ἡμῖν πραγμάτων, καθὼς παρέδωσαν ἡμῖν οἱ ἀπ' ἀρχῆς αὐ-
τόπται² καὶ ὑπηρεταὶ γενόμενοι τοῦ λόγου» (Λουκ., 1,1).

* Συνέχεια ἐκ τῆς σελ. τοῦ προηγουμένου τόμου.

1. Σημειωτέον ἐναυθα, ὅτι ἡ μετοχὴ «πεπληροφορημένων» δὲν χρησιμοποιεῖται
ἐν τῇ στενῇ ἐννοίᾳ τοῦ ρήματος «πληροφορῶ», ἀλλ' ὑπὸ τὴν εὐρυτέραν αὐτοῦ ἐννοίαν τοῦ
«πληρῶ». Περὶ τῆς ἐννοίας δὲ ταύτης τοῦ ἐν λόγῳ ρήματος μεταξύ ἄλλων ιδέ, ἐπὶ παραδεί-
γματι, M. J. LAGRANGE, *Le sens de Luc I, 1 d' après les papyri*, ἐν *Bulletin d' an-
cienne littérature et d' archéologie chrétiennes*, τ. II, 1912, σελ. 96-100. *Evangile selon
saint Luc*, Paris, 1941, σελ. 3 ἔξ.

2. Ὁ συγγραφεὺς διακρίνει ἐναυθα δύο κατηγορίας, ἤτοι τὴν κατηγορίαν τῶν ἀπ'
ἀρχῆς αὐτοπτῶν μαρτύρων (1,2) καὶ ἐκείνην τῶν «ἐπιχειρησάντων ἀνατάξασθαι διήγησιν»
(1,1), οἵτινες πιθανῶς νὰ ἦσαν αὐτόπται μάρτυρες ὀρισμένων μόνον γεγονότων καὶ οὐχὶ
ἀπ' ἀρχῆς μάρτυρες ὅλων τῶν γεγονότων, ὡς ἦσαν οἱ Δώδεκα Ἀπόστολοι.

Μία ἐπὶ τροχάδην ἀνάγνωσις τοῦ προλόγου τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ Λουκᾶ εἶναι ἱκανὴ νὰ δείξῃ τὴν ἀνεκτίμητον ἀξίαν, τὴν ὁποίαν εἶχον αἱ διηγήσεις αὗται διὰ τὸ κριτικὸν πνεῦμα τοῦ ἱστορικοῦ Λουκᾶ, ὅστις ἀκριβῶς ὡς ἱστορικὸς προβαίνει εἰς τὴν μνειάν αὐτῶν, διότι γνωρίζει τὴν μεγίστην σπουδαιότητα, τὴν ὁποίαν αὗται εἶχον δι' ἓν ἱστορικὸν ἔργον, ὡς εἶναι τὸ ἰδικόν του.

Ἡ μὴ ὀνομαστικὴ μνεία τῶν συγγραφέων τῶν διηγήσεων τούτων οὐδὼς μειώνει, ὡς τινες τῶν κριτικῶν φρονουσι, τὴν σπουδαιότητα τῶν διηγήσεων τούτων. Ἐὰν ὄντως αὗται οὐδεμίαν σημασίαν εἶχον, τότε ἡ μνεία αὐτῶν εἰς ἓνα σύντομον πρόλογον, ὡς εἶναι ὁ τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ Λουκᾶ, δὲν εἶναι καὶ τόσον εὐκολὸς νὰ ἐξηγηθῇ. Τὸ γεγονός, ὅτι ὁ Λουκᾶς ἀναγκάζεται νὰ λάβῃ θέσιν ἔναντι τῶν διηγήσεων τούτων, εἶναι ἀρκούντως ἱκανὸν νὰ δείξῃ τὴν φιλολογικὴν (καὶ ἱστορικὴν) ἀξίαν, τὴν ὁποίαν εἶχον αἱ ἀνώνυμοι δι' ἡμᾶς διηγήσεις αὗται κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς συντάξεως τοῦ τρίτου Εὐαγγελίου. Ἄλλως τε, ἐν οὐδεμιᾷ περιπτώσει δυνάμεθα ν' ἀποκλείσωμεν τὴν πιθανότητα, ὅτι ὁ Εὐαγγελιστὴς Λουκᾶς, ἴσως δὲ καὶ οἱ λοιποὶ Εὐαγγελισταί, ἐξ ἀντιπερισπασμοῦ πρὸς τὸ περιεχόμενον τῶν ἀγνώστων τούτων διηγήσεων κινούμενοι, συνέγραψαν τὰ Εὐαγγέλια αὐτῶν, προκειμένου, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰς ἐπὶ μέρος ταύτας διηγήσεις, νὰ δώσωσιν εἰς τὰ μέλη τῆς πρωτοχριστιανικῆς κοινότητος μίαν σαφῆ, σύντομον, ἐπίσημον, ὡς αὐτόπται μάρτυρες ποῦ ἦσαν οὗτοι, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ ολοκληρωτικὴν εἰκόνα τῆς ἐπεμβάσεως τοῦ Θεοῦ ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς ἐκπληρώσεως τῶν προφητειῶν τῆς Π.Δ. ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς ἐνάρξεως τῆς νέας ἐν Χριστῷ ζωῆς, ἀπορροεούσης ἐκ τοῦ πάθους καὶ τῆς τριήμερου ἀναστάσεως τοῦ Κυρίου.

Αἱ προευαγγελικαὶ αὗται διηγήσεις, περὶ τῶν ὁποίων ὀμιλεῖ ὁ Εὐαγγελιστὴς Λουκᾶς, ἦσαν κατὰ πᾶσαν πιθανότητα πολλαί. Ἡ πλειονότης δὲ αὐτῶν δύναται, σὺν τοῖς ἄλλοις, νὰ ἐξηγηθῇ καὶ ἐκ τῆς ἀνομοιομορφίας, τὴν ὁποίαν παρουσιάζει ὁ Ἰουδαϊσμός τῆς Παλαιστίνης κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν. Οὗτος, ὡς γνωστόν, δὲν ἀποτελεῖται ἐκ δύο μόνον ἀντιμαχομένων παρατάξεων, ἤτοι τῆς τῶν Φαρισαίων καὶ τῶν Σαδδουκαίων, ἀλλ' ἐπὶ πλέον καὶ ἐκ μιᾶς τρίτης, ἐξ Ἰσου σημαντικῆς, παρατάξεως, ἣτις συμπεριελάμβανεν ἐν τοῖς κόλποις αὐτῆς ἀνομοιογενῆ στοιχεῖα ἐπηρεασθέντα ὑπὸ τοῦ ἑλληνιστικοῦ συγκρητισμοῦ. Ἡ πρωτοχριστιανικὴ Ἐκκλησία συνεκροτήθη οὐχὶ ἐκ μελῶν ἀνηκόντων εἰς μίαν καὶ μόνον ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἀντιτιθεμένων Ἰουδαϊκῶν παρατάξεων. Τούναντίον ὁ πυρὴν αὐτῆς ἀπετελέσθη ἐξ ὀπαδῶν προερχομένων καὶ ἐκ τῶν τριῶν τούτων ἀντιμαχομένων Ἰουδαϊκῶν κοινοτήτων. Ἐνεκα τῆς ἀνομοιογενείας αὐτῶν ἡ ἀρχέγονος χριστιανικὴ Ἐκκλησία παρουσιάζει οὐχὶ ὀμοιομορφίαν ἀλλὰ πολυμορφίαν, ἣτις ἐν τούτοις οὐδὼς ἠδυνήθη νὰ ἐπιφέρῃ διάσπασιν τῆς ἱστορικῆς ἐνότητος τῆς παραδόσεως περὶ τοῦ Προσώπου τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰς αὐτὰς ταύτας τὰς πηγὰς τῆς εὐαγγελικῆς παραδόσεως. Βεβαίως ἡ διάσωσις τῆς ἱστορικῆς ἐνότητος τῆς

ἀποστολικῆς εὐαγγελικῆς παραδόσεως, ἥτις ὀφείλεται ἀποκλειστικῶς καὶ μόνον εἰς τὴν ἐνότητα τοῦ κηρύγματος τῶν Δώδεκα, δὲν ἀποκλείει ἐκ τῶν προτέρων τὴν πιθανότητα, καθ' ἣν ὅπαδοι ἐκάστης ἐκ τῶν ὡς ἄνω τριῶν μνημονευθεισῶν παρατάξεων ἐξηκολούθουν, παρὰ τὴν ἐνσωμάτωσιν αὐτῶν ἐν τοῖς κόλποις τῆς πρωτοχριστιανικῆς Ἐκκλησίας, νὰ ἔχωσι διαφορετικὰς τάσεις, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ὁποίων ἀνέπτυσσον, κατ' ἀρχὰς μὲν προφορικῶς εἶτα δὲ καὶ γραπτῶς, τὸ κήρυγμα καὶ τὴν διδασκαλίαν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Διὰ μίαν μεγάλην πλειοψηφίαν τῶν ἐρευνητῶν ἀναμφισβήτητον παραμένει τὸ γεγονός, ὅτι ἤδη ἀπὸ τῶν πρώτων ἡμερῶν τῆς ἰδρύσεως τῆς πρωτοχριστιανικῆς κοινότητος καὶ τῆς διοικήσεως αὐτῆς ὑπὸ τῶν Ἀποστόλων δημιουργοῦνται καὶ ἕτεραι, παράλληλοι πρὸς αὐτήν, χριστιανικαὶ κοινότητες, τῶν ὁποίων ἡ διδασκαλία, καὶ δὴ καὶ μετὰ τὴν Ἀποστολικὴν Σύνοδον, δὲν συνεφώνει πλήρως πρὸς τὴν διδασκαλίαν τῆς ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν τῶν Δώδεκα διατελούσης πρωτοχριστιανικῆς κοινότητος, ἐν τοῖς κόλποις τῆς ὁποίας κηρῦσσεται καὶ ἀναπτύσσεται ὁ ἀποκαλυφθεὶς ὑπὸ τοῦ σταυρωθέντος καὶ ἀναστάντος Κυρίου λόγος τοῦ Θεοῦ ὑπὸ τὸν ἀπόλυτον πάντοτε ἔλεγχον καὶ τὴν καθοδήγησιν τῶν Ἀποστόλων τοῦ Κυρίου. Αἱ ἐν λόγῳ κοινότητες, αἵτινες ἀνέπτυξαν μίαν ἠθικὴν καὶ (δογματικὴν) διδασκαλίαν παραευαγγελικὴν, παρακανονικὴν ἢ, ὀρθότερον εἰπεῖν, παραεκκλησιαστικὴν, σφόδρα κατεπολεμήθησαν ὑπὸ τῶν Ἀποστόλων, ὅπως δὲ ἰδιαίτερος ὑπὸ τοῦ Ἀποστόλου Παύλου.

Ἡ χριστιανικὴ ἀρχαιότης διεῖδεν, ὡς τοῦλάχιστον προκύπτει ἐκ τῆς ἐκκλησιαστικῆς γραμματολογίας, μίαν σαφῆ πολεμικὴν τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Λουκᾶ ἐναντίον τῶν πρὸ αὐτοῦ συγγραψάντων διηγήσεις «περὶ τῶν πεπληροφορημένων ἐν ἡμῖν πραγμάτων»¹. Τοῦτο κατὰ τοὺς Πατέρας καὶ τινὰς τῶν συγχρόνων ἐρμηνευτῶν δηλοῦται διὰ τοῦ ρήματος «ἐπεχείρησαν», ὅπερ ἐκφράζει ἀπλῆν προσπάθειαν ἄνευ ὅμως ἐπιτυχίας τοῦ ἐπιδιωχθέντος ὑπ' αὐτῶν σκοποῦ². Βεβαίως διὰ τῆς φράσεως «ἐπειδήπερ πολλοὶ ἐπεχείρησαν ἀνατάξασθαι διήγησιν» ὁ Εὐαγγελιστὴς Λουκᾶς δὲν ὑπαινίσσεται οὔτε

1. Ὁ πολεμικὸς χαρακτήρ τοῦ προλόγου τοῦ τρίτου Εὐαγγελίου δύναται καλύτερον νὰ ἐκτιμηθῆ, ἐὰν οὗτος συγκριθῆ πρὸς ἄλλους προλόγους, πολεμικοῦ ὡσαύτως χαρακτήρος, τῆς ἀρχαιότητος, ὅπως ἐπὶ παραδείγματι πρὸς τὸν πρόλογόν τοῦ Γαλιῶν (πρβλ. *De throne: ἐπειδὴ Πυθαγόρας... οὐκ ὀρθῶς... διὰ τοῦτο ἔδοξέ μοι...*) καὶ τοῦ Ἰωσήπου (πρβλ. *Κατ' Ἀπίωνος*, I, 1, 1: ἐπειδὴ... οἱ μὲν... σοφιστικῶς ἀναγράφουσι, οἱ... δέ... καταψεύδονται... προϋθέμην ἐγώ...).

2. ΘΕΟΦΥΛΑΚΤΟΥ ΒΟΥΛΓΑΡΙΑΣ, *Ἐρμηνεῖα εἰς τὸ κατὰ Λουκᾶν Εὐαγγέλιον*, 1, 1-4: Τίνες ἦσαν οἱ πολλοὶ οὗτοι οἱ ἐπιχειρήσαντες; Οἱ ψευδαπόστολοι· πολλοὶ γὰρ συνέγραψαν Εὐαγγέλια δῆθεν, οἷόν ἐστι τὸ κατ' Αἰγυπτίους, καὶ τὸ ἐπιγραφόμενον Τῶν δώδεκα. Οἱ τοιοῦτοι οὖν ἐπεχείρησαν μόνον, οὐ μόντοι καὶ ἐτελείωσαν· ἐπεὶ γὰρ χωρὶς θείας χάριτος ἤρξαντο, διὰ τοῦτο οὐδὲ ἐτελείωσαν (PG, 123, 692A). G. BALDENSPERGER, *Le tombeau vide*, ἐν RHPHr, τ. XIV, 1934, σ. 97-100.

τὸ Εὐαγγέλιον ἢ τὰ Λόγια τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Ματθαίου, οὔτε ὡσαύτως τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Μάρκου, ὡς τινες τῶν συγχρόνων ἐξηγητῶν διατείνονται. Δὲν ὑπαινίσσεται δὲ ὁ Λουκᾶς ἐναυῦθα τὰ Λόγια τοῦ Ματθαίου, διότι ταῦτα δὲν ἀπετέλουν διήγησιν, ἀλλ' ἦσαν, ὡς ἄλλως τε αὐτὴ αὐτὴ ἢ λέξις δηλοῦ, Λόγια τοῦ Κυρίου. Οἰανδήποτε ἐρμηνεῖαν καὶ ἔνοιαν ἐὰν δώσωμεν εἰς τὰ «Λόγια» τοῦ Παπία, ἀδυνατοῦμεν ἐν τούτοις ν' ἀποδεχθῶμεν, ὅτι ὁ Λουκᾶς στρέφεται ἐναντίον αὐτῶν. Τοῦτο δὲ διότι ὁ συγγραφεὺς τοῦ τρίτου Εὐαγγελίου ποιεῖται διάκρισιν αὐτοπτῶν καὶ μὴ αὐτοπτῶν μαρτύρων. Πολεμικὴ τις ἐκ μέρους τοῦ Λουκᾶ ἐναντίον τῶν Λογίων τοῦ Ματθαίου θὰ ἐσήμαινε πολεμικὴν ἐναντίον αὐτῶν τούτων τῶν αὐτοπτῶν μαρτύρων. Τοιοῦτόν τι ὅμως ἀποκλείεται ἐκ τῶν ὄσων οὗτος ἐν τῷ δευτέρῳ στίχῳ ἀναφέρει περὶ τούτων. Πρὸς τούτοις ὁ Εὐαγγελιστὴς Λουκᾶς δὲν συμπεριλαμβάνει εἰς τοὺς πολλοὺς καὶ τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Ματθαίου, διότι τοῦτο ἐγράφη ὑπὸ τοῦ παρηκολουθηκότος «ἀνωθεν πᾶσιν ἀκριβῶς» Ἀποστόλου Ματθαίου, ὅστις καὶ «καθεξῆς» ἔγραψε τοῦτο.

Ὡσαύτως ἢ πολεμικὴ τοῦ προλόγου τοῦ τρίτου Εὐαγγελίου δὲν στρέφεται ἐναντίον τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ Μάρκου¹. Πρῶτον μὲν διότι οὗτος, ὡς καὶ οἱ λοιποὶ Εὐαγγελισταί, «οὐκ ἐπεχείρησεν, ἀλλ' ἔγραψεν ἀπὸ ἀγίου Πνεύματος»², δεύτερον δὲ διότι, ὡς ὀρθῶς παρατηρεῖ ὁ F. Godet³, εἶναι ἥμισυ πιθανόν, ὅτι ὁ συγγραφεὺς τοῦ τρίτου Εὐαγγελίου θὰ ἐχαρακτήριζε τοῦτο ὡς ἀπλῆν ἀπόπειραν, δοθέντος ὅτι τοῦτο δὲν ἦτό τι ἕτερον εἰ μὴ αὐτὸ τοῦτο τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Ἀποστόλου Πέτρου. Ἡ παρατήρησις αὕτη τοῦ F. Godet πρέπει ὅλως ἰδιαίτερος νὰ ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ὑπὸ τῶν ἐρευνητῶν διὰ τὸν λόγον ὅτι ἡ παράδοσις τοῦ Πέτρου, ὡς παράδοσις αὐτόπτου μάρτυρος, ἀφ' ἑνός, καὶ ὡς παράδοσις τῆς Παλαιστίνης, ἀφ' ἑτέρου, ἦτο λίαν ἀξιοσέβαστος παρὰ τοῖς πρώτοις Χριστιανοῖς, τυχὸν δὲ ἐπίθεσις ἐναντίον τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ Μάρκου δὲν θὰ ἦτο παρὰ ἐπίθεσις τις ἐναντίον αὐτῆς ταύτης τῆς εὐαγγελικῆς ἱστορικῆς παραδόσεως τοῦ Πέτρου. Ἐπὶ πλέον, εἷς ἕτερος σοβαρὸς λόγος ὑποχρεοῖ ἡμᾶς νὰ ἐξαιρέσωμεν τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Μάρκου ἐκ τῆς ἀσκουμένης ὑπὸ τοῦ προλόγου τοῦ τρίτου Εὐαγγελίου πολεμικῆς: ἡ πλειονότης τῶν ἐξηγητῶν, τοῦ παρελθόντος ἅμα καὶ τοῦ παρόντος αἰῶνος, ἀποδέχεται, ὅτι ὁ Λουκᾶς ἐξαρτᾶται ἐκ τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ Μάρκου (πρβλ. Λοκ., 4,31-6, 19· 8,4-9,50· 18,15-21,38). Ἐὰν τὸ συμπέρασμα τοῦτο τῶν ἐξηγητῶν εὐσταθῆ⁴ — περὶ τούτου ἄλλως τε οὐδεὶς

1. E. TROCMÉ (Πρβλ. *Le «Livre des Actes» et l'histoire*, Paris, 1957, σσ. 43 ἐξ.) καὶ ὠρισμένοι ἕτεροι ἐξηγηταὶ φρονοῦσιν, ὅτι εἰς τοὺς «πολλοὺς» τοῦ προλόγου τοῦ Λουκᾶ ἀνήκουσι καὶ ὁ Ματθαῖος καὶ ὁ Μᾶρκος.

2. ΩΡΙΓΕΝΟΥΣ, *Ὁμιλίαι εἰς Λουκᾶν*, I (ἔκδοσις M. RAUER, GCS, τ. IX, σ. 4).

3. *Commentaire sur l'Évangile de Saint Luc*, τ. I, ³1888, ἰδιαίτερος σ. 85.

4. M. J. LAGRANGE, *Évangile selon Saint Luc*, Paris, ⁵1941, σσ. LI·LIV·J. C. HAWKINS, *Horae synopticae. Contributions to the Study of the Synoptic Problem*, Oxford, ²1909, σσ. 80 ἐξ., 114 ἐξ., 174 ἐξ.

ἀμφιβάλλει — τότε ἢ ἐκ μέρους τοῦ προλόγου τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ Λουκᾶ ὑποτιθεμένη δριμύτια ἐναντίον τοῦ Μάρκου ἐπίθεσις παραμένει ἀνεξήγητος¹, διότι ἐπίθεσις ἐναντίον τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ Μάρκου καὶ ταυτοχρονος ἐξ αὐτοῦ ἐξάρτησις εἶναι δύο ἐκ διαμέτρου ἀντίθετα πράγματα διὰ πάντα συγγραφέα, ἰδιαιτέρως δὲ διὰ τὸν ἱστορικὸν καὶ κριτικὸν Λουκᾶν, ὅστις ἀκριβῶς ἐξ ἱστορικῆς καὶ κριτικῆς εὐαισθησίας καὶ εὐθυκρισίας ὀρμώμενος ἐθεώρησε καλὸν νὰ ποιῆσθαι μείαν τῶν πρὸ τῆς συγγραφῆς τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ κυκλοφορησαμένων διηγήσεων «περὶ τῶν πεπληροφορημένων ἐν ἡμῖν πραγμάτων», αἱ ὁποῖαι οὐδόλως πρέπει νὰ θεωρηθῶσιν ὡς ἀπλαῖ ἐκδόσεις τοῦ κοινῶς λεγομένου *πρωτευαγγελίου*², ὡς ὑπεστήριξαν οἱ διατυπώσαντες τὴν θεωρίαν τοῦ *Urevangeliuhypothese* G. E. Lessing³ καὶ J. G. Eichhorn⁴, ὅστις καὶ ἀνέπτυξε τὴν θεωρίαν τοῦ πρώτου.

Συνοψίζοντες πάντα τ' ἀνωτέρω λέγομεν ὅτι, οἰανδῆποτε σημασίαν καὶ ἐρμηνείαν καὶ ἐὰν δώσωμεν εἰς τὸ «ἐπεχειρήσαν»⁵, δὲν φαίνεται ὁ Λουκᾶς νὰ ὑπαινίσσεται οὔτε τὰ Λόγια τοῦ Ματθαίου, οὔτε πολλῶ μᾶλλον τὸ Εὐαγγέλιον αὐτοῦ, ἀλλ' οὔτε καὶ τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Μάρκου. Ὁ Λουκᾶς ἐν τῷ προλόγῳ αὐτοῦ ἀναφέρεται, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, τόσον εἰς τὴν «πρωταρχικὴν - ἄγραφον - κατήχησιν», ὅσον καὶ εἰς τὰς *προσυνοπτικὰς ἢ προεαγγελικὰς γραπτὰς διηγήσεις* τῆς ἀποστολικῆς εὐαγγελικῆς παραδόσεως, τὰς ὁποίας οὗτος λαμβάνει ὑπ' ὄψιν ἐν τῇ συγγραφῇ τοῦ Εὐαγγελίου του⁶, ἐν τῷ ὁποίῳ, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς συντάκτας τῶν *προσυν-*

1. B. W. BACON ἐν τῇ μελέτῃ αὐτοῦ «Le témoignage de Luc sur lui-même» (RHPH, τ. VIII, 1928, σελ. 222-226) ὑπογραμμίζει τὴν ἐντύπωσιν, τὴν ὁποίαν προὔξθησαν οἱ φιλελεύθεροι κριτικοὶ μεταξύ τῶν Χριστιανῶν.

2. Τοῦτο σαφῶς δεῖκνυται ἐκ τῆς ἀνομοιομορφίας, ἣτις ὑφίσταται μεταξύ τῶν Συνοπτικῶν. Ἐὰν ὄντως αἱ διηγήσεις, περὶ τῶν ὁποίων ποιεῖται μείαν ὁ Λουκᾶς ἐν 1, 1 ἐξ., ἦσαν ἀπλαῖ ἐκδόσεις τοῦ πρωτευαγγελίου, τότε αἱ διαφοραὶ μεταξύ τῶν Συνοπτικῶν—διαφοραὶ ἀναφερόμεναι εἰς τὸ περιεχόμενον, εἰς τὴν διάταξιν τῆς ὕλης, ὡς καὶ εἰς τὸ γλωσσικὸν ὄφρος — παραμένουσιν ἐν πολλοῖς ἀνεξήγητοι. Εἶναι ἀδύνατον νὰ ὑπῆρχον, ἐν τῷ περὶ οὗ ὁ λόγος πρωτευαγγελίῳ, δύο γενεαλογίαι, ὡς σήμερον αὐτὰ ἀπαντῶνται παρὰ τοῖς Συνοπτικοῖς.

3. Πρβλ. *These aus der Kirchengeschichte, 1776. Neue hypothese über die Evangelisten als bloss menschliche Geschichtschreiber betrachtet, 1778.*

4. *Idè Über die drei ersten Evangelien, 1794.*

5. Πρβλ. M. J. LAGRANGE, *Évangile selon Saint Luc*, Paris, 1941, σ. 2· A. LOISY, *Évangile selon Luc*, Paris, 1924, σ. 72· H. J. CADBURY, *Lucius of Cyrene*, ἐν F. J. JAKSON and K. LAKE, *The Beginnings of Christianity, I: The Acts of the Apostles*, 5 vol., London, 1920-33, σελ. 493 ἐξ.

6. Περὶ τῶν πηγῶν τοῦ Λουκᾶ ἰδὲ κυρίως τὰς θεωρίας τὰς διατυπωθείσας ὑπὸ K. H. RENGSTORF, *Das Evangelium nach Lucas*, ἐν NTD, τ. 3, Goettingen, 1962, σσ. 7-11· A. SCHLATTER, *Das Evangelium des Lucas aus seinen Quellen erklärt*, Stuttgart, 1931· V. TAYLOR, *Behind the Third Gospel*, Oxford, 1926· L. GIRARD, *L'Évangile des voyages de Jésus ou la section 9, 51 à 18, 14 de saint Luc*, Paris, 1951.

οπτικῶν ἢ προευαγγελικῶν τούτων κειμένων, ἐκθέτει τὰ γεγονότα «πᾶσιν καὶ ἀκριβῶς» καὶ «καθεξῆς»¹.

2. Τὰ «Προευαγγελικά Κείμενα» καὶ ἡ ἀρχέγονος Ἐκκλησία.

Γενικὴ τυγχάνει ἡ διαπίστωσις, ὅτι οἱ συγγραφεῖς τῶν πρώτων αἰώνων δὲν (ἀρέσκονται) νὰ ἐπαναλαμβάνωσιν ἢ νὰ ἐρμηνεύωσι τὴν περὶ τῶν προσυνοπτικῶν ἢ, γενικώτερον, προευαγγελικῶν διηγήσεων ἢ κειμένων πληροφορίαν τοῦ προλόγου τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ Λουκᾶ, ἥτις, πρέπει ἔναυθθα νὰ ὁμολογηθῆ, δὲν ἐβασάνισε τὸ πνευμά των καὶ μετὰ μεγάλης ἐμμοῆς οὗτοι διέρχονται ταύτην σιωπηρῶς. Ἡ σιωπὴ δέ, τὴν ὁποῖαν τηροῦσιν οἱ Πατέρες ἐπὶ τῆς σημασίας τῶν προευαγγελικῶν τούτων διηγήσεων ἢ κειμένων, ἐπὶ τοῦ περιεχομένου αὐτῶν, ὡς καὶ ἐπὶ τῆς προσωπικότητος τῶν συντακτῶν αὐτῶν, ὀφείλεται, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, εἰς δύο κυρίως παράγοντας, ἥτοι: πρῶτον μὲν διότι δὲν ἐτέθη εἰς αὐτοὺς «πρόβλημα πηγῶν», ὡς σήμερον τίθεται εἰς ἡμᾶς, δεύτερον δὲ διότι οἱ ἴδιοι ἐδέχοντο, ὅτι οἱ Ἀπόστολοι καὶ οἱ μετ' αὐτοὺς μετὰ τὴν συγγραφὴν τῶν γνωστῶν εἰς ἡμᾶς Εὐαγγελίων ἐτάχθησαν, ἀνεπισήμως καὶ σιωπηρῶς μὲν ἐν ἀρχῇ, ἐπισήμως δέ, ὅτε ἐνεφανίσθησαν αἱ διάφοροι εὐαγγελικαὶ διηγήσεις ἐκ μέρους τῶν αἰρετικῶν, ἐναντίον ὧν αὐτῶν τῶν ἀνεπισήμων, ἐν τινὶ τρόπῳ, προευαγγελικῶν ἑλλιπῶν διηγήσεων, ἐπὶ τῷ ἀποκλειστικῷ καὶ μόνον σκοπῷ, ὅπως ἀποτελεσματικῶς ἐνισχύσωσι τὴν θέσιν τῶν Εὐαγγελίων ἐντὸς τῆς Ἐκκλησίας. Τὴν πρώτην ἐπίθεσιν ἐναντίον τῶν προσυνοπτικῶν ἢ προευαγγελικῶν τούτων διηγήσεων ἢ κειμένων τὴν ἀνευρίσκομεν ἐν τῷ προλόγῳ τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Λουκᾶ, ὡς καὶ ἀνωτέρω εἴπομεν. Οἱ συγγραφεῖς τῶν Εὐαγγελίων, πρὸς ἔτι εὐρυτέραν διάδοσιν τῆς διδασκαλίας τοῦ Κυρίου, ἐπεξεργάζονται τὰ προευαγγελικά ταῦτα ἑλλιπῆ κείμενα κατὰ ἓνα «συστηματικώτερον τρόπον», δίδοντες εἰς τὰ μέλη τῆς ἀρχέγονου Ἐκκλησίας οὐχὶ πλέον μίαν ἐπὶ μέρους διδασκαλίαν τοῦ Κυρίου, ὡς συνέβαινε μὲ τούτους ἀγνώστους συντάκτας τῶν προευαγγελικῶν κειμένων, ἀλλὰ μίαν γενικὴν τοιαύτην²

1. Ὁ πολὺς Ἄριγένης μεταξὺ τῶν πολλῶν τῶν ἐπιχειρησάντων «ἀνατάξασθαι διηγήσιν» συγκαταλέγει καὶ τοὺς συγγραφεῖς τῶν ἀποκρύφων εὐαγγελίων (πρβλ. ΩΡΙΓΕΝΟΥΣ, Ὁμιλίαι εἰς Λουκᾶν, I, σ. 5). Φαίνεται ὅμως ὅτι πρόκειται, ἀληθῶς εἰπεῖν, περὶ μιᾶς ἀπλῆς μεταγενεστέρας ἐρμηνείας τοῦ «πολλοῖ» ἐκ μέρους τοῦ ἀλεξανδρινοῦ θεολόγου, δοθέντος ὅτι τὰ ἀπόκρυφα, τοῦλάχιστον ἐξ ὧν γνωρίζομεν σήμερον, δὲν εἶχον εἰσέτι ἐμφανισθῆ.

2. Οἱ συγγραφεῖς τῶν Συνοπτικῶν Εὐαγγελίων χρησιμοποιοῦσι τὰς ἐν λόγῳ προσυνοπτικὰς πηγὰς οὐχὶ κατὰ τρόπον δουλικόν, ἀλλὰ συμφώνως ἀφ' ἑνὸς μὲν πρὸς τὴν ἰδίαν αὐτῶν κρίσιν καὶ τὴν καθόλου αὐτῶν μὲρφωσιν, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ὧν ἤδη εἶχον ἀκούσει ἐκ τοῦ στόματος τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἐφ' ὧν πρόκειται περὶ αὐτοπτῶν

ἀνταποκρινομένην πληρέστερον εἰς τὰς κατηχητικὰς, διδασκτικὰς καὶ λατρευτικὰς ἀνάγκας τῶν πρώτων Χριστιανῶν, οἵτινες δὲν ἀνεζήτουν μίαν ἐξηκριβωμένην λεπτομερῆ διήγησιν περὶ τῆς ζωῆς καὶ τῆς δράσεως τοῦ Κυρίου, ἀλλ' ἀπλῶς μίαν ἀκριβῆ περίληψιν περὶ τῆς ἐν Χριστῷ καὶ κατὰ Χριστὸν ἀληθείας καὶ ζωῆς. Ἐν τῇ διατυπώσει καὶ ἐπεξεργασίᾳ τῶν στοιχείων τῆς διδασκαλίας τοῦ Κυρίου οἱ Εὐαγγελισταὶ ἔλαβον ὑπ' ὄψει των, ὅσον βεβαίως τοῦτο ἦτο δυνατόν εἰς αὐτούς, τὴν ἱστορικὴν καὶ γεωγραφικὴν σειρὰν τῶν γεγονότων. Ἡ κατὰ τὸ δυνατόν δὲ «συστηματικὴ ἐπεξεργασία» τῶν σχετικῶς ὁμοιομορφῶν προεαγγελικῶν μορφῶν τῆς ἀποστολικῆς εὐαγγελικῆς παραδόσεως τῆς Ἐκκλησίας, ἡ κατ' ἄλλην ἀνάλογον ὀρολογίαν «τῆς πρωταρχικῆς—ἀγράφου—κατηχῆσεως» τῆς ἀρχεγονοῦ Ἐκκλησίας, μὴ ἀποβλέπουσα εἰς λεπτομερῆ τινα χρονολογικὴν βιογραφίαν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ συμπεριλάβῃ ὅλας τὰς ἐπὶ μέρους «διηγήσεις»¹, πολλαὶ τῶν ὁποίων οὔτε κἀν ἐμνημονεύθησαν ὑπ' αὐτῶν, συμφώνως πρὸς τὴν μαρτυρίαν αὐτοῦ τούτου τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου², ὡς καὶ τοῦ συντάκτου τοῦ εἰκοστοῦ πρώτου κεφαλαίου τοῦ τετάρτου Εὐαγγελίου³. Ἐν τοῖς τέσσαρσιν Εὐαγγέλοις συμπε-

μαρτύρων, ἡ ἐκ τοῦ στόματός τινος τῶν Ἀποστόλων, ἀναπτύσσοντος εἴτε τὴν διδασκαλίαν τοῦ Κυρίου εἴτε τὴν εὐαγγελικὴν ἀποστολικὴν παράδοσιν τῆς ἀρχεγονοῦ Ἐκκλησίας, ὡς εἶναι ἡ περίπτωσις τῶν Εὐαγγελιστῶν Μάρκου καὶ Λουκᾶ. Πρὸς τοῦτοις ἐν τῇ συντάξει τῶν Εὐαγγελίων πρωτεύοντα ρόλον διαδραματίζει τὸ «Ἅγιον Πνεῦμα, τὸ ὁποῖον ὡς ἀλάθητος γεираγωγὸς φωτίζει τοὺς Εὐαγγελιστὰς εἰς τὴν διαλογὴν τῆς ὕλης τῶν προσωποπτικῶν πηγῶν χωρὶς, ἐν τούτοις, νὰ καταργῇ τὴν προσωποπτικὴν αὐτῶν ἐλευθερίαν. Ἐν ἄλλαις λέξεσιν, οἱ Εὐαγγελισταὶ δὲν εἶναι ἀπλοὶ συγγραφεῖς τῶν προσωποπτικῶν πηγῶν, ὡς ἐκλαμβάνει τούτους ἡ λεγομένη «*Formgeschichte*», ἀλλ' εἶναι πραγματικοὶ συγγραφεῖς. Ἐπειδὴ δὲ τὸ θέμα τῆς ἐπεξεργασίας αὐτῶν δὲν εἶναι ἐν τυχαίῳ θέμα, ἀλλ' εἶναι τὸ κατ' ἐξοχὴν θέμα, τ. ἔ. ἡ ἐν Χριστῷ σωτηρία, οἱ Εὐαγγελισταὶ δὲν εἶναι μόνον ἀληθεῖς συγγραφεῖς, ἀλλὰ τι ἐτι περισσώτερον, ἦτοι ἀληθεῖς μὲν ἀλλὰ καὶ συγχρόνως ὑπὸ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος πεφωτισμένοι συγγραφεῖς.

Ἐν παρόδῳ ἀναφέρομεν, ὅτι ἡ Κριτικὴ τοῦ Κειμένου τῶν Συνοπτικῶν δὲν ἀσχολεῖται πλέον περὶ τὴν ἱστορίαν τῆς διαμορφώσεως τῶν Εὐαγγελίων «*Formgeschichte*», ὡς συνέβαινε ἐν τῷ παρελθόντι, ἀλλὰ τὸναντίον περὶ τὴν ἱστορίαν τῆς συντάξεως τῶν Εὐαγγελίων «*Redaktionsgeschichte*». Πιλοῖα περὶ τοῦ θέματος τούτου ἰδὲ ἐν X. LÉON-DUFOUR, *Bulletin d' exégèse du Nouveau Testament. Formgeschichte et Redaktionsgeschichte des Évangiles synoptiques*, ἐν RScR, τ. XLVI, 1958, σελ. 237-269.

1. Σημαντικὸν ρόλον εἰς τὴν σύνταξιν καὶ τὴν διάδοσιν τῶν διηγήσεων τούτων διεδραμάτισαν, ὡς εἶδος, οἱ ποιμένες τῆς πρωτοχριστιανικῆς κοινότητος, οἵτινες εἶχον ὀρισμένην δικαιοδοσίαν ἐν τῇ διακυβερνήσει τῆς Ἐκκλησίας. Ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου θέλομεν ἐπανέλθῃ εὐθὺς κατωτέρω.

2. Ἰωάν., 20,30.

3. Ἰωάν., 21,25. Περὶ τοῦ 21ου κεφαλαίου τοῦ τετάρτου Εὐαγγελίου μεταξὺ πολλῶν ἐτέρων ἐργασιῶν ἀρκοῦμεθα ἐνταῦθα εἰς τὴν μνείαν τῶν πλέον ἀντιπροσωπευτικῶν ἐξ αὐτῶν: M. — E. BOISMARD, *Le chapitre XXI de saint Jean*, ἐν RB, τ. LIV, 1947, σσ. 473-501. E. RUCKSTUHL, *Die literarische Einheit des Johannesevangeliums*, Fribourg-

ριελήφθησαν τὰ στοιχεῖα μόνον ἐκεῖνα, ἅτινα ἦσαν ἀπαραίτητα, ἵνα ἀπιστευώμεν ὅτι Ἰησοῦς ἐστὶν ὁ Χριστὸς ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ, καὶ ἵνα πιστεύοντες ζωὴν ἔχωμεν ἐν τῷ ὀνόματι αὐτοῦ» (Ἰωάν., 20,31)¹.

Ἐξαιρέσει τῶν παραδοσιακῶν περὶ τῆς διδασκαλίας καὶ τῶν θαυμάτων τοῦ Χριστοῦ διηγήσεων καὶ τῶν Λογίων τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, τὰ ὁποῖα διέσωσαν οἱ Εὐαγγελισταὶ ἐλάχιστα γνωρίζομεν περὶ τε τῆς λειτουργικῆς (λατρευτικῆς) πράξεως καὶ τῆς κατηχητικῆς διδασκαλίας τῆς πρωτοχριστιανικῆς κοινότητος ἢ Ἐκκλησίας². Αἱ πληροφορίες ἀφ' ἐνὸς μὲν τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Ἀποστόλου Παύλου περὶ τῆς ὑπ' αὐτῆς χρήσεως ὠρισμένων χριστολογικῶν ὕμνων, ὡς ἐπὶ παραδειγματι εἶναι ὁ γνωστὸς εἰς πάντας ὕμνος τῆς πρὸς Φιλιππησίους ἐπιστολῆς (2,6 ἑξ.), καὶ ἀφ' ἐτέρου τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Πέτρου καὶ τῆς Ἀποκαλύψεως τοῦ Ἰωάννου, πρὸς τούτους δὲ καὶ ὠρισμένα χαρακτηριστικὰ γεγονότα τῆς ζωῆς τῶν Ἀποστόλων Πέτρου καὶ Παύλου (πρβλ. Πράξ., 9,32-43· 12,3-17), ταῦτα πάντα καὶ ὠρισμένα ἄλλα δευτερευούσης σημασίας ἐξιστορούμενα γεγονότα δὲν εἶναι ἀρκούντως ἱκανά, ὅπως βοηθήσωσιν ἡμᾶς εἰς τὸν σχηματισμὸν πλήρους καὶ σαφοῦς εἰκόνας περὶ τῆς καθόλου σφύζουσης λατρευτικῆς καὶ κατηχητικῆς ζωῆς καὶ δράσεως τῆς πρωτοχριστιανικῆς Ἐκκλησίας, τῆς ὁποίας ἡ ἰδεώδης ὑπαρξὶς συνοψίζεται ὑπὸ τοῦ συγγραφῆως τῶν Πράξεων τῶν Ἀποστόλων ἐν τῷ ὄρφ «κοινωνία»³. Ὁ Ἀπόστο-

Suisse, 1951, σσ. 134-149· P. TRUDINGER, *Subtle Word-Plays in the Gospel of John and the Problem of Chapter 21*, ἐν *Journal Rel. Thought*, τ. XXVIII, 1971, σσ. 27-31.

1. Ἰωάν., 20,31. Διὰ τὴν χριστολογικὴν ἔννοιαν τοῦ ἐν λόγῳ ἀποσπάσματος ἰδὲ E. P. GROENEWALD, *The Christological Meaning of John 20:31*, ἐν *The Christ of John*, Potchefstroom (South Africa), Pro Rege Press, 1971, σσ. 131-140.

2. Τινὲς τῶν νεωτέρων ἐξηγητῶν μελετώντες τὴν ζωὴν τῆς πρωτοχριστιανικῆς κοινότητος ὑπεγράμμισαν τὰς ὁμοιότητάς τῆς «κοινῆς ζωῆς» τῆς Ἐκκλησίας τῶν Ἱεροσολύμων μετὰ τῶν ἡθῶν καὶ ἐθίμων τῆς κοινότητος τοῦ Qumran. Περὶ τοῦ θέματος τούτου ἰδὲ πλεονα ἐν J. DANIELOU, *La communauté de Qumrân et l'organisation de l'Église ancienne*, ἐν RHPH, τ. XXXV, 1953, σσ. 194-116· O. CULLMANN, *The Significance of the Qumrân Texts for Research into the Beginnings of Christianity*, ἐν JBL, τ. LXXIV, 1955, σσ. 213-226· J. SCHMITT, *Les écrits du Nouveau Testament et les textes de Qumrân*, ἐν RScR, τ. XXIX, 1955, σσ. 281-401· τ. XXX, 1956, σσ. 55-74 καὶ 261-282· *Contribution à l'étude de la discipline pénitentielle dans l'Église primitive à la lumière des textes de Qumrân*, ἐν *Les manuscrits de la Mer Morte, Colloque de Strasbourg*, Paris, 1957, σσ. 100 ἑξ.

3. Πρβλ. Πράξ., 2,42. Περὶ τῆς πρωτοχριστιανικῆς κοινότητος τῶν Ἱεροσολύμων μετὰ πολλῶν ἐτέρων ἐργασιῶν ἰδὲ L. CERFAUX, *La première communauté chrétienne à Jérusalem*, ἐν *Recueil*, τ. II, σσ. 125-156· P. BENOIT, *Remarques sur les sommaires de Actes 2,42 à 5*, ἐν *Aux Sources de la Tradition Chrétienne (Mélanges offerts à Maurice Goguel à l'occasion de son Soixante-Dixième anniversaire)*, Neuchâtel-Paris, 1950, σσ. 1-10· F. M. DU BUIT, *L'Église naît*, ἐν *Évangile*, τ. LII, 1971, σσ. 4-60· P. GIBERT, *Les premiers chrétiens d'après les Actes des Apôtres*, ἐν *Christus*, τ. XVIII, 1971, σσ. 219-228· R. LICHTENBERGER, *Young Christians in a Hostile World*.

λος Παῦλος, ἐν τῇ πρὸς Κορινθίους αὐτοῦ ἐπιστολῇ, ἀναφέρεται εἰς τὴν ἐν τῇ κοινότητι ταύτῃ ἐπικρατοῦσαν λατρευτικὴν πρᾶξιν ἄνευ ὅμως οὐδενὸς προσδιορισμοῦ αὐτῆς (πρβλ. Α' Κορ., 14,26)¹.

Ἀναφορικῶς πρὸς τὸ ἀπασχολοῦν ἡμᾶς ἐνταῦθα πρόβλημα, ὅπως δὲ ἰδιαιτέρως διὰ τὸ διάστημα μεταξύ 60-80, δὲν γνωρίζομεν οὔτε τὴν καθόλου μορφήν τῆς λατρείας, ἀλλ' οὔτε καὶ τὸ ἀκριβὲς περιεχόμενον τῆς κατηχήσεως καὶ τῆς διδασχῆς τῆς πρωτοχριστιανικῆς Ἐκκλησίας πρὸς τὰς τρεῖς αὐτῆς τάξεις, ἦτοι τῶν προσηλύτων, τῶν ἀνηλίκων καὶ ἐνηλίκων. Ἡ λειτουργικὴ, κηρυγματικὴ καὶ κατηχητικὴ πρᾶξις τῆς πρωτοχριστιανικῆς Ἐκκλησίας, γενομένη ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ὑπὸ τῶν Ἀποστόλων ὡσαύτως ἐλεγχόμενων προσυνοπτικῶν τούτων διηγήσεων, τοῦλάχιστον διὰ τὸ διάστημα τὸ μεσολαβῆσαν μεταξύ τοῦ θανάτου τοῦ Κυρίου καὶ τῆς συντάξεως τῶν γνωστῶν εἰς ἡμᾶς Εὐαγγελίων, δὲν θά ἦτο περισσότερο ἀποδεκτὴ πάσης τυχόν ἐτέρας ὑποθέσεως; Τὸ ἀποστολικὸν κήρυγμα, τὸ ὅποιον ἐγένετο ἐπὶ τῇ βάσει ἐνός κηρυγματικοῦ σχεδιαγράμματος, ὡς φρονεῖ ὁ C. H. Dodd, περιλαμβάνοντος τὴν βιβλικὴν ἀπόδειξιν τῆς μεσσιανικότητος τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, τὴν ἀγγελίαν τοῦ πάθους, τῆς ἀναστάσεως καὶ τῆς εἰς οὐρανὸς ἀναλήψεως, τὴν προφητείαν περὶ τῆς ἐνδόξου αὐτοῦ ἐπιστροφῆς διὰ τὴν τελικὴν κρίσιν, ὡς καὶ τὴν προτροπὴν πρὸς μετάνοιαν, δὲν δύναται νὰ ἐξηγήσῃ τὴν πολύμορφον καὶ πολυειδῆ καὶ πολυποίκιλον ζωὴν τῆς ἀρχηγόνου Ἐκκλησίας, ἣτις ἔσφυζεν ἀπὸ ζωὴν καὶ δραστηριότητα καὶ ἣτις διακατείχετο ὑπὸ τοῦ ἱεραποστολικοῦ πνεύματος². Ἐὰν ἐκτιμήσωμεν δεόντως τὰς μαρτυρίας τῶν Πατέρων τῶν πρώτων αἰώνων, οἱ ὅποιοι (Πατέρες) διὰ τῶν συγγραμμάτων αὐτῶν διέσωσαν μορφὰς τῶν προσυνοπτικῶν τούτων διηγήσεων καὶ κειμένων τῆς μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς πάντοτε εὐαγγελικῆς παραδόσεως τῆς πρώτης Ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας, τότε δυνάμεθα νὰ προσκλινώμεν πρὸς τὴν ἀνωτέρω διατυπωθεῖσαν ὑπόθεσιν, τοσοῦτω μᾶλλον καθ' ὅσον αἱ προσυνοπτικαὶ αὗται συλλογαὶ περιλαμβάνουσαι γεγονότα καὶ ἠθικά προστα-

A bible Study. Guide to Entire Book of Acts, Downers Grove (Ill), Inter-Varsity, 1971· H. A. KENT, Jerusalem to Rome. Studies in the Book of Acts, Grand Rapids (Mich.) 1972· J. DUPONT, La Koinonia des premiers chrétiens dans les Actes des Apôtres, ἐν Comunione interecclesiale, collegialità, primato, ecumenismo, Roma, 1972, σσ. 41-62.

1. Ἰδὲ ὡσαύτως Κολ., 3,16· Ἐφεσ. 5,19.

2. Περὶ τοῦ θέματος τῆς ἱεραποστολῆς τῆς ἀρχηγόνου χριστιανικῆς Ἐκκλησίας μεταξύ πολυαριθμῶν αὐτοτελῶν ἐργασιῶν καὶ ἄρθρων ἀρκούμεθα ἐνταῦθα εἰς τὴν μίαν τῶν πλέον ἀντιπροσωπευτικῶν ἐξ αὐτῶν μελετῶν: A. v. HARNACK, *Die Mission und Ausbreitung des Christentums in den ersten drei Jahrhunderten*, 2Bd., '1924· H. SCHLIER, *Die Entscheidung für die Heidenmission in der Urchristenheit*, ἐν *Die Zeit der Kirche*, 1956, σσ. 90-107· L. CERFAUX, *La Mission de Calilée dans la tradition sunoptique*, ἐν *Recueil*, τ. I. Gembloux, 1954, σσ. 425-469· F. HAHN, *Das Verständnis der Mission im Neuen Testament (W.M.A.N.T., XIII)*, 1963· E. HAENCHEN, *The Book of Acts as Source Material for early Christianity*, ἐν L. E. KECK and J. L.

γὰς ἐμορφοποιήθησαν ἐντὸς τῶν κόλπων τῆς Ἰουδαιοχριστιανικῆς καὶ Ἑλληνιστικῆς Ἐκκλησίας καὶ ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας πρὸς χρῆσιν αὐτῶν ἐκ μέρους τῶν κηρύκων καὶ τῶν κατηχητῶν, οἵτινες ἐμμένουσιν ἐπὶ τῆς συνεχίσεως τῆς θείας Οἰκονομίας, ὡς καὶ ἐπὶ τῆς ἐφαρμογῆς τῶν παραινέσεων τοῦ ἀποστολικοῦ κηρύγματος.

*
* *

Οἱ Ἀπόστολοι¹, μεταξὺ τῶν ὁποίων συγκαταλέγονται, ἐν τῇ εὐρείᾳ βεβαίως ἐννοίᾳ τῆς λέξεως, καὶ οἱ Εὐαγγελισταὶ οἱ μὴ χρηματίσαντες Ἀπόστολοι, ἐν τῇ στενῇ ἐννοίᾳ τῆς λέξεως, ὑπεστήριξαν, ὡς εἰκός, τὸ τετράμορφον Εὐαγγέλιον, τὸ ὁποῖον συνόψιζε τὴν δι' ἔργων — θαυμάτων — ἀκολουθουμένην διδασκαλίαν τοῦ Ἰησοῦ, χωρὶς ἐν τούτοις νὰ καταδικάσωσιν, εὐθύς ἐξ ἀρχῆς, καὶ τὰς ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν αὐτῶν, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ἀναπτυχθείσας ἐπὶ μέρους διηγῆσεις τῶν διαφόρων θαυμάτων — σημείων — τοῦ Ἰησοῦ, αἵτινες ἐκυκλοφοροῦντο ἐν ταῖς διαφόροις κοινότησι καὶ αἵτινες ἀπετέλουσαν μέρος τῆς κατηχήσεως τῆς ἀρχηγόνου Ἐκκλησίας.

Αἱ περὶ οὗ ὁ λόγος ἀγραφοὶ ἀρχικῶς διηγῆσεις ἐγράφησαν, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, εἴτε ὑπὸ ἰδιωτῶν, ἴσως προτροπῇ αὐτῆς ταύτης τῆς κοινότητος, εἴτε ὑπὸ τῆς ἰδίας τῆς κοινότητος, ἥτις καὶ ἀνέλαβε τὴν διάδοσιν αὐτῶν, ἐλλείψει ἐτέρων ἐπισήμων κειμένων, ὡς θὰ εἶναι ἀργότερον τὰ τέσσαρα Εὐαγγέλια². Σημαντικώτατον ρόλον ἐν τῇ καθόλου διαμορφώσει, συντάξει καὶ διαδόσει τῶν Κυριακῶν Λογίων καὶ διηγῆσεων τούτων τῆς ἀποστολικῆς εὐαγγε-

MARTYN, *Studies in Luke-Acts*, New York, 1966, σσ. 258-278· G. SCHILE, *Anfänge der Kirche. Erwägungen zur apostolischen Frühgeschichte (REvTh, XLIII)*, München 1966· *Die urchristliche Kollegialmission (A. Th. A.N.T. XLVIII)*, 1967· H. KASTING, *Die Anfänge der urchristlichen Mission. Eine historische Untersuchung (BevTh, LV)*, München, 1969· G. BAUMBACH, *Die Mission in Mathäusevangelium*, ἐν ThLZ, τ. XCII, 1967, σσ. 889-893· M. GREEN, *Evangelism in the Early Church*, 1970· M. HENGEL, *Die Ursprünge der christlichen Mission*, ἐν NTSt, τ. XVIII, 1971/72, σσ. 15-38· J. DUPONT, *Le salut des Gentils et la signification théologique du livre des Actes*, ἐν NTSt, τ. VI, 1959/60, σσ. 132-155 καὶ 146-149· F. W. BEARE, *The Mission of the Disciples and the Mission Charge: Matthew 10 and Parallels*, ἐν JBL, τ. LXXXIX, 1970, σσ. 1-13.

1. Περὶ τῆς ἐννοίας «ἀπόστολος» ἐν τῇ Κ.Δ. ἰδὲ ἐπὶ παραδειγματι E. M. KREDEL, *Der Apostelbegriff in der neueren Exegeze*, ἐν ZkTh, τ. LXXVIII, 1956, σσ. 169-193 καὶ 257-305· L. CERFAUX, *Pour l'histoire du titre Apostolos dans le Nouveau Testament*, ἐν RScR, τ. XLVIII, 1960, σσ. 76-92· J. DUPONT, *Le nom d'Apôtres a-t-il été donné aux Douze par Jésus?*, Louvain, 1956· G. KLEIN, *Die zwölf Apostel*, Goettingen, 1961· K. H. RENGSTORF, Ἀπόστολος, ἐν TWNT, τ. I. σσ. 427-431.

2. Ὁρθόδοξον κριτικὴν ἐπὶ τῆς θεωρίας τῆς *Formgeschichte* ἰδὲ ἐν Π. Χρ. ΑΝΔΡΙΟΠΟΥΛΟΥ, *Τὸ πρόβλημα τοῦ «ἱστορικοῦ Ἰησοῦ» ἐν τῇ συγχρόνῳ ἐρμηνευτικῇ τῆς Κ.Δ. ὑπὸ τὸ φῶς τῆς Θεολογίας Κυρίλλου τοῦ Ἀλεξανδρείας*, Ἀθήναι, 1975, σσ. 134 ἐξ.

λικῆς παραδόσεως, τ. ἔ. τῆς «πρωτοχριστικῆς — ἀγράφου — κατηχήσεως», διεδραμάτισαν πλὴν τῶν Δώδεκα, τῶν «εὐαγγελιστῶν» (πρβλ. Πράξ., 21,8· Ἐφεσ. 4,11· Β' Τιμ., 4,5) καὶ τῶν «διδασκάλων» (πρβλ. Α' Κορινθ. 12,28· Ἐφεσ. 4,11· Πράξ. 13,1· Ρωμ., 12,7· Α' Πέτρ., 4,11), οἱ ποιμένες τῆς κοινότητος, οἵτινες εἶχον ὀρισμένην δικαιοδοσίαν ἐν τῇ καθόλου διακυβερνήσει τῆς ἀρχηγόνου Ἐκκλησίας¹.

Ἡ τάξις τῶν «προφητῶν», περὶ τῆς ὁποίας ποιεῖται μνεῖαν ὁ Ἀπόστολος Παῦλος ἐν Ἐφεσ., 2,20, ὡς κατ' ἐξοχὴν ὑπεύθυνος διὰ τὴν λατρευτικὴν (λειτουργικὴν) ζωὴν τῆς πρωτοχριστιανικῆς Ἐκκλησίας, ὡς τοῦλάχιστον ἐμφαίνεται ἐκ τῆς μελέτης τῆς Διδασκῆς τῶν Ἀποστόλων², ἀσφαλῶς θὰ διεδραμάτισε καὶ αὕτη συγκεκριμένον τινὰ ρόλον εἰς τὴν διαμόρφωσιν καὶ σύνταξιν τῶν προσυνοπτικῶν τούτων εὐαγγελικῶν διηγήσεων, οἱ συντάκται τῶν ὁποίων δὲν ἐνδιέφέρονται τόσον διὰ τὴν περιγραφὴν τῆς ζωῆς τοῦ Κυρίου, ὅσον διὰ τὴν παρουσίαν Αὐτοῦ εἰς τὰ μέλη τῆς κοινότητος ὡς Ἰησοῦ ἀναγγέλλοντος τὴν ἑνάρξιν τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν, ὡς νέου Μωυσέως, ὡς υἱοῦ τοῦ Yahve, ὡς ἐσχατολογικοῦ προφήτου, ὡς βασιλέως τοῦ Ἰσραήλ, ὅστις τελικῶς ἐσταυρώθη, ἐτάφη καὶ τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ ὡς Κύριος πλέον τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς καὶ ὡς ἀρχηγὸς τοῦ θανάτου καὶ τῆς ζωῆς ἀνέστη. Οἱ «προφῆται», ἐπεὶ ἐγνώριζον καλῶς τὸ ἀποστολικὸν κήρυγμα, τὴν κατήχησιν καὶ τὴν διδασκίαν, ἠδύναντο νὰ προσευχηθῶσι καὶ νὰ ψάλωσι κατὰ τὸ δοκοῦν αὐτοῖς. Οὕτως, ὁ συγγραφεὺς τῆς Διδασκῆς τῶν Ἀποστόλων, σχολιάζων τὸν ἐν τῇ κοινότητι σπουδαῖον ρόλον τῶν «προφητῶν», παρατηρεῖ, ὅτι ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς λοιποὺς πιστοὺς εἰς αὐτοὺς «ἐπιτρέπεται εὐχαριστεῖν, ὅσα θέλουσιν»³. Τὰ μέλη τῆς τάξεως ταύτης τῶν «προφητῶν» καὶ γενικώτερον τῶν χαρισματούχων, διατελοῦντα ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν πάντοτε τῶν Δώδεκα, ὡς αὐτοπτῶν καὶ αὐτηκόων μαρτύρων τῆς ζωῆς καὶ τῆς διδασκαλίας τοῦ Κυρίου, ἀποτελοῦσι τὴν οὐσιαστικὴν δημιουργικὴν δύναμιν τῆς πρωτοχριστιανικῆς Ἐκκλησίας, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν διαμόρφωσιν τῆς Παραδόσεως καὶ τὴν σύνταξιν διαφόρων προσευχῶν καὶ ὕμνων, ἢ σύνταξις καὶ ἀπαγγελία τῶν ὁποίων συνδέεται, ὡς γνωστόν, μετὰ τῶν χαρισμάτων τοῦ Ἁγίου Πνεύματος (πρβλ. Α' Κορ., 14,14-15· Ἐφεσ., 5,18-19· Ὁδοὶ Σολομώντος, 6,1· 14,7). Διαμορφωταὶ τῆς εὐαγγελικῆς παραδόσεως περὶ τοῦ προσώπου καὶ τῆς διδασκαλίας τοῦ Ἰησοῦ δὲν εἶναι, ὡς ἐσφαλμένως διατείνεται ἡ Form Criticism, ἡ κοινότης καὶ ἡ πίστις αὐτῆς. Ἡ μορφοποιὸς δύναμις τῆς παραδόσεως ταύτης δὲν ἀνήκει εἰς τὴν μάζαν τῶν πιστῶν, ἢ, κατὰ τὸ κοινῶς λεγόμενον, εἰς τὸν ὄχλον, ἀλλ' ἀποκλει-

1. Ἰδὲ κατωτέρω τελευταῖον κεφάλαιον (22).

2. Πρβλ. X, 7· XI, 7 ἔξ· XIII, 3.

3. Διδασκὴ τῶν Ἀποστόλων, X, 7.

στικῶς καὶ μόνον εἰς τοὺς Δώδεκα, οἵτινες ἴστανται ὑπεράνω τῆς μάζης καὶ ὡς αὐτόπται καὶ αὐτήκοι μάρτυρες τῆς ζωῆς, τῆς διδασκαλίας, τοῦ πάθους καὶ τῆς ἀναστάσεως τοῦ Κυρίου ἐλέγχουσι πᾶσαν σχετικὴν πρὸς τὸ πρόσωπον τοῦ Κυρίου κυκλοφοροῦμένην ἐν τοῖς κόλποις τῆς πρωτοχριστιανικῆς Ἐκκλησίας παράδοσιν, τὴν ὁποίαν καὶ διαμορφώνουσιν οὗτοι ἐπὶ τῇ βάσει τῆς προσωπικῆς αὐτῶν ἐμπειρίας. Πρὸς τούτοις ἡ λατρεία, ἡ κατήχησις καὶ ἡ καθόλου διδασχὴ συνέβαλον οὐκ ὀλίγον ἀφ' ἑνὸς μὲν εἰς τὴν διαμόρφωσιν τῶν προευαγγελικῶν συλλογῶν καὶ ἀφ' ἑτέρου εἰς τὴν ἐν αὐταῖς χρῆσιν τοῦ ἀφρόνου ὑλικῆς τῆς ἱστορικῆς περὶ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ παραδόσεως.

Τὸ κείμενον τῶν ἐπὶ μέρους τούτων διηγήσεων ὑπὸ μίαν κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον προσυνοπτικὴν («συστηματοποιημένην») (;) μορφήν ὑπέστη, σὺν τῷ χρόνῳ, μίαν φιλολογικὴν ἀλληλεπίδρασιν. Ἔνεκα δὲ τῆς φιλολογικῆς ταύτης ἀλληλεπίδρασεως ἐπῆλθε, παρὰ τὴν μεγάλην πληθὺν τῶν προσυνοπτικῶν κειμένων ἢ πηγῶν, μία, ἐὰν οὐχὶ ἀπόλυτος τοῦλάχιστον σχετικῆ, «ὁμοιομορφία» τοῦ κειμένου αὐτῶν. Ἡ σχετικὴ δὲ αὕτη «ὁμοιομορφία» δύναται κάλλιστα νὰ ἐξαχθῇ ἐκ τῶν ὁμοιομόρφων, ἐν πολλοῖς, διηγήσεων τῶν Συνοπτικῶν, τῶν ὁποίων τὰ Εὐαγγέλια, ὡς κοινοτικαὶ κατηχητικαὶ καὶ κηρυγματικαὶ γραφαί, ἀναγγέλλουσι τὴν ἑναρξιν τῆς ἐσχατολογικῆς ἐποχῆς ἢ ἱστορίας.

* *

Φαίνεται, ὅτι αἱ διηγήσεις αὗται, περὶ τῶν ὁποίων ὁμιλεῖ ὁ Λουκάς, καὶ αἱ ὁποῖαι κατ' ἀρχὰς μὲν ἦσαν πολλαί, σὺν τῇ παρόδῳ ὅμως τοῦ χρόνου συνηνώθησαν καὶ ἀπετέλεσαν δύο κυρίως συλλογὰς¹, βαθμηδὸν καὶ κατ' ὀλίγον ἐτέθησαν, τοῦλάχιστον ἐν τῇ περιοχῇ τῆς Παλαιστίνης, ἐν τῷ περιθωρίῳ, λόγῳ τῆς ὁλονὲν καὶ περισσότερον ἐπικρατήσεως ἢ ἐπιβολῆς τῶν τεσσάρων Εὐαγγελίων. Ἡ ἐπικράτησις τῶν τελευταίων διηγετικῶς προωθεῖτο ὑπὸ τῶν Ἀποστόλων, οἵτινες ὡς αὐτόπται καὶ αὐτήκοι μάρτυρες τῆς διδασκαλίας τοῦ

1. Αἱ περὶ ὧν ὁ λόγος δύο συλλογαί, εἰς ἃς συνηνώθησαν εἶαι αἱ προϋπάρχουσαι ἐπὶ μέρους προσυνοπτικαὶ διηγήσεις, εἶναι, κατὰ τὸν L. CERFAUX, πρῶτον ἡ περιλαμβανουσα τὴν δρᾶσιν τοῦ Ἰησοῦ ἐν τῇ Γαλιλαίᾳ, ὡς ἐπίσης τὴν διδασκαλίαν Αὐτοῦ ἐν τῇ κοινότητι τῆς ἐρήμου, τὰς ἀντιθέσεις, τὴν καταδίκην τῶν Φαρισαίων καὶ τέλος τὴν ἐσχατολογικὴν Αὐτοῦ ὁμιλίαν. Ἡ συλλογὴ αὕτη, ἣτις εἶναι γαλιλαϊκῆς προελεύσεως, ἀντιπροσωπεύει τὰς ἀναμνήσεις, τὰς ὁποίας εἶχον οἱ Δώδεκα ἐκ τε τῆς διδασκαλίας καὶ τῶν θαυμάτων τοῦ Ἰησοῦ. Ἡ δευτέρα συλλογὴ περιστρέφεται περὶ τὸ πάθος τοῦ Ἰησοῦ, πάθος πρόκαταγγεϊλάμενον, ἀκριβῶς διηγούμενον καὶ τελικῶς ὑπερνικώμενον ὑπὸ τῆς λαμπροφύρου Αὐτοῦ ἐκ νεκρῶν ἀναστάσεως. Τὸ κέντρον τοῦ ἐνδιαφέροντος τῆς ἐν λόγῳ συλλογῆς δὲν εἶναι ὁ ἀναγγέλλων Ἰησοῦς, ἀλλ' ὁ ἀναγγελλόμενος Ἰησοῦς ὡς δημιουργὸς τῆς νέας ἐν Χριστῷ σωτηρίας (πρβλ. L. CERFAUX, *En marge de la question synoptique: Les unités littéraires antérieures aux trois premiers évangiles*, ἐν *La formation des synoptiques. Problème synoptique et Formgeschichte*, Bruges-Paris, 1957, σσ. 31-32).

Ἰησοῦ ἐπεθύμουν νὰ ἴδωσιν, ὅσῳ τὸ δυνατὸν τὸ ταχύτερον, μίαν ὁμοιομορφίαν χρήσεως κειμένου ἐν τε τῇ λατρευτικῇ καὶ κατηχητικῇ πράξει καὶ ζωῇ τῆς πρωτοχριστιανικῆς Ἐκκλησίας, ὁμοιομορφίαν ἥτις θὰ ἔθετεν ὑπὸ τὸν ἔλεγχον αὐτῶν τὴν διαδιδομένην διδασκαλίαν τῆς Ἐκκλησίας περὶ τῶν Λογίων καὶ θαυμάτων τοῦ Ἰησοῦ, ὡς καὶ περὶ τοῦ πάθους καὶ τῆς ἐκ νεκρῶν Αὐτοῦ ἀναστάσεως. Τὴν φροντίδα δὲ ταύτην τῶν Ἀποστόλων ὡς ὑπευθύνων μαρτύρων τῆς διδασκαλίας τοῦ Κυρίου τὴν βλέπομεν σαφῶς ἐκπεφρασμένην ἐν τῇ ἐποπτεία, τὴν ὁποίαν οὗτοι ἐξασκοῦσιν ἐν τῇ ἀδιαλείπτως ἀύξανομένη διαδόσει τοῦ εὐαγγελικοῦ κηρύγματος (πρβλ. Πράξ., 8,14· 11,22 ἐξ.), ὅπως δὲ ἰδιαιτέρως ἐν ταῖς ἀποφάσεσι τῆς ἐν Ἱεροσολύμοις συνελθούσης Ἀποστολικῆς Συνόδου (Π ρ ά ξ., 15,6 ἐξ.).

Ἡ προώθησις αὕτη τῶν Εὐαγγελίων εἰς βάρος τῶν πρὸ αὐτῶν κυκλοφορησαμένων διηγήσεων τὰ μέγιστα διηκολύνθη ὑπὸ «τῶν ἀποστόλων, προφητῶν καὶ εὐαγγελιστῶν», οἵτινες, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς «ποιμένας καὶ διδασκάλους» (πρβλ. Ἐφεσ., 4,11), δὲν ἀνῆκον εἰς μίαν τοπικὴν Ἐκκλησίαν ἢ κοινότητα, ὅποτε ἡ ἐπικράτησις τῶν Εὐαγγελίων θὰ περιορίζετο εἰς τὰς κοινότητας ἢ Ἐκκλησίας αὐτῶν, ἀλλ' εἰς τὴν καθολικὴν Ἐκκλησίαν¹. Οὗτοι ἦσαν περιοδεύοντες ἱεραπόστολοι, οἵτινες ἐταξίδευον ἀπὸ τὴν μίαν Ἐκκλησίαν εἰς τὴν ἄλλην κηρύττοντες καὶ παραινούντες τοὺς πιστοὺς². Εἰς τὰ κηρύγματά των δὲ ταῦτα, τὰ ὁποῖα καὶ ἀπετέλουν μέρος τῶν λατρευτικῶν συνάξεων τῶν μελῶν τῆς πρωτοχριστιανικῆς Ἐκκλησίας, ἐπαναλαμβάνουσι οὗτοι τὰ Λόγια τοῦ Κυρίου, τὰ ὁποῖα διὰ τῆς συχνῆς αὐτῶν ἐπαναλήψεως καὶ ἀναπτύξεως, γενομένης πάντοτε ὑπὸ τὸν ἔλεγχον τῶν ὑπευθύνων, εἰς τὴν λατρείαν, τὴν κατήχησιν, τὴν διδασχὴν καὶ τὸ κήρυγμα, λαμβάνουσι μίαν κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον στερεότυπον μορφήν³.

1. Διὰ τὴν θέσιν, τὴν ὁποίαν οἱ ἀπόστολοι, προφῆται καὶ εὐαγγελισταὶ κατεῖχον ἐν τῇ ἀρχηγόνῃ Ἐκκλησίᾳ ἀρκούμεθα ἐνταῦθα ν' ἀναφερθῶμεν εἰς τὰς τελευταίας ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου ἐξηγητικὰς ἐργασίας: J. ERNST, *Pleroma und Pleroma Christi (Biblische Untersuchungen, V)*, Regensburg, 1970, σσ. 174-185· E. E. ELLIS, *The Role of Christian Prophet in Acts*, ἐν *Apostolic History and the Gospel*, Philadelphia, 1970, σσ. 55-67. Ἰδιαιτέρως διὰ τὴν θέσιν αὐτῶν ἐν τῇ κοινότητι τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ Ματθαίου ἰδέ: O. J. SEITZ, *The Commission of the Prophets and «Apostles»*. A Reexamination of Matthew 23,34 with Luke 11,49, ἐν *StEv*, τ. IV (TU, 102), Berlin, 1968, σσ. 236-240· E. SCHWEIZER, *Law Observance and Charisma in Matthew*, ἐν *NTSt*, τ. XVI, 1970, σσ. 213-230· E. COTHENET, *Les prophètes chrétiens dans l'Évangile selon saint Matthieu*, ἐν *L'Évangile selon Matthieu...*, σσ. 281-308· W. TRILLING, *Ami und Amtsverständnis bei Matthäus*, ἐν *Melanges B. Rigaux, Gembloux*, 1970, σσ. 29-44.

2. Πρβλ. Α' Κορ., 12,28· *Διδαχὴ τῶν Ἀποστόλων*, XI, 7-12· XIII,1 ἐξ..

3. H. Riesenfeld φρονεῖ ὅτι ἡ παράδοσις τῶν Λογίων τοῦ Κυρίου διετερήθη χάρις εἰς τὴν παράθεσιν αὐτῶν ἐν ταῖς λατρευτικαῖς συνάξεσι τῶν πιστῶν ὑπὸ τὴν ἐγγύησιν καὶ τὸν ἔλεγχον τῶν ὑπευθύνων ταγῶν τῶν κοινοτήτων (πρβλ. H. RIESENFELD, *The Gospel*

Ἐναντιβόλως ἡ διαμονὴ τῶν Ἀποστόλων, τοῦλάχιστον ἐπὶ μακρὸν χρόνον μετὰ τὴν εἰς οὐρανοὺς ἀνάληψιν τοῦ Κυρίου, ἐν Παλαιστίνῃ συνδυαζομένη μετὰ τοῦ κύρους τῆς ἀποστολικότητός των ὡς αὐτοπτῶν μαρτύρων¹ ἐπετάχυνε τὸν χρόνον τῆς ἐπικρατήσεως τοῦ κειμένου τῶν τεσσάρων Εὐαγγελίων, ἡτις ἔσχεν ὡς ἀποτέλεσμα τὸν βαθμιαῖον παραμερισμόν, ὡς εἶδομεν ἀνωτέρω, τῶν διαφόρων «ἀνευθύνων» πλέον κυκλοφορουμένων διηγήσεων περὶ τῆς διδασκαλίας, τοῦ πάθους καὶ τῆς ἐκ νεκρῶν ἀναστάσεως τοῦ Κυρίου².

Μετὰ τὴν ἐκ τῆς Ἱερουσαλήμ ἀναχώρησιν τῶν Ἀποστόλων τὸν ἐποπτικὸν ρόλον ἀναλαμβάνει ἡ κοινότης τῶν Ἱεροσολύμων ὑπὸ τὴν καθοδήγησιν τοῦ Ἀποστόλου καὶ Ἀδελφοῦ τοῦ Κυρίου Ἰακώβου (πρβλ. Γ α λ., 2,12). Ἡ ὑπὲρ τῆς Ἐκκλησίας τῶν Ἱεροσολύμων διενεργηθεῖσα παρὰ τοῦ Ἀποστόλου Παύλου λογία δεικνύει, σὺν τοῖς ἄλλοις, καὶ τὸν ἡγετικὸν αὐτῆς ρόλον (Β' Κορ., 9,1 ἐξ.· Ρ ω μ., 15,25). Παρὰ ταῦτα ὅμως οἱ Ἀπόστολοι ἐξακολουθοῦσι νὰ διατηρῶσι τὴν ἐπιρροὴν των ἐπὶ τῶν πιστῶν, ὡς τοῦτο προκύπτει ἐκ τῆς διεξχωγῆς ἱεραποστολῆς ἐκτὸς τῆς Παλαιστίνης, ἐκ τῆς θέσεως τοῦ Ἀποστόλου Ἰωάννου ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τῆς Μ. Ἀσίας, ἐκ τοῦ ἡγετικοῦ ρόλου τοῦ Ἀποστόλου Πέτρου (Α' Κορ., 1,12· 3,22· 9,15· Γ α λ., 2,11 ἐξ.)³, ἰδιαιτάτα δὲ ἐκ τῆς θέσεως τοῦ Ἀποστόλου Παύλου, ὅστις ἐν τῇ ἐπιβλέπει τῆς διαδόσεως τοῦ Εὐαγγελίου ἀντικαθιστᾷ τὸν ἡγετικὸν ρόλον τῆς Ἐκκλησίας τῶν Ἱεροσολύμων (Π ρ ἄ ξ., 8, 14 ἐξ.· 9,32· 11,22· 15,1.30 ἐξ.) ἀποστέλλων ἰδίους αὐτοῦ ἀντιπροσώπους, ὅπου παρίσταται ἀνάγκη, ἢ μεταβαίνων ὁ ἴδιος προσωπικῶς (πρβλ. Π ρ ἄ ξ., 15,2· 18,22· 19,21)⁴.

Tradition, Philadelphia, 1970, σ. 21. Ἰδὲ ὡσαύτως H. KOSMALA, «In my namen», ἐν *Annual of Swed. Theol. Inst.*, τ. V, 1966/67, σσ. 87-109, ἰδιαιτέρως δὲ σσ. 101-103, 107).

1. Οἱ Ἀπόστολοι δὲν κέκτηνται ἰδιαιτερόν τινα ἡγετικὸν ρόλον ἐντὸς τῶν κόλπων τῆς ἀρχηγόνου Ἐκκλησίας μόνον διὰ τὸν λόγον ὅτι εἶδον τὸν ἀναστάντα Κύριον, ἀλλὰ πρὸς τοῦτοις διότι οὗτοι ἦσαν αὐτόπται μάρτυρες ἀπάσης τῆς δημοσίας Αὐτοῦ ζωῆς συναναβάντες ἐκ τῆς Γαλιλαίας εἰς Ἱεροσόλυμα (πρβλ. Πράξ., 13,31). Διὰ τὸν λόγον δὲ τοῦτον εἰς τὴν θέσιν τοῦ Ἰούδα οὗτοι προέτειναν ὑποψήφιόν τινα, ὅστις ὑπῆρξεν οὐχὶ μόνον μάρτυς τῆς ἀναστάσεως, ἀλλ' ἐπὶ πλέον καὶ αὐτόπτης μάρτυς τοῦ δημοσίου βίου τοῦ Ἰησοῦ (Πράξ., 1,21-22).

2. Περὶ τῆς συλλογικῆς αὐθεντίας τῶν Ἀποστόλων ἐν τῇ πρωτοχριστιανικῇ Ἐκκλησίᾳ ἰδέ, ἐπὶ παραδείγματι, W. MUNDLE, *Das Apostelbild der Apostelgeschichte*, ἐν *ZntW*, τ. XXVII, 1928, σσ. 36-54.

3. Περὶ τῆς θέσεως τοῦ Ἀποστόλου Πέτρου ἐν τῇ ἀρχηγόνῳ Ἐκκλησίᾳ ἰδὲ O. CULLMANN, *Saint Pierre, disciple, apôtre, martyr*, Paris-Neuchâtel, 1952· ΣΤ. ΧΑΡΚΙΑΝΑΚΙ, Περὶ τὸ ἀλάθητον τῆς Ἐκκλησίας ἐν τῇ Ὁρθοδόξῳ Θεολογίᾳ, Ἀθήναι, 1965, σσ. 105 ἐξ.· Ν. ΑΦΑΝΑΣΙΕΦ—Ν. ΚΟΥΛΟΜΖΙΝ—J. ΜΕΥΕΝΔΟΡΦ—Α. ΣΧΜΕΜΑΝΝ, *La Primauté de Pierre dans l' Eglise Orthodoxe*, Neuchâtel-Paris, 1960.

4. Διὰ τὸ θέμα τῶν σχέσεων τοῦ Ἀπ. Παύλου μετὰ τῶν ἡγετῶν τῆς κοινότητος τῶν Ἱεροσολύμων παραπέμπομεν τὸν ἀναγνώστην ἡμῶν εἰς τὰς ἐργασίας τῶν J. ECKERT,

*
* *

Ἡ πρωταρχικὴ μορφή τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ Ματθαίου, οἰαδήποτε καὶ ἂν ᾗτο αὐτὴ, γεγραμμένη εἰς τὴν γλῶσσαν εἰς τὴν ὁποίαν ὠμίλησεν ὁ Κύριος, κάλλιστα θὰ διηυκόλυε τὴν ἐπιβολὴν αὐτοῦ εἰς τὴν λατρευτικὴν, κατηχητικὴν, κηρυγματικὴν καὶ ἱεραποστολικὴν πράξιν τῆς πρωτοχριστιανικῆς Ἐκκλησίας. Πρὸς τούτους ἡ διάχυτος ἀποστολικὴ εὐαγγελικὴ προφορικὴ παράδοσις, ἡ ὁποία, συμφώνως πρὸς τὴν μαρτυρίαν τῶν εἰς τὰς Πράξεις τῶν Ἀποστόλων διασωθεισῶν ἀγορεύσεων τοῦ Ἀποστόλου Πέτρου, περιωρίζετο κατ' ἀρχὰς μὲν εἰς τὰς περὶ τοῦ πάθους¹ καὶ τῆς ἀναστάσεως τοῦ Κυρίου² διηγήσεις, ἔπειτα δὲ εἰς ὠρισμένα γεγονότα τῆς ζωῆς αὐτοῦ³, ἅτινα ἦσαν ἀπαραίτητα διὰ τὸν τονισμόν τῆς προσωπικότητος, τῆς ἀποστολῆς, τῆς ὑπερφυσικῆς δυνάμεως καὶ τῆς ἔντονον ἐσχατολογικὸν χαρακτῆρα φερούσης νέας Αὐτοῦ διδασκαλίας, θὰ συνέβαλε τὰ μέγιστα εἰς τὴν ἐπικράτησιν τῆς σύντομου, οὕτως εἰπεῖν, ἀφηγήσεως τῶν γεγονότων τούτων⁴. Τὴν σύντομον δὲ ταύτην καὶ ἀκριβῆ ἀφήγησιν παρῆγον, ὡς γνωστόν, οὐχὶ αἱ ἐπὶ μέρους διηγήσεις, τὰς ὁποίας, ὡς εἴπομεν ἀνωτέρω, συνέταξαν πρόσωπα τῆς κοινότητος, ἅτινα ἀφ' ἑνὸς μὲν εἶχον γνωρίσει κατὰ πᾶσαν πιθανότητα τὸν Κύριον, ἀφ' ἑτέρου δὲ εἶχον εὐεργετηθῆ ὑπ' αὐτοῦ, ἀλλὰ τὰ Εὐαγγέλια, τῶν ὁποίων τὸ κείμενον ἔχων ὑπ' ὄψει τοῦ ὁ Ἰουστίνου γράφει: «βραχεῖς δὲ καὶ σύντομοι παρ' αὐτοῦ (δηλαδὴ τοῦ Κυρίου) λόγοι γεγονάσι»⁵. Διὰ τοῦ ἔργου τῶν τεσσάρων Εὐαγγελιστῶν οὐδόλως περιωρίσθη εἰς τὸ ἐλάχιστον ἡ ἔκτενής προφορικὴ ἢ καὶ γραπτὴ προσυνοπτικὴ ἡ,

Die urchristliche Verkündigung im Streit zwischen Paulus und seinen Gegnern nach dem Galaterbrief (Biblische Untersuchungen, 6), Regensburg, 1971. Paulus und die Jerusalemer Autoritäten nach dem Galaterbrief und der Apostelgeschichte, ἐν Schriftauslegung, München, Schönigh, 1972, σσ. 281-311. I. LONNING, Paulus und Petrus. Gal. 2,11ff. als kontrovers theologisches. Fundamentalprobleme, ἐν STh, τ. XXIV, 1970, σσ. 1-69.

1. Ἰδὲ Πράξ., 2,23· 3,14-15.18· 4,10,28· 13,27-29.

2. Ἡ ἀνάστασις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἐστηρίχθη ἡ ἀρχέγονος χριστιανικὴ Ἐκκλησία, ἀπετέλεσε τὸ κατ' ἐξοχὴν κέντρον τοῦ ἀποστολικοῦ κηρύγματος καὶ τῆς πίστεως τῶν μελῶν τῆς νέας ἐσχατολογικῆς κοινότητος (πρβλ. Πράξ., 2,22.24. 32-33· 3,15· 4,10.33· 5,30-32· 10,38.40-41).

3. Πρβλ. Πράξ., 2,22 ἔξ.: 10,37-38.

4. Περὶ τοῦ ἀποστολικοῦ ἐν γένει κηρύγματος ἰδέ: M. J. LAGRANGE, *La foi à la résurrection de Jésus dans le christianisme Primitif*, ἐν RB, XLII, 1933, σσ. 569-584· A. VITTI, *La resurrezione di Gesù nella predicazione apostolica*, ἐν La Rendezone, Roma, 1934, σσ. 191-220· K. H. RENGSTORF, *Die Auferstehung Jesu, Witten*, 1954· C. H. DODD, *The Apostolic Preaching and its Development*, London, 2^a1944· J. SCHMITT, *Jésus ressuscité dans la prédication apostolique. Étude de théologie biblique*, Paris, 1949· W. L. KNOX, *The Acts of the Apostles*, Cambridge, 1948.

5. ΙΟΥΣΤΙΝΟΥ, Α' Ἀπολογία, XIV, 4-5.

κάλλιον εἰπεῖν, προευαγγελική ἀποστολική παράδοσις, δοθέντος ὅτι τὰ Εὐαγγέλια δὲν περιέχουσιν ἅπασαν τὴν προηγηθεῖσαν τῆς συγγραφῆς αὐτῶν προσυνοπτικὴν εὐαγγελικὴν παράδοσιν τῆς Ἐκκλησίας ἀλλὰ μόνον μέρος αὐτῆς¹.

Τὰ μέλη τῆς πρωτοχριστιανικῆς κοινότητος δὲν ἐνδιαφέρονται, ὡς ἀνωτέρω εἶπομεν καὶ ὡς ὡσαύτως προκύπτει καὶ ἐκ τοῦ περιεχομένου τοῦ ἀποστολικοῦ κηρύγματος, δι' ἐκάστην ἐπὶ μέρος διδασκαλίαν τοῦ Κυρίου, ἀλλὰ μόνον διὰ τὰς κεντρικὰς αὐτῆς ἰδέας. Δὲν χάνονται μέσα εἰς τὰς λεπτομερείας, ἀλλ' ἀρκοῦνται εἰς τὴν σύντομον αὐτῶν ἔκθεσιν, εἰς τὴν ὅποیان καὶ ἀνεურίσκουσι τὰ ἀναγκαῖα παραινεντικά ἠθικά στοιχεῖα πρὸς ἐξαγνισμόν καὶ ἀπολύτρωσιν.

Ἐν ᾧ αἱ προευαγγελικαὶ αὐταὶ ἐπὶ μέρος διηγήσεις, αἵτινες περιέχον λεπτομερῆ, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ἔκθεσιν διδασκαλιῶν τινῶν τοῦ Κυρίου, ὡς καὶ τοῦ πάθους καὶ τῆς ἀναστάσεως Αὐτοῦ², ἤρχισαν ὀλίγον κατ' ὀλίγον μεταξὺ τοῦ Ἰουδαιοχριστιανικοῦ κόσμου νὰ τιθῶνται εἰς τὸ περιθώριον, τὴν δὲ θέσιν αὐτῶν νὰ λαμβάνωσι τὰ Εὐαγγέλια, τούναντίον εἰς τὰς Ἐκκλησίας τὰς μακρὰν τῆς ἐπιρροῆς τῆς Ἐκκλησίας τῶν Ἱεροσολύμων κειμένης, ἥτοι εἰς τὰς ἐξ ἔθνικῶν Χριστιανῶν ἀποτελουμένης Ἐκκλησίας, ὁ παραμερισμὸς τῶν προσυνοπτικῶν τούτων διηγήσεων δὲν ἐπραγματοποιήθη μετὰ τῆς αὐτῆς ταχύτητος, μεθ' ἧς ἐπραγματοποιήθη οὗτος ἐν τοῖς κόλποις τῆς Ἐκκλησίας τῶν Ἱεροσολύμων. Εἰς τὴν ἐπέκτασιν τοῦ χρόνου τῆς χρήσεως αὐτῶν καὶ μετὰ τὴν κυκλοφορίαν τῶν διηγήσεων τῶν Εὐαγγελίων συνετέλεσε πιθανώτατα, σὺν τοῖς ἄλλοις, καὶ ἡ ἐξασθένησις τοῦ ἡγετικοῦ ρόλου τῆς Μητροπόλεως ἐπὶ τῶν Ἐκκλησιῶν τῆς Διασπορᾶς, αἵτινες, καθοδηγούμεναι ὑπὸ τοῦ Ἀποστόλου Παύλου, μαρτυροῦσι περὶ τοῦ τέλους τῆς ἡγεσίας τῆς Ἐκκλησίας τῶν Ἱεροσολύμων καὶ τῶν Δώδεκα ἀφ' ἐνὸς καὶ περὶ τῆς ἐνάρξεως τῆς περιόδου τῆς οὕτω καλουμένης παυλικῆς κυριαρχίας, ἥτις καὶ ἀρχεται ἀπὸ τῆς κοινότητος τῆς Συρίας, ἀφ' ἐτέρου.

Οἱ ἐξ ἔθνῶν Χριστιανοί, ἀρκοῦντως ἀνεπτυγμένοι ὑπὸ τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας καὶ ἐκ φύσεως ὄντες ἀνήσυχα καὶ ἐρευνητικὰ πνεύματα, δὲν ἐγκατέλειψαν ἀμέσως τὰς προευαγγελικὰς ταύτας διηγήσεις, αἵτινες εἰς μίαν δε-

1. Τοῦτο δείκνυται σαφῶς ἐκ τῆς προτροπῆς τοῦ Ἀπ. Παύλου πρὸς τοὺς Θεσσαλονικεῖς, εἰς τοὺς ὁποίους καὶ συνιστᾷ, ὅπως στήκωσι καὶ κρατῶσι τὰς παραδόσεις, τὰς ὁποίας ἐδιδάχθησαν εἴτε διὰ τῆς προφορικῆς παραδόσεως, εἴτε διὰ τῆς γραπτῆς τοιαύτης (Β' Θεσσ., 2,15). Ἡ ὑπὸ τοῦ Ἀπ. Παύλου δοθεῖσα ἐνταῦθα προτεραιότης εἰς τὴν προφορικὴν παράδοσιν σημαίνει ἀπλῶς χρονικὴν τινὰ προτεραιότητα ἢ καὶ ποσοτικὴν τοιαύτην; Ἐλλείψει σοβαρῶν ἀρνητικῶν ἐπιχειρημάτων δυνάμεθα ν' ἀποδεχθῶμεν τὴν δευτέραν λύσιν, χωρὶς ἐν τούτοις καὶ ν' ἀποκλείωμεν τὴν πρώτην.

2. Περὶ τοῦ προβλήματος τῆς ὑπάρξεως προσυνοπτικῆς ἢ προκατοικῆς τινος διηγήσεως τοῦ πάθους τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἰδὲ G. SCHNEIDER, *Das Problem einer vorkanonischen Passionserzählung*, ἐν BZ. τ. XVI, 1972, σσ. 222-244.

δομένην στιγμήν εισηχθησαν εἰς τὰς Ἐκκλησίας αὐτῶν εἴτε μέσῳ ἰδιωτῶν-Ιουδαίων ἢ ἐθνικῶν-Χριστιανῶν, οἱ ὅποιοι ἐταξίδευσον ἐκ τῆς μᾶς εἰς τὴν ἄλλην περιοχὴν (πρβλ. Πράξ., 15,1.24), εἴτε μέσῳ τῶν χαρισματοῦχων¹, οἷτινες εἰς τὰ κηρύγματα καὶ τὴν διδασχὴν αὐτῶν δὲ ἤρκοῦντο εἰς τὰς διηγήσεις τῶν τεσσάρων Εὐαγγελίων (πρβλ. Πράξ., 21,8· Ἐφεσ., 4,11· Β' Τιμ., 4,5), εἴτε καὶ μέσῳ αὐτῶν τούτων τῶν Ἀποστόλων, ἐννοεῖται εἰς μίαν προσυνοπτικὴν περίοδον. Ἡ εἰσαγωγὴ τῶν διηγήσεων τούτων ἐγένετο ὑπὸ τῶν ἀνωτέρω μὲ τὴν προοπτικὴν, ὅπως δι' αὐτῶν διευκολύνωσι τὴν ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας τῶν ἀκολουθουμένην λατρευτικὴν, κατηχητικὴν, κηρυγματικὴν καὶ ἱεραποστολικὴν δρᾶσιν. Ἡ πρωτοχριστιανικὴ κοινότης προβαίνει, ὡς εἶναι γνωστόν, εἰς τὴν σύνταξιν διαφόρων προσευχῶν οὐχὶ ἐπὶ τῇ βᾶσει τῆς θεολογίας, ἥτις ἄλλως τε εὐρίσκεται ἐν τοῖς σπαργάνοις αὐτῆς, ἀλλ' ἀποκλειστικῶς καὶ μόνον ἐπὶ τῇ βᾶσει τῆς Ἀγίας Γραφῆς, ἥτοι τῆς Π.Δ.², κυρίως δέ, ἐφ' ὅσον πρόκειται περὶ

1. Πρβλ. Πράξ., 11,27· 13,1· 15,32· 19,6· 21,9. 10· Α' Κορ. 12,10. 28· 13,2. 8 ἐξ· 14,1 ἐξ· Ἐφεσ. 2,20· 3,5· 4,11· Α' Θεσσ. 5,20· Α' Τιμ. 1,18· 4,14.

Τὸ προφητικὸν χάρισμα, τὸ ὅποιον οὗτοι ἔλαβον ἐν οὐδεμιᾷ ἀπολύτως περιπτώσει πρέπει νὰ ὑπερτιμηθῇ εἰς τρέπον, ὥστε νὰ ἐκληφθῇ τὸ κήρυγμα τῶν χαρισματοῦχων ὡς ἀποκαλυπτικόν. Ἐξ ἐπόψεως θεοπνευστίας ἐξεταζόμενον τὸ ἔργον αὐτῶν δὲν δύναται οὔτε κἂν νὰ συγκριθῇ πρὸς τὸ κήρυγμα τῶν Ἀποστόλων καὶ γενικώτερον πρὸς τὸ ἔργον τῶν συγγραφέων τῆς Κ.Δ. Ἡ διδασκαλία τῶν προφητῶν, ἡ ὅποια ἐνίστε μόνον εἶχε προφητικὸν χαρακτῆρα, ὑστέρει κατὰ πολὺ τοῦ κηρύγματος τῶν Ἀποστόλων καὶ τῶν Προφητῶν τῆς Π.Δ., διὸ καὶ δὲν συμπεριελήφθη αὕτη ἐν τῇ Ἀγίᾳ Γραφῇ. Ἐὰν λοιπὸν ἡ θεοπνευστία, ἥτις ἐδόθη εἰς τοὺς Ἀποστόλους καὶ τοὺς Εὐαγγελιστάς, δὲν ἀποκλείη τὴν ἐκ μέρους αὐτῶν χρῆσιν προσυνοπτικῶν ἢ προευαγγελικῶν τιῶν διηγήσεων, πολλῶ μᾶλλον τὸ προφητικὸν χάρισμα, τὸ δοθὲν εἰς τὴν ἰδιαιτέραν τάξιν «τῶν προφητῶν», οὐδόλως ἀποκλείει τὴν ἐκ μέρους αὐτῶν χρῆσιν ὠρισμένων πηγῶν, ἡ γνῶσις τῶν ὁποίων μάλιστα ἦτο ἀναγκαία, καθ' ὅσον δὲν ὑπῆρξαν οὗτοι αὐτόπται καὶ ἀντήκοοι μάρτυρες τῆς διδασκαλίας καὶ τοῦ πάθους τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ.

2. Οὐδεμία ἀμφιβολία ὑπάρχει, ὅτι οἱ πρῶτοι Χριστιανοὶ ἐπισταμένως καὶ ἀσμένως ἀνεγίνωσκον τὴν Π.Δ., ὡς μαρτυρεῖ αὕτη αὕτη ἡ Κ.Δ. Πλείονα περὶ τοῦ ἐν λόγῳ θέματος ἰδὲ C. H. DODD, *According to the Scriptures*, London, 1952· R. V. G. TASKER, *The Old Testament in the New Testament*, London, 1954· K. STENDAHL, *The School of St. Matthew*, Uppsala, 1954.

Τὸ πρόβλημα τῆς ἐπιδράσεως τῆς *Shema* ἐπὶ τῆς ζωῆς τῆς νεοιδρυθείσης χριστιανικῆς Ἐκκλησίας παραμένει εἰσέτι ἀναπάντητον. Ἡ ἐπίδρασις αὕτη ἐπεξετάθη καὶ πέραν τοῦ Ιουδαιοχριστιανισμοῦ ἢ περιορίσθη μόνον εἰς μερικὰς αὐτοῦ Ἐκκλησίας; Ἐὰν ἡ *Shema* δὲν περιορίσθη μόνον εἰς τὸν Ιουδαιοχριστιανισμόν, ἐχρησιμοποιήθη αὕτη ὑφ' ἀπάσης τῆς Ἐκκλησίας, τ.ξ. καὶ ὑπὸ τῶν ἐθνικῶν κοινοτήτων τῶν μακρὰν τῆς Μητροπόλεως κειμένων; Ἐνταῦθα θέτοντες τὸ πρόβλημα, χωρὶς κἂν νὰ ἐπιχειρήσωμεν νὰ δώσωμεν ἀπάντησιν τινα εἰς αὐτό, ἀρκούμεθα νὰ ὑπογραμμίσωμεν, ὅτι οἱ Πατέρες διέσωσαν ἀποσπάσματά τινα συλλογῶν Ιουδαϊκῶν προσευχῶν, αἵτινες ἐξεχριστιανίσθησαν καὶ ὡς τοιαῦται ἐχρησιμοποιήθησαν ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ ἐν τῇ λατρειᾷ αὐτῆς. Ἀντὶ παντὸς ἐτέρου παραδείγματος ἀναφερόμεθα ἐνταῦθα μόνον εἰς τὴν ἡδὴ ἐκχριστιανισθεῖσαν Ιουδαϊκὴν συλλογὴν προσευχῶν, τὴν ὅποιαν διέσωσεν ὁ ἄγνωστος συγγραφεὺς τῶν Ἀποστολικῶν Δια-

τῶν ἐξ ἔθνῶν Χριστιανῶν, ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ προφορικοῦ ἀποστολικοῦ κηρύγματος καὶ τῶν προσυνοπτικῶν διηγήσεων, αἱ ὁποῖαι διὰ τῆς συχνῆς αὐτῶν χρήσεως καὶ ἐπαναλήψεως ἐν τῇ κοινότητι καὶ ὑπὸ τῶν ταγῶν τῆς κοινότητος ἔλαβον στερεοτύπον τινὰ προφορικὴν μορφήν, ἥτις ἀκολούθως καταγράφεται ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις διατηροῦσα, ἐν τούτοις, στοιχεῖά τινὰ ἐπιβεβαιοῦντα τὴν πολυμορφίαν τῆς προεσαγγελικῆς ἢ προσυνοπτικῆς περιόδου¹.

Ἐπὶ τοῦ πρώτου, ἦτοι ἐπὶ τοῦ προφορικοῦ ἀποστολικοῦ εὐαγγελικοῦ κηρύγματος, δὲν ἠδύνατο οὗτοι μετὰ πολλῆς βεβαιότητος νὰ στηριχθῶσι, διότι ζῶντες μακρὰν τῆς Μητροπόλεως δὲν ἦσαν ἀρκοῦντως ἐξοικειωμένοι πρὸς αὐτό². Ἐπὶ τοῦ δευτέρου, ἦτοι τῶν προσυνοπτικῶν ἢ προεσαγγελικῶν διηγήσεων, αἵτινες εἶναι παράλληλοι πρὸς τὸ ἀποστολικὸν κήρυγμα, ἠδύνατο οὗτοι, ἔχοντες αὐτὰς πρὸ ὀφθαλμῶν, νὰ συντάξωσιν εὐκολώτερον καὶ προσευχὰς ἀλλὰ συνάμα καὶ τὴν διδασχὴν καὶ τὴν κατήχησιν τῶν πιστῶν καλύτερον νὰ κατοχυρώσωσι.

Οἱ ἐξ ἔθνῶν Χριστιανοί, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς ἐξ Ἰουδαίων Χριστιανούς, δὲν κατηχοῦνται, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, ἐπὶ τῇ βάσει τῆς Π.Δ., ἀλλ' ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ ἀποστολικοῦ κηρύγματος καὶ τῶν προεσαγγελικῶν τούτων διηγήσεων, αἵτινες, οὐσαί ἀρρήκτως συνυφασμέναι μετὰ τοῦ ζῶντος προφορικοῦ εὐαγγελικοῦ λόγου, εἰσῆλθον εἰς μίαν δεδομένην στιγμὴν εἰς τὴν λειτουργίαν, τὴν δι-

ταγῶν ἐν τῷ ἑβδόμῳ αὐτοῦ βιβλίῳ. Περὶ τῆς ἐν λόγῳ συλλογῆς ἰδὲ W. BOUSSET, *Eine jüdische Gebetssammlung im 7. Buch der Apostolischen Konstitutionen*, ἐν *NAWG*, *phil.-hist. Kl.*, 1915, σσ. 435-489.

1. Ἐνεκα αὐτῆς τῆς πολυμορφίας ἢ φιλολογικῆς κριτικῆς, εἰδικώτερον δὲ οἱ ἀσχολούμενοι περὶ τὸ συνοπτικὸν πρόβλημα καλὸν θὰ εἶναι, ὅπως ἐν τῇ προσπάθειά αὐτῶν πρὸς ἐπίλυσιν τοῦ λίαν ἀκανθώδους προβλήματος τῶν σχέσεων μεταξύ τῶν Συνοπτικῶν μὴ ἀποβλέπωσιν εἰς τὴν διατύπωσιν θεωρίας τινός, ἀλλὰ ν' ἀρκῶνται εἰς τὴν ἔρευναν τῆς πολυμορφίας τῆς προσυνοπτικῆς περιόδου, ἥτις, ὡς γεγονὸς πλέον καὶ οὐχὶ ὡς θεωρία, δύναται τὰ μέγιστα νὰ βοηθήσῃ τὴν φιλολογικὴν κριτικὴν, ὅπως ἐξέβη ἐκ τοῦ ἀδιεξόδου εἰς ἡ αὐτὴ εὐρίσκειται σήμερον ἐν τῇ ἐρευνῇ τοῦ συνοπτικοῦ προβλήματος.

2. Τοῦτο βεβαίως οὐδόλως ἰσχύει διὰ τὴν κοινότητα τῶν Ἰεροσολύμων, ἔνθα διέμενον οἱ αὐτόπται καὶ αὐτήκοοι μάρτυρες τῆς ζωῆς, τῆς διδασκαλίας καὶ τῆς ἀναστάσεως τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ πέριξ τῶν ὁποίων συγκεντροῦνται ἅπαντα ἀνεξαίρετως τὰ μέλη τῆς πρωτοχριστιανικῆς Ἐκκλησίας ἀποτελοῦντα μίαν ἰδεώδη κοινωνίαν, τῆς ὁποίας κύριον χαρακτηριστικὸν εἶναι (ἢ κοινωνία) τῆς ψυχῆς καὶ τῆς καρδίας τῶν μελῶν αὐτῆς (πρβλ. Πράξ., 4,32), δι' ἧς, ὡς γνωστὸν, πραγματοποιεῖται ἡ ἀρχιερατικὴ προσευχὴ τοῦ Κυρίου (πρβλ. Ἰωάν. 17,11.21· Φιλιπ., 1,27). Ἡ διδασκαλία αὐτῇ ἐπανελαμβάνετο ὁσάκις τὰ μέλη αὐτῆς συνήρχοντο ἐπὶ τὸ αὐτό, ἢ ἐπανάληψις δὲ αὐτῆς ἐγένετο ὑπὸ μίαν στερεοτύπον μορφήν, ὡς προκύπτει ἐκ τῶν χαρακτηριστικῶν περιλήψεων τῶν ἀγορεύσεων τοῦ Ἀπ. Πέτρου ἐν ταῖς Πράξεσι τῶν Ἀποστόλων. Μέσῳ τῆς συνεχοῦς ταύτης ἐπαναλήψεως ἢ ἐν λόγῳ ἄγραφος διδασκαλία ἦ, ὀρθότερον εἰπεῖν, τὸ ἀποστολικὸν κήρυγμα ἐλάμβανεν, ὀλίγον κατ' ὀλίγον, ὁμοιομορφίαν τινά, ὡς τοῦτο προκύπτει, σὺν τοῖς ἄλλοις, καὶ ἐκ τῶν παραλλήλων περὶ τοῦ πάθους τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ διηγήσεων τῶν Συνοπτικῶν, ὡς ἐπίσης καὶ τῶν ἐκ τῆς ζωῆς τοῦ Ἰησοῦ εἰλημμένων ἀνεκδότων, διὰ τῶν ὁποίων ἐσκιαγραφεῖτο τὸ

δαχὴν καὶ τὴν κατήχησιν τῆς ἀρχεγόνου χριστιανικῆς Ἐκκλησίας καὶ ὡς τοιαῦται κατέστησαν κτῆμα αὐτῆς. Ἀπόδειξιν δὲ τούτου ἀποτελεῖ τὸ γεγονός, ὅτι οἱ ἐξ ἐθνικῶν γονέων προερχόμενοι πρῶτοι Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας, ὡς ἐπὶ παραδείγματι εἶναι ὁ Ἰγνάτιος Ἀντιοχείας, παραθέτουσιν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τὸ λειτουργικὸν καὶ κατηχητικὸν κείμενον τῆς πρωτοχριστιανικῆς κοινότητος τῶν ἐξ ἐθνῶν Χριστιανῶν, σπανιώτατα δὲ παραπέμπουσιν οὗτοι εἰς τὸ κείμενον τῆς Π.Δ. Οὕτως, ἐπὶ παραδείγματι, ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς τοῦ Ἰγνατίου Ἀντιοχείας ἀνευρίσκομεν δύο μόνον ρητὰς παραπομπὰς εἰς τὴν Π.Δ., καὶ δὴ καὶ εἰς τὸ βιβλίον τῶν Παροιμιῶν, ὡς καὶ ὠρισμένους ὑπαινιγμούς εἰς διάφορα αὐτῆς βιβλία¹. Ὁ ἄγνωστος συγγραφεὺς τοῦ Ποιμένος τοῦ Ἑρμῆ οὐδεμίαν οἰκειότητα ἔχει πρὸς τὰ βιβλία τῆς Π.Δ. Πρέπει βεβαίως νὰ σημειωθῇ ἐνταῦθα, ὅτι αἱ κοινότητες τῶν ἐξ ἐθνῶν Χριστιανῶν, αἵτινες εὐρίσκονται ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν ἐξ Ἰουδαίων Χριστιανῶν ἢ, κάλλιον εἰπεῖν, τῆς Ἰουδαϊκῆς συναγωγῆς, τὸ μεγαλύτερον βᾶρος τὸ ρίπτουσιν ἐπὶ τῆς Π.Δ. Τοῦτο σαφῶς συνάγεται ἐκ τῆς Ἐπιστολῆς Κλήμεντος Ρώμης, ὅστις, ἐπίσκοπος ὢν μιᾶς ἐθνικῆς χριστιανικῆς Ἐκκλησίας διατελούσης ὑπὸ τὴν λειτουργικὴν ἐπίδρασιν τῆς Συναγωγῆς, παραπέμπει περισσότερον εἰς τὴν Π.Δ. εἰς ἐλαχίστας δὲ μόνον περιπτώσεις ἀναφέρεται οὗτος εἰς τὸ κείμενον τῶν Εὐαγγελίων.

Τὸ καινοδιαθηκικὸν δὲ κείμενον, τὸ ὁποῖον παραθέτουσιν οἱ Πατέρες, οἱ ἐγγύτατα πρὸς τὸν χρόνον τῆς συγγραφῆς τῶν Εὐαγγελίων εὐρισκόμενοι, ἀντιπροσωπεῦον τὴν ἄχρι τούτων ζῶσαν παράδοσιν τοῦ εὐαγγελικοῦ λόγου, ἥτις ὑπῆρχεν ἐκτὸς τῶν Εὐαγγελίων καὶ μετὰ τὴν σύνταξιν αὐτῶν, καὶ ὃν συμφασμένον μετὰ τοῦ ζῶντος προφορικοῦ εὐαγγελικοῦ λόγου, πρὸς τούτοις δὲ ἐκφράζον τὴν λειτουργικὴν, κατηχητικὴν, κηρυγματικὴν καὶ ἱεραποστολικὴν παράδοσιν καὶ δρᾶσιν τῆς πρωτοχριστιανικῆς κοινότητος, δὲν συμφωνεῖ πάντοτε πρὸς τὸ σημερινὸν κείμενον τῆς Κ.Δ., ἀλλὰ μᾶλλον ἀποτελεῖ τὴν προσυνοπτικὴν ἢ προεραγγε-

πρόσωπον, ἢ ἀποστολὴ καὶ ἡ διδασκαλία Αὐτοῦ μέσῳ τῆς μνείας θαύματος ἢ παραβολῆς τινος ἢ χαρακτηριστικῆς τινος περικοπῆς Λογίων τοῦ Κυρίου. Ἐὰ μὲν τῆς πρωτοχριστιανικῆς Ἐκκλησίας ἠδύνατο κάλλιστα, ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ συνεχῶς ἐν τῇ λατρείᾳ, κατηχῆσαι καὶ τῇ διδαχῇ ἐπαναλαμβανομένου στερεοτύπου τούτου ἀποστολικοῦ κηρύγματος, καὶ προσευχᾶς νὰ συντάξωσι καὶ ὁμοίωμορον κατήχησιν καὶ διδαχὴν νὰ δημιουργήσωσι. Πάντα τὰ ἀνωτέρω λεχθέντα πρέπει νὰ τὰ ἐξετάσωμεν ἐμβριθῶς καὶ νὰ προσπαθήσωμεν ἂν ἀντιληφθῶμεν ταῦτα λαμβάνοντες πάντοτε ὡς ὑπόβαθρον τὴν ἀναντίρρητον ἀλήθειαν, καθ' ἣν ἔπισθεν τοῦ συνεχῶς ἐπαναλαμβανομένου ἀποστολικοῦ κηρύγματος ὑπάρχει, ὡς ὀρθῶς ὑπογραμμίζει ὁ πολὺς C. H. DODD, ἐν ἀρχαίῳ πρότυπον, βάσει τοῦ ὁποῖου διεμορφώθη τὸ ἀποστολικὸν κήρυγμα. Ἰχνη τοῦ προτύπου τούτου ἀνευρίσκομεν ἐν τοῖς Εὐαγγέλοις, ταῖς Πράξεσι τῶν Ἀποστόλων, ὡς καὶ ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς τοῦ Ἀπ. Παύλου (C. H. DODD, *The Apostolic Preaching and its Development*, London, 1949).

1. Ἰδὲ ἸΓΝΑΤΙΟΥ ΑΝΤΙΟΧΕΙΑΣ, Ἐπιστολὴ πρὸς Ἐφεσίους, V, 2· Ἐπιστολὴ πρὸς Μαγνησίους. XII.

λικήν, εἰς ὠρισμένας δὲ περιπτώσεις τὴν προαναθεωρητικήν, αὐτοῦ μορφήν, ἣτις ἀνεπτύχθη ἐν τοῖς κόλποις τῆς ἀρχεγόνου χριστιανικῆς Ἐκκλησίας ἐπὶ τῇ βάσει τῶν τριῶν αὐτῆς χαρακτηριστικῶν γνωρισμάτων, ἥτοι τῆς λατρείας, τῆς κατηχήσεως καὶ τῆς ἱεραποστολῆς¹. Ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τὸ κείμενον τοῦτο βασίζεται ἐπὶ μιᾶς ἢ περισσοτέρων συλλογῶν, ἀφ' ἐνὸς μὲν τῶν Λογίων τοῦ Κυρίου, ἀφ' ἑτέρου δὲ τῶν διηγήσεων τῶν θαυμάτων καὶ τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ.

* * *

Ἡ χρῆσις τῶν προσυνοπτικῶν ἢ προευαγγελικῶν τούτων συλλογῶν ἐν τῇ λατρείᾳ, τῇ διδαχῇ, τῇ κατηχήσει καὶ τῇ ἱεραποστολῇ οἰκοθεν τυγχάνει εὐλογος. Καὶ αὐτοὶ οὗτοι οἱ Εὐαγγελισταὶ πρὸς διευκόλυνσιν τῆς τριπλῆς ταύτης ἀποστολῆς τῆς πρωτοχριστιανικῆς Ἐκκλησίας προβαίνουνσιν, οὐκ ὀλίγας φορές, εἰς τὴν συνένωσιν δύο ἢ περισσοτέρων συγχρόνως κειμένων τῶν προευαγγελικῶν τούτων πηγῶν προκειμένου ν' ἀνταποκριθῶσιν οὗτοι εἰς τὰς ἀνάγκας τῆς κοινότητος, δίδοντες ἔμφασιν εἰς τὴν μίαν ἢ τὴν ἄλλην ἠθικὴν διδασκαλίαν. Ἐπὶ πλέον δὲν νομίζομεν, ὅτι εἴμεθα μακρὰν τῆς πραγματικότητος, ἐὼν εἰπώμεν, ὅτι καὶ αὐτὴ αὕτη ἡ θεολογία, ἡ ἀναπτυχθεῖσα ἐν τοῖς κόλποις τῶν διαφόρων κατὰ τόπους κοινοτήτων ἢ Ἐκκλησιῶν, αἵτινες ἐτέλουν ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ τοῦ ἑλληνικοῦ ἐν γένει πολιτισμοῦ, ἐστηρίχθη οὐ μόνον ἐπὶ τοῦ κηρύγματος τοῦ Ἀποστόλου Παύλου καὶ γενικώτερον ἐπὶ τοῦ ἀποστολικοῦ κηρύγματος, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν προσυνοπτικῶν ἢ προευαγγελικῶν τούτων συλλογῶν, αἵτινες καὶ ἐπέτρεψαν εἰς αὐτάς ν' ἀναπτύξωσι μίαν κατηχητικὴν καὶ ἱεραποστολικὴν θεολογίαν, ἐὰν μὴ ἀνεξάρτητον, τοῦλάχιστον παράλληλον πρὸς τὴν τοῦ Ἀποστόλου Παύλου. Τὴν ἀνεπτυγμένην δέ, οὕτως εἰπεῖν, θεολογίαν ταύτην τῶν ὡς ἄνω Ἐκκλησιῶν, λόγῳ τοῦ κύρους, τὸ ὁποῖον αὕτη ἐκέκτητο, τὴν λαμβάνει ὑπ' ὄψει του καὶ ὁ Ἀπόστολος Παῦλος, ὅστις ἐνίοτε μάλιστα θεωρεῖ ἀπαραίτητον τὴν αὐτολεξεί παραθέσιν αὐτῆς, ὡς εἶναι ἐπὶ παραδείγματι ἡ περίπτωσις ὠρισμένων ὕμνων καὶ ὁμολογιῶν. Γενικῶς εἰπεῖν, ἡ ἐπίδρασις τῆς θεολογίας τῆς ἑλληνιστικῆς Ἐκκλησίας ἐπὶ τῆς θεολογίας τοῦ Παύλου δὲν εἶναι μονομερής, ἀλλὰ τοῦναντίον αὕτη ἀφορᾷ συγχρό-

1. Πρὸς ἀποφυγὴν πάσης τυχὸν παρερμηνείας δεόν ἐνταῦθα νὰ ὑπογραμμισθῇ, ὅτι ἡ ὑπαρξίς τῶν δύο κειμένων — τοῦ προευαγγελικοῦ καὶ τοῦ κανονικοῦ — οὐδόλως σημαίνει, ὅτι ταῦτα βαίνουνσιν, κατὰ τὴν πατερικὴν ἐποχὴν, παραλλήλως. Τοῦναντίον, διὰ τῶν ὡς ἄνω λεχθέντων ἀπλῶς καὶ μόνον θέλομεν νὰ τονίσωμεν, ὅτι ἐν τοῖς ἔργοις τῶν Ἐκκλησιαστικῶν Συγγραφέων ἀπαντῶνται ἴσῃ τοῦ προευαγγελικοῦ κειμένου ἢ, ἤπερ τὸ ἴδιον, ὅτι ἡ ἐπιβίωσις τῆς ἀποστολικῆς εὐαγγελικῆς παραδόσεως (πρωταρχικῆ-ἄγραφος-κατήχησις τῆς ἀρχεγόνου Ἐκκλησίας) μαρτυρεῖται ὑπὸ τῶν πατερικῶν παραθέσεων.

νωσ εἰς τὴν χριστολογίαν, σωτηριολογίαν, πνευματολογίαν καὶ ἐκκλησιολογίαν τοῦ Ἀποστόλου τῶν ἔθνῶν¹.

Πρὸς ἐπίρρωσιν τῆς ὑπὸ τῶν ἔθνικῶν Χριστιανῶν χρήσεως τῶν προσυνοπτικῶν τούτων κειμένων, τὰ ὁποῖα δὲν ἔπαυσαν νὰ κυκλοφορῶνται μεταξὺ τῶν ἐξ Ἰουδαίων καὶ ἐξ ἔθνῶν Χριστιανῶν καὶ μετὰ τὴν σύνταξιν τῶν «κανονικῶν» Εὐαγγελίων καὶ τὰ ὁποῖα περιεῖχον, σὺν τοῖς ἄλλοις, μέρος τι τῆς λατρευτικῆς, κηρυγματικῆς καὶ κατηχητικῆς πράξεως τῆς ἀρχεγόνου χριστιανικῆς Ἐκκλησίας, ὡς καὶ τοῦ ζῶντος ἀποστολικοῦ κηρύγματος μεθ' οὗ εἶχε συνυφανθῆ ἡ ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας, δύναται τις ἐνταῦθα νὰ ἐπικαλεσθῆ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Ἀποστόλου Παύλου, τὴν ὁποῖαν διέσωσεν ὁ συγγραφεὺς τῶν Πράξεων ἐν 20,35². Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος ἀναφέρεται ἐνταῦθα εἰς ἐν Κυριακὸν Λόγιον, τὸ ὁποῖον δὲν μνημονεύουσιν οἱ Εὐαγγελισταί. Ἡ μνεία δὲ αὐτοῦ σαφῶς δεικνύει, ὅτι ὁ Ἀπόστολος Παῦλος ἤτο γνώστης τῶν προσυνοπτικῶν διηγήσεων, αἵτινες σὺν τῇ παρόδῳ τοῦ χρόνου δὲν ἐκυκλοφοροῦντο κενωρισμένως, ἀλλ' ἐν εἴδει συλλογῶν, αἱ ὁποῖαι περιελάμβανον τὴν δρᾶσιν τοῦ Κυρίου, εἴτε ὑπὸ μορφήν Λογίων, εἴτε ὑπὸ μορφήν διηγήσεων τῶν θαυμάτων³. Μεταξὺ δὲ τῶν συλλογῶν τούτων ὅλως ἰδιαιτέραν θέσιν θὰ κατεῖχεν ἡ συλλογὴ τῆς δράσεως τοῦ Κυρίου ἐν Γαλιλαίᾳ, ἣτις, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, προηγῆθη πασῶν τῶν ἄλλων. Εἰς μίαν τῶν προσυνοπτικῶν τούτων συλλογῶν ἢ ἀνθολογιῶν, περὶ τῆς ὑπάρξεως τῶν ὁποίων οὐδεὶς σήμερον ἀμφιβάλλει, ἀνέγνωσεν ὁ Ἀπόστολος Παῦλος τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος Λόγιον. Οὗτος, ἀπευθυνόμενος πρὸς τοὺς πρεσβυτέρους τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἐφέσου, εἰς τοὺς ὁποίους καὶ δίδει τὰς τελευταίας αὐτοῦ ὑποθήκας⁴, παραθέτει τὸ Λόγιον «μακάριόν ἐστιν μᾶλλον διδόναι ἢ λαμβάνειν», τὸ ὁποῖον ἤτο γνωστὸν εἰς αὐτούς, ὡς τοῦλάχιστον προκύπτει ἐκ τῆς ὑπὸ τοῦ Λουκᾶ χρήσεως τοῦ ῥήματος «μνημονεῦειν» πρὸ τῆς παραθέσεως τοῦ Λογίου⁵. Ἐπὶ

1. Οἱ ἐρευνηταὶ τῆς θεολογίας τοῦ Ἀποστόλου Παύλου ποιοῦνται διάκρισιν, ἥδη ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ R. Bultmann, μεταξὺ τῆς παραδόσεως, ἣτις ἀνεπτύχθη ἐν τοῖς κόλποις τῆς Ἐκκλησίας ἢ κοινότητος τῶν Ἑλληνιστῶν καὶ ἐκεῖνης, τὴν ὁποῖαν ὁ ἴδιος ὁ Ἀπόστολος Παῦλος ἀναπτύσσει. Βεβαίως, πρόκειται περὶ τῆς αὐτῆς κατ' οὐσίαν εὐαγγελικῆς ἐκκλησιαστικῆς παραδόσεως, ἣτις βασίζεται ἐπὶ τῆς ἐν Χριστῷ καὶ διὰ Χριστοῦ θείας Ἀποκαλύψεως.

2. Περὶ τοῦ ἐν λόγῳ Λογίου ἰδὲ J. JEREMIAS, *Unbekannte Jesusworte (Abhandlungen zur Theologie des Alten und Neuen Testament herausgegeben von W. EICHRODT und O. CULLMAN, 16)*, Zürich, 1948, σσ. 10-11 καὶ 67-70.

3. Ἰδὲ Ματθ., 8, 1-17· Μάρκ. 4,35-5, 43.

4. Λεπτομερῆ ἀνάλυσιν τῆς Διαθήκης ταύτης τοῦ Παύλου ἰδὲ ἐν J. DUPONT, *Le Discours de Milet, Testament Pastoral de saint Paul (Act. XX, 18-36)*, Paris 1962.

5. Ἐὰν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν ἡμῶν, ὅτι (1) ὁ πρόλογος τοῦ Λουκᾶ ὁμιλεῖ περὶ εὐρείας

πλέον, ἐκ τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Παύλου προκύπτει σαφῶς, ὅτι οὗτος ἐγνώριζε τὸ ἐπὶ τῆς ἐποχῆς του κυκλοφοροῦμενον προσυνοπτικὸν ἢ προευαγγελικὸν κείμενον, τοῦ ὁποῦ εὐκαιρίας δοθείσης ποιεῖται χρῆσιν. Τοῦτο βεβαίως δύναται, ἐὰν μὴ νὰ ἀποδειχθῇ, τοῦλάχιστον νὰ θεωρηθῇ ὡς λίαν πιθανὸν ἐκ τῆς μελέτης ὠρισμένων ἀποσπασμάτων τῶν ἐπιστολῶν του, ἐν οἷς ὁμιλεῖ οὗτος περὶ τοῦ Ἰησοῦ τῆς ἱστορίας καὶ τοῦ ἀντι-ιουδαϊκοῦ ρεύματος, τὸ ὁποῖον ἐξεδηλώθη εἰς τοὺς κόλπους τῆς πρωτοχριστιανικῆς Ἐκκλησίας¹. Ἐν εἶδει παραδείγματος ἀρκούμεθα ἐνταῦθα εἰς τὴν μνείαν τοῦ Α' Θεσσ., 2,15-16. Συμφώνως πρὸς τὴν γνώμην πολλῶν ἐξηγητῶν², ὁ Ἀπόστολος Παῦλος ἐχρησιμοποίησε διὰ τὴν σύνταξιν τοῦ ἀνωτέρω ἀποσπάσματος γραπτὴν τινα πηγὴν, ἣτις διεκρίνετο διὰ τὸν ἀντι-ιουδαϊκὸν αὐτῆς χαρακτῆρα. Ἡ γραπτὴ δὲ αὕτη πηγὴ δὲν θὰ διέφερε, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, τῆς πηγῆς τῆς χρησιμοποιηθείσης ὑπὸ τῶν Συνοπτικῶν (πρβλ. Μ α τ θ., 23,34.37· Λ ο υ κ., 11,49·13,34), ὑπὸ τοῦ συγγραφέως τῶν Πράξεων τῶν Ἀποστόλων (πρβλ. 7,52), ὡς καὶ ὑπὸ τοῦ ἀγνώστου συγγραφέως τῆς πρὸς Ἑβραίους Ἐπιστολῆς (πρβλ. 11,36-37). Ὡς οἱ Συνοπτικοί, οὕτω καὶ ὁ Ἀπόστολος Παῦλος ποιεῖται ἐνταῦθα χρῆσιν τῆς προευαγγελικῆς αὐτῆς πηγῆς, ὁ συγγραφεὺς τῆς ὁποίας διέσωσε τὴν ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ κατὰ τῶν Ἰουδαίων διατυπωθεῖσαν κατηγορίαν.

διαδόσεως τῶν προσυνοπτικῶν ἢ προευαγγελικῶν διηγήσεων ἐν τῷ τόπῳ, ἐνθα ὁ Λουκᾶς συνέταξε τὸ Εὐαγγέλιον αὐτοῦ καὶ (2) τὴν πιθανὴν τούτου συγγραφὴν ἐν Ἐφέσῳ ἢ γενικώτερον ἐν Μ. Ἀσίᾳ, ὡς δέχονται τινες τῶν συγχρόνων ἐξηγητῶν (πρβλ. W. HENDRIKSEN, *A Commentary on the Gospel of John*, London, 1964, σσ. 3-33· A. M. HUNTER, *According to John*, London, 1968, σ. 103· C. K. BARRETT, *The Gospel According to St. John. An Introduction with Commentary and Notes of the Greek Text*, London, 1972, σ. 111), τότε ἢ ἐκ μέρους τῶν πρεσβυτέρων τῆς Ἐφέσου γνώσις τοῦ ἐν λόγῳ Λογίου τοῦ Κυρίου οὐδὲν, ὡς εἰκόσ, πρόβλημα θέτει εἰς ἡμᾶς.

1. Sevenster ἀπαριθμεῖ σειράν χωρίων ἐκ τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Παύλου ἐκ τῶν ὁποίων καθίσταται φανερόν, ὅτι ὁ Ἀπόστολος τῶν ἐθνῶν ἐχρησιμοποίησεν ὠρισμένα δεδομένα ἐκ τῆς ζωῆς τοῦ Χριστοῦ (πρβλ. G. SEVENSTER, *Der Christologie van het Nieuwe Testament*, Amsterdam, 1946, σσ. 194-196· *Christologie I. Christologie des Urchristentums*, ἐν *Die Religion in Geschichte und Gegenwart I*, Tübingen, ³1957, σσ. 1747-1748· *Het probleem van de «historische Jesus»*, ἐν *Kerk en Theologie*, τ. XVI, 1965, σσ. 329-332).

2. Μεταξὺ πολλῶν ἐργασιῶν ἰδὲ C. H. DODD, *Matthew and Paul*, ἐν ET, LVIII, 1946/7, σ. 297· C. MASSON, *Les deux épîtres de saint Paul aux Thessaloniens*, Neuchâtel, 1957, σ. 34· R. SCHIPPERS, *The pre-synoptic tradition in I Thessalonians II*, 13-16, ἐν NT, τ. VIII, 1966, σσ. 223-234· M. DIBELIUS, *An die Thessalonischer I-II, An die Philipppier, H.N.T.*, Tübingen, ³1937, σ. II· W. G. KUEMMEL, *Das literarische und geschichtliche Problem des ersten Thessalonicherbriefes*, ἐν *Neotestamentica et Patristica*, Leiden, 1962, σ. 220· J. B. ORCHARD, *Thessalonians and the Synoptic Gospels*, ἐν *Bibl.*, XIX, 1938, σ. 23· U. WILCKENS, *Die Missionsreden der Apostelgeschichte. Form- und traditions-geschichtliche Untersuchung*, Neukirchen, 1961, 120· H. J. SCHOEPS, *Die jüdischen prophetenmorde Sumb. Bibl. Ups., Uppsala*, 1943.

*
* *

Τούτου λεχθέντος ἐπανάθλωμεν καὶ αὖθις εἰς τὸ Κυριακὸν Λόγιον, τὸ ὁποῖον χρησιμοποιεῖ ὁ Ἀπόστολος Παῦλος ἐν τῇ πρὸς τοὺς πρεσβυτέρους τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἐφέσου διαθήκῃ αὐτοῦ, καὶ τὸ ὁποῖον διέσωσε μόνον ὁ συγγραφεὺς τῶν Πράξεων τῶν Ἀποστόλων.

Ἐὰν ὄντως οἱ πρεσβύτεροι τῆς Ἐκκλησίας τῆς Μ. Ἀσίας ἐγνώριζον τὸ Κυριακὸν τοῦτο Λόγιον, τὸ ὁποῖον ὁ Ἀπόστολος Παῦλος ἐπαναφέρει ἀπλῶς εἰς τὴν μνήμην των, τότε δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν, ὅτι οὗτοι εἶχον γνῶσιν τῶν συλλογῶν ἢ ἀνθολογιῶν τῶν Λογιῶν τοῦ Κυρίου, εἰς μίαν δ' ἐξ αὐτῶν εἶχον ἀναγνώσει καὶ τὸ ἀνωτέρω Λόγιον¹, τὸ ὁποῖον ἐπικαλεῖται ὁ Ἀπόστολος Παῦλος ὡς τυγχάνον γνωστὸν εἰς αὐτούς². Τοῦτο, κατὰ τὴν γνώμην ἡμῶν, οὐδὲν ἕτερον δηλοῖ εἰ μὴ μόνον, ὅτι τὸ προευαγγελικὸν κείμενον — εἴτε ὑπὸ

1. Περὶ τῶν Κυριακῶν Λογιῶν τῶν κυκλοφορηθέντων ἐν ταῖς Ἐκκλησίαις τοῦ Ἀποστόλου Παύλου παραπέμπομεν τὸν ἀναγνώστην ἡμῶν εἰς τὴν ἐργασίαν τοῦ D. L. DUNGAN, *The Sayings of Jesus in the Churches of Paul*, Oxford, 1971.

2. Ἡ διάσωσις τοῦ Κυριακοῦ τούτου Λογίου ὑπὸ τοῦ συγγραφέως τῶν Πράξεων Εὐαγγελιστοῦ Λουκᾶ δὲν θέτει τὸ δέξιν πρόβλημα τῶν πηγῶν, ὅπερ τίθεται ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰς μαρτυρίας τοῦ πρώτου μέρους τῶν Πράξεων (κεφ. 1-12). Δὲν θέτει δὲ τοιοῦτόν τι πρόβλημα, διότι ὁ Λουκᾶς ἦτο παρῶν (πρβλ. Πράξ., 20,13.15) καὶ ὡς ἐκ τούτου συνέταξε τὴν πρὸς τοὺς πρεσβυτέρους τῆς Ἐφέσου ὁμιλίαν (νουθεσίαν) τοῦ Ἀπ. Παύλου βάσει τῆς προσωπικῆς αὐτοῦ ἐμπειρίας ἢ, ὅπερ καὶ τὸ πιθανώτερον, τῶν γραπτῶν αὐτοῦ σημειώσεων, τὰς ὁποίας οὗτος ἐσυνήθιζε νὰ κρατῇ ἐν εἰδῇ ἡμερολογίου.

Διὰ τὸ πρόβλημα τῶν πηγῶν τῶν Πράξεων, τὸ ὁποῖον κατέστη πραγματικὸς λαβύρινθος, λόγῳ τῶν ἐκ διαμέτρου ἀντιθέτων ἐκφρασθεσιῶν πολυπληθῶν θεωριῶν, ἰδέ, ἐπὶ παραδείγματι: B. J. KOENIGSMANN, *De fontibus commentariorum sacrorum, qui Lucae nomen praefertunt, deque eorum concilio et aetate*, Altonae, 1798· J. A. BOLTEN, *Geschichte der Apostel von Lukas übersetzt und mit Anmerkungen begleitet*, 1799· F. SCHLEIERMACHER, *Einleitung ins Neue Testament, herausgegeben von G. Wolde*, Berlin, 1845· E. SCHWANBECK, *Ueber die Quellen der Schriften des Lukas*, 1847· B. WEISS, *Lehrbuch der Einleitung in das Neue Testament*, 1889· F. BLASS, *Die Textüberlieferung in der Apostelgeschichte, Studien und Kritiken*, 1894, 86-119· A. HARNACK, *Lukas der Arzt. Der Verfasser des dritten Evangeliums und der Apostelgeschichte (Beiträge zur Einleitung in das Neue Testament, I)*, Leipzig, 1906· *Die Apostelgeschichte (Beiträge zur Einleitung in das Neue Testament, III)*, Leipzig, 1908· T. WELLHAUSEN, *Nachrichten von der königlichen Gesellschaft der Wissenschaften zu Göttingen, Philologisch-historische Klasse*, 1907· E. NORDEN, *Agnostos Theos. Untersuchungen zur Formgeschichte religiöser Rede*, Leipzig, 1913 (Darmstadt, 1956)· A. LOISY, *Les Actes des Apôtres*, Paris, 1920· M. GOGUEL, *La critique actuelle des Actes et le commentaire de M. A. Loisy*, RHPH, 1921, σσ. 446-463· P. BENOIT, *Remarques sur les «sommaries» des Actes 2,42 à 5, ἐν Mélanges M. Goguel*, 1950, σσ. 1-10· L. CERFAUX, *La Composition de la première partie du Livre des Actes, ἐν Recueil L. Cerfaux*, τ. II, Gembloux, 1954, σσ. 63-91· E. TROCMÉ, *Le livre des Actes et l'Histoire*, Paris, 1957· P. BENOIT, *La deuxième visite de saint Paul à Jérusalem, ἐν*

μορφήν Λογίων, εἶτε ὑπὸ μορφήν διηγήσεων τῶν θαυμάτων—, περὶ τοῦ ὁποίου ὁμιλεῖ ὁ πρόλογος τοῦ τρίτου εὐαγγελίου, ἐνωρίτατα εἶχε διαδοθῆ καὶ εἰς τὰς Ἐκκλησίας τῆς Μ. Ἀσίας, αἵτινες ἐλλείψει ἐτέρου κειμένου ἐχρησιμοποιοῦν τοῦτο εἰς τὴν κατήχησιν, τὴν διδασχὴν, τὸ κήρυγμα, τὴν λατρείαν, ὡς καὶ εἰς πᾶσαν μυστηριακὴν πράξιν. Ἡ διάδοσις αὕτη τῆς προσονοπτικῆς παραδόσεως ἀκολουθεῖ, ὡς εἶναι αὐτονόητον, τὴν πρὸ τῆς συντάξεως τῶν Συνοπτικῶν Εὐαγγελίων λαβοῦσαν χώραν εὐρυτάτην ἐξάπλωσιν τῆς χριστιανικῆς πίστεως.

Ἐπερ τῆς εὐρυτάτης ταύτης διαδόσεως τῶν προσονοπτικῶν τούτων κειμένων ἐν Ἐφέσῳ, γενικώτερον δὲ ἐν Μ. Ἀσίᾳ, Ἑλλάδι καὶ Ρώμῃ, συνηγορεῖ καὶ αὐτὸς οὗτος ὁ πρόλογος τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ Λουκᾶ, ὅστις, γράφων κατὰ τὴν ἐπικρατοῦσαν σήμερον γνώμην τῶν ἐξηγητῶν τὸ Εὐαγγέλιόν του ἐν Ἐφέσῳ ἢ ἐν ἐτέρᾳ πόλει τῆς Μ. Ἀσίας ἢ τοῦλάχιστον ἐν Ρώμῃ, πληροφοροεῖ τὸν Θεόφιλον, ὅτι «πολλοὶ ἐπεχείρησαν ἀνατάξασθαι διήγησιν περὶ τῶν πεπληροφορημένων ἐν ἡμῖν πραγμάτων» (Λουκ., 1,1)¹. Ἡ ἱστορικῆς σημασίας αὕτη πληροφορία τοῦ Λουκᾶ ἐρχεται νὰ ἐπιβεβαιώσῃ τὴν εὐρύτητα τῆς διαδόσεως καὶ χρήσεως τῶν προεσαγγελικῶν τούτων διηγήσεων οὐ μόνον ἐν Παλαιστίνῃ καὶ ἐν τῷ τόπῳ, ἔνθα οὗτος συντάσσει τὸ Εὐαγγέλιον αὐτοῦ, ἀλλ' ἐπὶ πλέον καὶ ἐν τῇ γεωγραφικῇ ἐκείνῃ περιοχῇ, ἐν ἣ ἤ ζῆ ὁ παραλήπτης ἢ οἱ παραλήπται αὐτοῦ, ὅστις (οἷτινες) γνωρίζει αὐτάς. Ὁ ἄλλοτε τακτικὸς καὶ νῦν ὁμότιμος καθηγητῆς τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν κ. Π. Τρεμπέλας ἀναλύων τὴν σημασίαν τοῦ «ἐπειδήπερ» τοῦ προλόγου τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ Λουκᾶ ὀρθῶς σημειοῖ, ὅτι τὸ «ἐπεὶ» ἀναφέρεται εἰς τὸ γεγονός ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐστηρίχθη ὁ Λουκᾶς, τὸ «δὴ» ὑπενθυμίζει τὸ εὐρέως γνωστὸν τοῦ γεγονότος τούτου καὶ τὸ «περ» ἐξάγει τὴν ἀκριβείαν τοῦ ἐξαχθέντος συμπεράσματος τοῦ διὰ τῆς φράσεως «ἔδοξε κάμοι» σημαινομένου»².

Bibl., τ. XL, 1959, σσ. 778-796· Π. ΧΡΗΣΤΟΥ, Ἡ προέλευσις τῶν ἐν ταῖς Πράξεσι τῶν Ἀποστόλων λόγων, ἐν Θεολ., τ. XXIV, 1953, σσ. 94-116· Π. ΤΡΕΜΠΕΛΑ, Ὑπόμνημα εἰς τὰς Πράξεις τῶν Ἀποστόλων, Ἀθῆναι, 1955· Γ. ΓΑΛΙΤΗ, Εἰσαγωγή εἰς τοὺς λόγους τοῦ Πέτρου ἐν ταῖς Πράξεσι τῶν Ἀποστόλων, Ἀθῆναι, 1955· Ι. ΠΑΝΑΓΟΠΟΥΛΟΥ, Αἱ Πράξεις τῶν Ἀποστόλων καὶ ἡ κριτικὴ αὐτῶν ἔρευνα, ἐν Θεολ., τ. XL, II, 1971, σσ. 582 ἐξ· Κ. GUTBROD, *Die Apostelgeschichte. Einblicke in ihre Anlage. Eigenart und Absicht*, Stuttgart, 1968· Μ. G. GUTZKE, *Plain Talk on Acts*, Zondervan, 1972· J. DUPONT, *Les discours de Pierre dans les Actes et le chapitre XXIV de l'Évangile de Luc*, ἐν *L'Évangile de Luc*, Gembloux, 1973, σσ. 329-374.

1. Φιλολογικὴν ἀνάλυσιν τοῦ προλόγου τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ Λουκᾶ ἰδὲ ἐν Μ. J. LAGRANGE, *Évangile selon saint Luc*, Paris, 1941· W. GRUNDMANN, *Das Evangelium nach Lukas*, Berlin, 1963· B. RIGAUX, *Le témoignage de l'Évangile de Luc*, Paris, 1970, σσ. 17 ἐξ· H. J. CADBURY, *The Purpose expressed in Luke's Preface*, ἐν *Expository*, τ. VIII, 21, σσ. 431-441· F. RIENECKER, *Das Evangelium des Lukas*, Wuppertal, 1959· R. LAURENTIN, *Structure et Théologie de Luc 1-2*, Paris, 1957.

2. ΤΡΕΜΠΕΛΑ Π., Ὑπόμνημα εἰς τὸ κατὰ Λουκᾶν Εὐαγγέλιον, Ἀθῆναι, 1952,

Περὶ τῆς ὡς ἄνω μνημονευθείσης εὐρυτάτης διαδόσεως καὶ χρήσεως τῶν προεαγγελικῶν τούτων κειμένων μαρτυρεῖ καὶ ὁ Κλήμης ὁ Ρώμης, ἥστις, παραθέτων τὸ ἀπόσπασμα τῶν Π ρ ἄ ξ., 20,35, ἀναγινώσκει «ἡδίων διδόντες ἢ λαμβάνοντες» εἰς τὴν θέσιν τοῦ κανονικοῦ κειμένου τῶν Πράξεων «μακάριόν ἐστιν μᾶλλον διδόναι ἢ λαμβάνειν»¹. Πιθανώτατα ὁ Κλήμης δὲν ἐξαρτᾶται ἀπ' εὐθείας ἐκ τοῦ κειμένου τῶν Πράξεων, ἀλλ' ἐκ τινος ἐτέρας πηγῆς, ἐκ τῆς ὁποίας ἠρύσθη τοῦτο ὁ Παῦλος (ἢ ὁ Λουκᾶς), εἴτε ἐκ τινος πηγῆς, ἥτις θὰ ὁμοιάζε πρὸς τὴν τοῦ συγγραφέως τῶν Πράξεων. Ἡ πηγὴ δὲ αὕτη — οἰαδήποτε καὶ ἂν εἶναι αὕτη — δὲν εἶναι τὰ Εὐαγγέλια, ἀλλ' αἱ προσυνοπτικαὶ διηγήσεις (ἢ Λόγια) — γραπτὰ ἢ προφορικὰ — αἱ ὅποια, ἕνεκα τοῦ περιεχομένου αὐτῶν, ἀφ' ἐνός, καὶ τῆς συχῆς αὐτῶν χρήσεως, ἀφ' ἐτέρου, ἀνεπτύχθησαν, σὺν τῷ χρόνῳ, καὶ ἀπετέλεσαν τὰ πρῶτα, οὕτως εἰπεῖν, ἐγχειρίδια τῆς κατηχήσεως καὶ διδαχῆς τῆς πρωτοχριστιανικῆς Ἐκκλησίας καὶ τὰ ὅποια δὲν εἶναι ἕτερόν τι εἰ μὴ ἡ συλλογὴ τῆς μετέπειτα συνοπτικῆς εὐαγγελικῆς παραδόσεως, ἥτις μετεδόθη ἀπὸ στόματος εἰς στόμα ὑπὸ τὸν ἔλεγχον πάντοτε τῆς ποιμαινουσῆς Ἐκκλησίας.

Αἱ περὶ οὗ δὲ ὁ λόγος αὐταὶ προεαγγελικαὶ διηγήσεις κατ' ἀρχὰς μὲν ἐκυκλοφοροῦντο κειμένως, ἐν μιᾷ δὲ δεδομένῃ στιγμῇ — αὕτη βεβαίως πρέπει νὰ τοποθετηθῇ πρὸ τῆς συντάξεως τῶν σημερινῶν Εὐαγγελίων — συνηώθησαν καὶ ἀπετέλεσαν τὰς συλλογὰς τῶν διαφόρων Λογιῶν καὶ θαυμάτων τοῦ Κυρίου, ὡς καὶ ἀνωτέρω εἶχομεν τὴν εὐκαιρίαν νὰ τονίσωμεν². Ἀναμφιβόλως ἡ συνένωσις αὐτῶν δὲν ἐπραγματοποιήθη κατὰ τρόπον αὐθαίρετον ὑπὸ τοῦ ἔρανιστοῦ ἢ τῶν ἔρανιστῶν, ἀλλ' ἐπὶ τῇ βάσει ἐνός γεωγραφικοῦ, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, σχεδίου ὡς, ἐπὶ παραδείγματι, προκύπτει ἐκ τῶν συλλογῶν τῶν διηγήσεων τῶν θαυμάτων, τὰ ὅποια λαμβάνουσι χώραν παρὰ τῇ λίμνῃ τῆς Γενησαρετ (Λ ο υ κ., 8,22· Ματθ., 8,18 ἐξ. Μ ἄ ρ κ., 4,35-41), ὡς καὶ πάντα ὅσα ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ διαδραματίζονται ἐν Καπερναοῦμ (Ματθ., 17,24-18,35 καὶ τὰ παράλληλα). Ἐν οὐδεμιᾷ περιπτώσει δὲν πρέπει νὰ γενικεύσωμεν τὴν ὡς ἄνω μέθοδον, διότι ἐνίοτε ὁ ἔρανιστὴς προβαίνει εἰς τὸν καταρτισμὸν τῶν συλλογῶν οὐχὶ ἐπὶ τῇ βάσει ἐνός γεωγραφικοῦ σχεδίου, ἀλλ' ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ περι-

1. ΚΑΗΜΕΝΤΟΣ ΡΩΜΗΣ, Α' Πρὸς Κορινθίους, II,1: Πάντες ἐταπειοφρονεῖτε μηδὲν ἀλαζονεύμενοι, ὑποτασσόμενοι μᾶλλον ἢ ὑποτάσσοντες, ἡδίων διδόντες ἢ λαμβάνοντες... τοὺς λόγους αὐτοῦ (sc. Χριστοῦ) ἐπιμελῶς ἐνεστερνιασμένοι (ἔκδοσις F. X. FUNK, τ. I, σ. 62). Ἰδὲ ὡσαύτως ΨΕΥΔΟ-ΚΑΗΜΕΝΤΟΣ ΡΩΜΗΣ, Β' Πρὸς Κορινθίους, XVII, 3: ...μνημονεύωμεν τῶν τοῦ Κυρίου ἐνταλάτων καὶ μὴ ἀντιπαρελκώμεθα ἀπὸ τῶν κοσμικῶν, ἀλλὰ πυκνότερον προσερχόμενοι πειρώμεθα προκόπτειν ἐν ταῖς ἐντολαῖς τοῦ Κυρίου, ἵνα πάντες τὸ αὐτὸ φρονούντες συνηγόνοι ὦμεν ἐπὶ τὴν ζωὴν (ἔκδοσις F. X. FUNK, τ. I, σσ. 164-165).

2. Κλασσικὸν παράδειγμα συνενώσεως διαφόρων γεγονότων ἀποτελοῦσιν, ἐπὶ παραδείγματι, αἱ συλλογαὶ, τὰς ὁποίας χρησιμοποιεῖ ὁ Εὐαγγελιστὴς Μᾶρκος διὰ τὴν σύνταξιν τῶν κεφαλαίων 2,1-3,6· 11,27-33· 12,13-27.

εχομένου τῆς διδασκαλίας, ὡς εἶναι ἡ περίπτωσης τῆς περι ἄρτων διδασκαλίας τοῦ Μάρκ., 6,31-8,26¹.

Ἡ ἀρχέγονος χριστιανικὴ Ἐκκλησία στηριχθεῖσα ἐπὶ τοῦ περιεχομένου τῶν καταρτισθεισῶν προευαγγελικῶν συλλογῶν ἔδωκε μίαν καθωρισμένην εἰς τὰς διηγήσεις αὐτῶν μορφήν διὰ τῆς συγγραφῆς τῶν Εὐαγγελίων, ἐν οἷς περιελήφθη πᾶν ὅ,τι περιελήφθη παραμένον ἐν τούτοις ἐκτὸς αὐτῶν μέρος τῆς ζωῆς τῆς Ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας. Δίδομεν δὲ ἔμφασις εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο, διότι ἀληθῆς συγγραφεὺς τῶν Εὐαγγελίων εἶναι, ὡς ὀρθῶς παρατηρεῖ ὁ ρωμαιοκαθολικὸς ἐξηγητὴς X. Léon-Dufour², αὐτὴ αὐτὴ ἡ Ἐκκλησία, ἣτις καθοδηγεῖται καὶ ἐνεργεῖ διὰ τοῦ ἐν αὐτῇ οἰκοῦντος καὶ δι' αὐτῆς δρῶντος Ἁγίου Πνεύματος. Ἡ Ἐκκλησία, ἀσκοῦσα τὸ ποιμαντικὸν αὐτῆς ἔργον, παρουσιάζει ἐν ταῖς κατηχήσεσιν αὐτῆς, αἵτινες, δέον καὶ πάλιν νὰ σημειωθῇ ἐνταῦθα, συμπεριελήφθησαν ἐν τοῖς γνωστοῖς εἰς ἡμᾶς κανονικοῖς Εὐαγγελίοις, τὸν Ἰησοῦν οὐχὶ τοῦ παρελθόντος, ἀλλὰ κυρίως τὸν Ἰησοῦν τῆς ἱστορίας, ὅστις ὑπάρχει καὶ ἐνεργεῖ ἐν τῷ παρόντι διὰ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ καὶ διὰ τῆς Ἐκκλησίας, ἣτις καὶ εἶναι τὸ σῶμα Αὐτοῦ.

Αὗται ἀνταπεκρίνοντο περισσότερον εἰς τὰς ἀνάγκας τῶν ἐξ ἔθνικῶν Χριστιανῶν, διότι πλὴν τοῦ ἀποστολικοῦ κηρύγματος, τὸ ὁποῖον ὡς δηλοῖ καὶ ἡ λέξις ἦτο ἀπλοῦν κήρυγμα, περιελάμβανον καὶ πολλὰ στοιχεῖα ἠθικῆς διδασκαλίας, ἣτοι ἦσαν πραγματικαὶ «διδαχαὶ» ἀποβλέπουσαι οὐχὶ μόνον εἰς τὴν ἀγγελίαν τοῦ Εὐαγγελίου ἢ, καλύτερον εἰπεῖν, τῆς ἐλευσεως τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἀλλὰ, πρὸς τοῦτοις, καὶ εἰς τὴν ἠθικὴν διαπαιδαγώγησιν καὶ κατήχησιν τῶν μελῶν τῆς πρωτοχριστιανικῆς κοινότητος, περίληψιν τοῦ κηρύγματος τῆς ὁποίας παρέχει ἡμῖν τὸ ἀπόσπασμα τῆς πρὸς Ἑβραίους ἐπιστολῆς 6,1-2, οὗτινος ὁ συντάκτης θέτει ὡς κέντρον αὐτοῦ τὴν μετάνοιαν, τὴν ἐννοίαν τῆς πιστότητος εἰς τὸν Θεόν, τὸ βάπτισμα, τὴν ἐπίθεσιν τῶν χειρῶν, τ.ἐ. τὴν μετάδοσιν τῶν δωρεῶν τοῦ Ἁγ. Πνεύματος, τὴν ἀνάστασιν τῶν νεκρῶν καὶ τὴν τελικὴν κρίσιν³.

*
*
*

1. Ἡ διάκρισις τῆς συλλογῆς ταύτης ὀφείλεται, ἐξ ὧν τοῦλάχιστον εἴμεθα εἰς θέσιν νὰ γνωρίζωμεν, εἰς τὸν διάσημον καθηγητὴν L. CERFAUX. *La section des pains*, (Mc, VI, 3-VIII, 26· Mt., XIV, 13-XVI, 12), ἐν *Recueil L. Cerfaux*, τ. I, σσ. 471-485.

2. Ἰδὲ J. HUBY-X. LEON-DUFOUR, *L'Évangile et les évangiles*, Paris, 1954, σσ. 59-78.

3. Τὸ σχεδιάγραμμα τοῦτο τοῦ ἀποστολικοῦ κηρύγματος τὸ ἀνευρίσκομεν ἐν πάσῃ σελίδι τῆς ζωῆς τῆς ἀρχεγόνου Ἐκκλησίας, ὡς αὐτὴ περιγράφεται ὑπὸ τοῦ συγγραφέως τῶν Πράξεων τῶν Ἀποστόλων, ἀφ' ἐνός, καὶ ὑπὸ τοῦ Ἀποστόλου Παύλου, ἀφ' ἑτέρου (ἰδέ, ἐπὶ παραδείγματι, Α' Κορ., 15,1-7· Ρωμ. 1,1-5).

Προϊόντος τοῦ χρόνου καὶ εἰς τὰς ἐξ ἔθνικῶν Χριστιανῶν ἀποτελουμένης κοινότητος συνέβη ὅ,τι συνέβη καὶ εἰς τὴν ἐξ Ἰουδαίων Χριστιανῶν κοινότητα τῶν Ἱεροσολύμων. Ὁν τρόπον ἐν τῇ Μητροπόλει, οὕτω καὶ ἐν τῇ Διασπορᾷ αἱ προεαγγελικαὶ αὐταὶ διηγήσεις ὑποχωροῦσι διὰ νὰ δώσωσι προτεραιότητα εἰς τὰς διηγήσεις τῶν γνωστῶν εἰς ἡμᾶς Εὐαγγελίων. Εἰς τοῦτο συνετέλεσε, τοῦλάχιστον ἀναφορικῶς πρὸς τὰς Ἐκκλησίας τῆς Μ. Ἀσίας, ἡ παρουσία τοῦ Ἀποστόλου καὶ Εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου — τὸ αὐτὸ ἰσχύει καὶ διὰ τοὺς λοιποὺς τῶν Ἀποστόλων εἰς ἄλλας περιοχάς —, ὅστις, ἔλθων εἰς τὴν Ἀσίαν, εὔρε μίαν ἀνθοῦσαν Ἐκκλησίαν, ἥτις ἀνέπτυξε τὴν διδασκαλίαν ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ κηρύγματος τοῦ Ἀποστόλου Παύλου ἀφ' ἑνὸς καὶ ἀφ' ἑτέρου ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἐν τοῖς κόλποις αὐτῆς κυκλοφορουμένων διαφόρων προεαγγελικῶν διηγήσεων, αἱ ὁποῖαι προήρχοντο ἐκ τῆς ἐκκλησίας τῆς Παλαιστίνης, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, καὶ αἱ ὁποῖαι ἀνεπτύχθησαν πρὸς μίαν κατεύθυνσιν διάφορον τῶν διηγήσεων ἐκείνων, αἵτινες δὲν ἐξῆλθον τῶν ὁρίων τῆς Παλαιστίνης. Τοῦτο δὲ καθίσταται σαφές ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι ἡ Ἰουδαιοχριστιανικὴ κατήχησις, διδασχὴ καὶ τὸ κήρυγμα διαφέρουσι τῆς ἔθνικοχριστιανικῆς κατηχήσεως, διδασχῆς καὶ τοῦ κηρύγματος¹, διότι τὸ ἀκροατήριον αὐτῶν εἶναι διαφορετικόν. Δὲν δικαιούμεθα ἐκ τῶν προτέρων νὰ ἀποκλείσωμεν τὴν πιθανότητα, καθ' ἣν μέρος τῆς κατηχητικῆς, κηρυγματικῆς καὶ λατρευτικῆς παραδόσεως τῶν Ἐκκλησιῶν τῆς Μ. Ἀσίας καταγράφεται ὑπὸ τοῦ Ἀποστόλου Ἰωάννου, ὅστις εἶναι καὶ ὁ πνευματικὸς αὐτῶν ἡγέτης², ἐν τῷ τετάρτῳ Εὐαγγελίῳ³ ἢ, ὕπερ καὶ τὸ πιθανώτερον, αἱ ἀναλόγως τῶν κατηχητικῶν, κηρυγματικῶν, λατρευτικῶν καὶ ἱεραποστολικῶν ἀναγκῶν τῶν Ἐκκλησιῶν τῆς Μ. Ἀσίας ἀναπτυχθεῖσαι προ-

1. Οὕτως, ἐπὶ παραδείγματι, ἡ παράθεσις τῆς Κυριακῆς προσευχῆς ὑπὸ τῶν Εὐαγγελιστῶν Ματθαίου καὶ Λουκᾶ δὲν εἶναι ὁμοίομορφος, ἀν καὶ πρόκειται περὶ μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς προσευχῆς. Ὁ Ματθαῖος ἀπευθυνόμενος πρὸς ἀνθρώπους, οἵτινες ἔμαθον ἤδη νὰ προσεύχωνται, ἀλλ' ἡ προσευχὴ των εὐρίσκειται ἐν κινδύνῳ, παραθέτει τὴν Κυριακὴν προσευχὴν ἐντὸς ἐνὸς πλαισίου Ἰουδαιοχριστιανικῆς προσευχῆς. Τοῦναντίον ὁ Λουκᾶς, ἀπευθυνόμενος πρὸς ἀνθρώπους, οἵτινες ὤφειλον νὰ μάθωσι νὰ προσεύχωνται, παραθέτει τὴν ἰδίαν προσευχὴν ἐντὸς ἐνὸς πλαισίου ἔθνικοχριστιανικῆς τινος κατηχήσεως. Ὁ τρόπος τῆς παραθέσεως τῆς μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς Κυριακῆς προσευχῆς ἐκ μέρους τῶν Εὐαγγελιστῶν Ματθαίου καὶ Λουκᾶ εἶναι ἀρκούντως ἱκανὸς νὰ δείξῃ, ὅτι οἱ Εὐαγγελισταὶ δὲν ἀναθεωροῦσι τὴν ἀποστολικὴν εὐαγγελικὴν παράδοσιν, ἀλλὰ προσαρμόζουσιν ταύτην πρὸς τὰς ἀνάγκας τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῶν ἀναγνωστῶν αὐτῶν.

2. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Δοματοῦ ὁ Ἀπόστολος Ἰωάννης ἐπιστρέφει ἐκ τῆς εἰς Πάτριον ἐξορίας αὐτοῦ εἰς Ἐφεσον γενόμενος ἐκ νέου πνευματικὸς ἡγέτης τῶν Ἐκκλησιῶν τῆς Μ. Ἀσίας (πρβλ. ΕΥΣΕΒΙΟΥ ΚΑΙΣΑΡΕΙΑΣ, Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία, III, 23,1).

3. Ὑπὲρ τῆς συγγραφῆς τοῦ τετάρτου Εὐαγγελίου ἐν Ἐφέσῳ μεταξὺ τῶν ἀρχαίων ἐκκλησιαστικῶν μαρτυριῶν ἀρκούμεθα ἐνταῦθα, ἐν εἶδει παραδείγματος, εἰς τὴν παράθεσιν τῆς μαρτυρίας τοῦ ἁγίου Εἰρηναίου, ὅστις παρέλαβε τὴν ἐν λόγῳ παράδοσιν ἐκ τοῦ στόματος τοῦ ἰδιαιτέρου μαθητοῦ τοῦ Ἀποστόλου Ἰωάννου, ἦγουν ἐκ τοῦ ἁγίου Πολυκάρπου, ἐπισκόπου Σμύρνης (ΕΙΡΗΝΑΙΟΥ, μνημον. ἔργον, III, 1,1).

συνοπτικαὶ αὐταὶ διηγήσεις — γραπταὶ ἢ προφορικαὶ — συνηνώθησαν, ἐν μιᾷ δεδομένῃ στιγμῇ, μετὰ τῆς προφορικῆς μορφῆς (ἢ παραδόσεως) τοῦ τετάρτου εὐαγγελίου, ἥτις ἄνευ οὐδεμιᾶς ἀμφισβητήσεως προηγήθη τῆς καταγραφῆς αὐτῆς ἐν τῇ σημερινῇ μορφῇ τοῦ ἐν λόγῳ Εὐαγγελίου¹ ἐπηρεασθεῖσα, κατὰ τὸν C. H. Dodd², ὑπὸ τῶν ἰδεῶν τῆς ἐλληνικῆς καὶ ἰουδαϊκῆς φιλοσοφίας³. Ὑπὲρ μιᾶς τοιαύτης λύσεως τοῦ προβλήματος συνηγορεῖ, πρὸς τοῖς ἄλλοις, καὶ ὁ γενικὸς χαρακτήρ τοῦ ἐν λόγῳ Εὐαγγελίου, τὸ ὁποῖον περιγράφει τὴν λειτουργικὴν καὶ μυστηριακὴν πράξιν τῆς κοινότητος ὡς ζῶσαν παρουσίαν ἀφ' ἑνὸς μὲν τοῦ Λόγου τοῦ Χριστοῦ⁴, ἀφ' ἑτέρου δὲ τοῦ προσώπου αὐτοῦ⁵. Πρὸς ἐπίρρωσιν τῆς ὡς ἄνω ὑποθέσεως ἀρκούμεθα ἐνταῦθα νὰ ἀναφέρωμεν, ἐν εἶδει παραδείγματος, τὴν μετὰ τοῦ Νικοδήμου συνομιλίαν τοῦ Ἰησοῦ, ἥτις καὶ περιέχει ὄλα τὰ στοιχεῖα βαπτιστικῆς τιнос κατηχήσεως (πρβλ. Ἰωάν.,

1. Τὴν προφορικὴν ταύτην μορφήν τοῦ τετάρτου Εὐαγγελίου ἐγνώρισε, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, ὁ Ψευδοβαρνάβας εἴτε ἐν Αἰγύπτῳ, εἴτε ἐν Συρίᾳ. Οἱ ἀναγνώσται τῆς ἐπιστολῆς αὐτοῦ ἦσαν πλήρως ἐνήμεροὶ τῆς ἰωαννείου διδασκαλίας. Τὸ γεγονός δὲ ὅτι αἱ ἐκ τοῦ τετάρτου Εὐαγγελίου εἰλημμένα αὐτοῦ παραθέσεις διαφέρουσι τῆς μορφῆς τοῦ κειμένου τοῦ κανονικοῦ Εὐαγγελίου ἀποτελεῖ σαφῆ ἔνδειξιν, ὅτι ὁ συγγραφεὺς τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Βαρνάβα διατελεῖ μᾶλλον ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς προφορικῆς ἰωαννείου παραδόσεως ἢ τῆς γραπτῆς τοιαύτης, ἥτις (γραπτῆ μορφή τοῦ κειμένου), συμφώνως πρὸς τὰ ἀποσπάσματα τὰ ἐκ τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ Ἰωάννου 18,31-33. 37-38 ὑπὸ τοῦ P⁶² εἰλημμένα, ἐκυκλοφορεῖτο ἐν Αἰγύπτῳ ἤδη ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ δευτέρου αἰῶνος. Περὶ τῶν ὑπαρχουσῶν σχέσεων μεταξὺ τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ Ἰωάννου καὶ τῆς Ἐπιστολῆς τοῦ Ψευδοβαρνάβα ἰδὲ πλείονα ἐν F.-M. BRAUN, *La lettre de Barnabé et l' évangile de saint Jean*, ἐν *NTSt*, τ. IV, 1957/58, σσ. 119-124.

2. Κατὰ τὸν ἐν λόγῳ ἐξηγητὴν τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Ἰωάννου δέον νὰ ἐρμηνευθῆ καὶ κατανοηθῆ ὑπὸ τὸ πρῖσμα τοῦ μεταγενεστέρου ἐλληνισμοῦ, ὅστις ἐπηρεάσθη ὑπὸ ἰουδαϊκῶν τιῶν ἰδεῶν. "Ἄν καὶ πολλαὶ ἰδέαι καὶ σύμβολα τοῦ τετάρτου Εὐαγγελίου προέρχονται ἐκ τῆς Π.Δ., ἐν τούτοις ὁ συντάκτης αὐτοῦ ἐπηρεάζεται ὑπὸ τῶν ἐλληνιστικῶν καὶ ραββινικῶν ἰουδαϊκῶν ἰδεῶν (πρβλ. C. H. DODD, *The Interpretation of the Fourth Gospel*, Cambridge, 1953, σσ. 3-130).

3. R. Bultmann ὑπεστήριξεν, ὅτι τὸ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιον ἐπηρεάσθη ὑπὸ τῶν γνωστικῶν ρευμάτων τῆς Ἀνατολῆς (ἰδὲ R. BULTMANN, *Die Bedeutung der neuerschlossenen mandäischen und manichäischen Quellen für das Verständnis des Johannesevangeliums*, ἐν *ZntW*, τ. XXIV, 1925, σσ. 100-146). Τὴν γνώμην ταύτην τὴν ἀπεδέχθησαν οἱ H. Schlier, E. Kaesamann καὶ M. Dibelins, ἐν ᾧ αὐτῇ κατεπολεμήθη ὑπὸ τῆς πλειονότητος τῶν ἐξηγητῶν μεταξὺ τῶν ὁποίων ἀναφέρωμεν τὰ ὀνόματα τῶν πλέον γνωστῶν εἰς τὸν κύκλον τῶν βιβλικῶν ἐρευνῶν: M.-J. LAGRANGE, *La Gnose-mandéenne et la tradition évangélique*, ἐν *RB*, τ. XXXVI, 1927, σσ. 321-349· XXXVII, 1928, σσ. 5-36· F. BUECHSEL, *Joh. und der hellenistische Synkretismus*, *Guelersloh*, 1928· L. CERFAUX, *Gnose*, ἐν *DBS*, 3, 1938, 659-701· E. PERCY, *Untersuchungen über den Ursprung der Johanneischen Theologie zugleich ein Beitrag nach der Entstehung des Gnosticismus*, Lund, 1939· C. H. DODD, *μνημον. ἔργον*, σσ. 3-130.

4. Πρβλ. Ἰωάν., 6,63β· 8,31.51· 14,23 ἐξ· 17,14.17.

5. Ἰδὲ Ἰωάν., 6,57.

3,1-21) ἐκλαμβάνουσα τὸ βάπτισμα ὡς φωτισμὸν (πρβλ. 9,1-39) καὶ ἀνάστασιν (πρβλ. 5,1-14·7,21-24). Πρὸς τούτους, ἅπασα ἡ ζωὴ τοῦ Κυρίου, ὡς αὕτη εἰκονίζεται ἐν τῷ τετάρτῳ Εὐαγγελίῳ, δὲν εἶναι ἀντιληπτὴ, εἰ μὴ μόνον ὅταν ἴδωμεν αὐτὴν ὑπὸ τὸ πρῶσμα τῆς λατρείας καὶ τῶν μυστηρίων τῆς κοινότητος, τὰ ὁποῖα δὲν δύνανται ὡσαύτως νὰ νοηθῶσιν ἄνευ τῆς ἀναφορᾶς αὐτῶν εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ Κυρίου, τὸ ὁποῖον φέρει ἐν ἑαυτῷ τὴν ἀποκάλυψιν καὶ τὴν σωτηρίαν, ὡς τοιοῦτον δὲ παρέχει ζωὴν αἰώνιον εἰς τοὺς διὰ τῆς πίστεως ἐνσωματωμένους αὐτῷ¹. Ὁ Ἰωάννης ἐν τῇ συγγραφῇ τοῦ Εὐαγγελίου του καθίσταται φορεὺς τῆς κατηχητικῆς καὶ λειτουργικῆς παραδόσεως τῶν Ἐκκλησιῶν τῆς Μ. Ἀσίας, αἵτινες ἔλαβον μὲν τὴν παράδοσιν τῆς Ἐκκλησίας τῶν Ἱεροσολύμων, ὡς εἶδομεν ἀνωτέρω, οὐχ ἤττον ὅμως ἀνέπτυξαν αὐτήν, σὺν τῇ παρόδῳ τοῦ χρόνου, πρὸς μίαν διαφορετικὴν κατεύθυνσιν, λόγῳ τῆς πνευματικῆς διαφορᾶς, ἣτις ὑφίστατο μεταξύ τῶν Ἰουδαίων τῆς Παλαιστίνης, ἀφ' ἑνός, καὶ τῶν Ἑλλήνων καὶ Ἑλληνιστῶν Ἰουδαίων τῆς περιοχῆς τῆς Μ. Ἀσίας, ἀφ' ἑτέρου². Ἀφ' ἧς δὲ στιγμῆς καταγράφει οὗτος τὴν ὡς ἄνω παράδοσιν — γραπτὴν ἢ προφορικὴν — τὴν ὁποῖαν οὗτος προσωπικῶς ἐγνώρισε καὶ ἣτις ἦτο πλουσιωτέρα ἐκείνης τῶν Συνοπτικῶν³, αἱ προεαγγελικαὶ αὗται συλλογαὶ ἤρχισαν νὰ τιθῶνται ἐν δευτέρᾳ θέσει, τὴν προτέραν δὲ αὐτῶν θέσιν καταλαμβάνει κατ' ἀρχὰς μὲν ἡ προφορικὴ μορφή (ἢ παράδοσις), εἶτα δὲ ἡ γραπτὴ αὐτοῦ μορφή, πιθανώτατα δὲ καὶ τὸ κείμενον τῶν Συνοπτικῶν, τοὺς ὁποίους γνωρίζει ὁ συγγραφεὺς τοῦ τετάρτου Εὐαγγελίου, οὗτινος ἡ σύνταξις γίνεται ἐπὶ τῇ βάσει περισσοτέρων καὶ οὐχὶ μιᾶς μόνον πηγῆς. Τὰς ἐν λόγῳ δὲ προ-

1. Δὲν πρόκειται ἐνταῦθα περὶ ἐξωτερικῆς τιнос ἐνώσεως τοῦ πιστεύοντος μετὰ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἀλλὰ περὶ μιᾶς οὐσιαστικῆς ἐσωτερικῆς ἐνότητος, ἣτις εὐρίσκει τὸ πρότυπον αὐτῆς ἐν τῇ ἐνώσει τοῦ Πατρὸς μετὰ τοῦ Υἱοῦ (πρβλ. Ἰωάν., 10,14 ἐξ. 17,21). Ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ, ὡς ἀγάπη πρὸς τὸν Μονογενῆ Αὐτοῦ Υἱὸν καὶ ὡς ἀγάπη πρὸς τοὺς ἡνωμένους τῷ Ἰησοῦ Χριστῷ, ἀποτελεῖ τὴν κατ' ἐξοχὴν δύναμιν, δι' ἧς πραγματοποιεῖται ἡ ἐσωτερικὴ αὕτη ἐνότης (πρβλ. Ἰωάν., 16,27· 17,26).

2. Ὁ Ἀπόστολος καὶ Εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης ἀνταποκρινόμενος εἰς τὴν ἀνωτέραν ταύτην πνευματικὴν στάθμην τῶν ἀναγνωστῶν αὐτοῦ ἐμβαθύνει θεολογικῶς εἰς τὴν σκιαγράφειν τῆς προσωπικότητος τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ἀπομακρυνόμενος δὲ οὗτος τοῦ Ἰουδαϊκοῦ ἐθνικισμοῦ μετ' ἐπιμελείας ἀποφεύγει, ὅπως ἐπαναλάβῃ τὴν σκιαγράφειν τοῦ προσώπου τοῦ Ἰησοῦ, τὴν ὁποῖαν ἤδη παρουσίασαν εἰς τὸ χριστιανικὸν ἀναγνωστικὸν κοινὸν οἱ Συνοπτικοί. Ὀλόκληρος ἡ προσπάθεια αὐτοῦ συγκεντροῦται ἐν τῷ τελικῷ σκοπῷ, ὅπως δώσῃ εἰκόνα τινὰ τοῦ Ἰησοῦ δυνάμενη νὰ γίνῃ ἀποδεκτὴ ἐκ μέρους τῆς ἑλληνικῆς σκέψεως, ἣτις, ἀρκοῦντος καλλιεργημένη ὑπὸ τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας, ἀσμένως ἀπεδέχθη τὴν ἰωάννειον παρουσίαν τοῦ Χριστοῦ ὡς προϋπάρχοντος Λόγου τοῦ Θεοῦ.

3. Ἔνιοι τῶν ἐξηγητῶν, ἐν οἷς καὶ ὁ πολὺς R. Bultmann, ἀρνοῦνται, ὅτι ὁ συγγραφεὺς τοῦ τετάρτου Εὐαγγελίου γνωρίζει τὰ συνοπτικὰ Εὐαγγέλια. Ἡ πλειονότης, ἐν τούτοις, ἐξ αὐτῶν ἀποδέχεται τὴν ἐκ μέρους τοῦ συντάκτου τοῦ τετάρτου Εὐαγγελίου γνώσιν τοῦ κατὰ Μάρκον Εὐαγγελίου, πιθανώτατα δὲ καὶ τῶν Εὐαγγελίων τοῦ Λουκᾶ καὶ τοῦ Ματθαίου.

ευαγγελικάς παραδόσεις ὁ Εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης οὐ μόνον ἀξιοποιεῖ ἀλλὰ καὶ ὡς αὐτόπτης μάρτυς τῆς διδασκαλίας καὶ τῆς δράσεως τοῦ Ἰησοῦ ἐλέγχει καὶ συνάμα ἐγγυᾶται τὴν ἱστορικὴν αὐτῶν ἀκρίβειαν¹.

Φρονοῦμεν, ὅτι ἡ Κριτικὴ τοῦ Κειμένου δέον ὅπως ὑπὸ τὸ ὡς ἄνω πρῶ-
σμα ἐξετάσῃ τὰς παραθέσεις τοῦ Πολυκάρπου Σμύρνης, ὅστις, ἂν καὶ ὑπῆρξε
μαθητὴς τοῦ Ἰωάννου², ἐν τούτοις οὐδεμίαν φοράν παραπέμπει οὗτος εἰς τὸ
Εὐαγγέλιον τοῦ διδασκάλου αὐτοῦ. Ἐξαιρέσει ἐνὸς ἀποσπάσματος, τὸ ὁποῖον
ἀναγινώσκειται ἐν VII,1 τῆς Ἐπιστολῆς αὐτοῦ³ καὶ τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖ μιαν
ἔμμεσον μαρτυρίαν τῆς ἐκ μέρους αὐτοῦ γνώσεως τῶν Καθολικῶν Ἐπιστολῶν
τοῦ Ἰωάννου⁴, οὐδεμίαν μαρτυρίαν ἔχομεν περὶ τῆς χρήσεως τοῦ Εὐαγγελίου
τοῦ Ἰωάννου ἐκ μέρους τοῦ μαθητοῦ αὐτοῦ Πολυκάρπου, ἐπισκόπου Σμύρ-
νης⁵. Ἐχομεν ὁμῶς ἐνδείξεις περὶ τῆς ὑπ' αὐτοῦ χρήσεως τοῦ προευαγγελι-
κοῦ κειμένου, τὸ ὁποῖον διεμορφώθη καταλλήλως ὑπὸ τῶν Εὐαγγελιστῶν. Τὸ
κειμένον δὲ τοῦτο τὸ παραθέτει ὁ ἐπίσκοπος Σμύρνης Πολύκαρπος, χωρὶς ἐν
τούτοις νὰ ἐξαρτᾶται ἀπαραιτήτως ἐκ τοῦ ἐνὸς ἢ τοῦ ἑτέρου τῶν Συνοπτικῶν⁶.

3. Τὰ προευαγγελικά Κείμενα καὶ ἡ Ἑλληνιστικὴ Κοινότης τῶν Ἱεροσολύμων.

Ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἰδομεν τὴν εὐρυτάτην διάδοσιν, τὴν ὁποίαν ἔσχον αἱ προευαγγελικαὶ διηγήσεις ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τῶν Ἱεροσολύμων, ἰδιαιτέρως δὲ ἐν τῇ Ἰουδαιοχριστιανικῇ τοιαύτῃ, ὡς καὶ ἐν τῇ Διασπορᾷ. Ἐπίσης εἴχομεν ἀνωτέρω τὴν εὐκαιρίαν νὰ τονίσωμεν, ὅτι αἱ διηγήσεις αὗται μὴ περιέχουσαι

1. Ὡς εἶναι γνωστὸν, τὸ τέταρτον Εὐαγγέλιον ὑπογραμμίζει τὴν ἀντίθεσιν τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ πρὸς τὸ Εὐαγγέλιον. Οἱ Ἰουδαῖοι διαρρήθην ἀρνοῦνται, ὅτι ὁ Ἰησοῦς εἶναι ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ (πρβλ. 5,18·8,40-49), συνωμοτοῦσι ἐναντίον τῆς ζωῆς αὐτοῦ (πρβλ. 5,18·8,40-59·10,31-39·11,8-50), ἐκβάλλουσι τῆς συναγωγῆς τοὺς πιστεύοντας εἰς αὐτὸν (πρβλ. 9,22·12,42) καὶ φρονοῦσιν, ὅτι προσφέρουσι λατρείαν τῷ Θεῷ διὰ τοῦ θανάτου τῶν μαθητῶν τοῦ Ἰησοῦ (16,2). Ὁ συντάκτης τοῦ ἐν λόγῳ Εὐαγγελίου καταπολεμεῖ τὴν διδασκαλίαν τῶν Ἰουδαίων διαβεβαιῶν, ὅτι «νόμος διὰ Μωυσέως ἐδόθη, ἡ χάρις καὶ ἡ ἀλήθεια διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐγένετο» (1,17). Ὁ Ἰησοῦς εἶναι τὸ τέλος τῶν Ἰουδαϊκῶν ἱεροτελεστιῶν (2,1-10), ὡς ἐπίσης καὶ τῆς ἐν τῷ Ναῶ τοῦ Σολομῶντος λατρείας (2,13-22·4,21-23).

2. Ἰδὲ A. SCHWEGLER, *Das Nachapostolische Zeitalter in den Hauptmomenten seiner Entwicklung*, τ. II, Tübingen, 1846, σ. 156, ὑποσ. 3.

3. ΠΟΛΥΚΑΡΠΟΥ ΣΜΥΡΝΗΣ, Ἐπιστολὴ πρὸς Φιλιππησίους, VII,1: Πᾶς γάρ, «ὅς ἂν μὴ ὁμολογῇ Ἰησοῦν Χριστὸν ἐν σαρκὶ ἐληλυθέναι, ἀντίχρηστὸς ἐστίν».

4. Ἰδὲ A' Ἰωάν., 4,2-3· B' Ἰωάν., 7.

5. Ὁ σύγχρονος αὐτοῦ Ἰγνάτιος Ἀντιοχείας γνωρίζει, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, τὴν τελικὴν μορφήν τοῦ τέταρτου Εὐαγγελίου (πρβλ. Chr. MAURER, *Ignatius von Antiochien und das Johannesevangelium (Abhandlungen zur Theologie des A. und N.T., 18)*, Zürich, 1949).

6. ΠΟΛΥΚΑΡΠΟΥ ΣΜΥΡΝΗΣ, ἔθθα ἀνωτέρω, II, 3· V, 2· VI, 1.2· VII, 2. Περὶ τῶν παραθέσεων τούτων τοῦ Πολυκάρπου ἴδὲ E. MASSAUX, *μνημον. ἔργον*, σσ. 166-173.

ἕτερόν τι εἰ μὴ τὴν δρᾶσιν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ὑπὸ μορφὴν εἴτε Λογίαν, εἴτε ἐξιστορήσεως θαυμάτων δὲν ἦτο εὐκολον νὰ ἐξοστρακισθῶσι ταχέως καὶ νὰ ἀντικατασταθῶσιν ὑπὸ ἐτέρων διηγήσεων ἢ καὶ ὑπ' αὐτοῦ εἰσέτι τοῦ ἀποστολικοῦ εὐαγγελικοῦ κηρύγματος, δοθέντος ὅτι, κατὰ τὴν πίστιν τῆς πρωτοχριστιανικῆς Ἐκκλησίας, τὸ κήρυγμα καὶ αἱ γραφαὶ τῶν Ἀποστόλων, ἂν καὶ ἦσαν θεόπνευστα καὶ εὐπιστα, ἐν τούτοις ἦσαν κατώτερα τῶν Λόγων τοῦ Κυρίου¹. Τὴν διάκρισιν ταύτην τὴν εὐρίσκομεν σαφῶς ἐκπεφρασμένην ὑπὸ τῶν Πατέρων τῶν πρώτων κυρίως αἰώνων, ὅπως δὲ ἰδιαιτέρως ὑπὸ τοῦ σοφοῦ Ὁριγένους².

Ἡ διάδοσις τῶν προεαγγελικῶν τούτων κειμένων ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ πρέπει νὰ χωρισθῇ τῆς διαδόσεως τῆς κατηχητικῆς, κηρυγματικῆς, ὡς καὶ τῆς λειτουργικῆς, ὡς ἀνωτέρω ἐλέχθη, παραδόσεως τῆς Ἐκκλησίας τῶν Ἱεροσολύμων. Κατὰ τὸ διάστημα τὸ προηγηθὲν τῆς συγγραφῆς καὶ διαδόσεως τῶν «κανονικῶν Εὐαγγελίων», ἡ διάδοσις τῆς λειτουργικῆς πράξεως ἀκολουθεῖται καὶ ὑπὸ τῆς διαδόσεως τῶν προσυνοπτικῶν ἢ προεαγγελικῶν διηγήσεων (γραπτῶν ἢ μὴ) τῆς ἀποστολικῆς εὐαγγελικῆς παραδόσεως τῆς ἀρχεγόνου Ἐκκλησίας.

Πρὸς τοῖς ἀνωτέρω λεχθεῖσιν οὐδέποτε πρέπει νὰ παραθεωρῶμεν τὸν ἀρνητικὸν παράγοντα, τὸν ὁποῖον διεδραμάτισεν ὁ ἐνωρίτατα ἐπισυμβὰς διαχωρισμὸς τῆς Ἰουδαϊκῆς Χριστιανικῆς Κοινότητος τῶν Ἱεροσολύμων καὶ τῆς κοινότητος τῶν «Ἑλληνιστῶν», ὅτινες, κατὰ τὴν γνώμην τοῦ E. Haenchen³, ἐσχημάτισαν ἰδιαιτέραν τινὰ κοινότητα (πρβλ. Πράξ., 6,1 ἐξ.) ὑπὸ τὴν καθοδήγησιν τῶν Ἑπτὰ Διακόνων⁴. Εἰς τὴν ἰδρυσιν δὲ τῆς ἐν λόγῳ κοινότητος οἱ Ἑβραῖοι οὐδέν, ὡς φαίνεται, εἶχον νὰ ἀντιτάξωσιν. Ὁ διαχωρισμὸς τῶν δύο τούτων κοινοτήτων ὀφείλεται κυρίως εἰς τὸ ὅτι ἡ κοινότης τῶν Ἱεροσολύμων (1) συνεδέετο στενώτατα μετὰ τοῦ ναοῦ τῆς Ἱερουσαλήμ, ἐναντίον τοῦ ὁποῦ ἐστράφησαν οἱ «Ἑλληνισταί», ὡς συνάγεται ἐκ τῆς ὁμιλίας τοῦ Διακόνου Στεφάνου (Πράξ., 7,1 ἐξ.· ἰδὲ ὡσαύτως 6,13 ἐξ.)· (2) ἐσυνέχιζεν αὐτὴ νὰ ζῆ κατὰ τὰ Ἰουδαϊκὰ ἥθη καὶ ἔθιμα, τὰ ὁποῖα συνεπήγοντο προσκόλλησιν εἰς τὸν νόμον, τὸν ὁποῖον τελικῶς ἤθελεν αὐτὴ νὰ ἐπιβάλη εἰς ἅπαντα ἀνεξαιρέτως τὰ μέλη

1. Περὶ τοῦ θέματος τούτου ἰδὲ A. v. HARNACK, *The Origin of the New Testament*, transl. by J. R. Wilkinson, New York, 1925, σσ. 7 ἐξ.

2. ΩΡΙΓΕΝΟΥΣ, Ὑπόμνημα εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιον, I, 1, 3(5) (ἐκδοσις E. PREUSCHEN, ἐν GCS, τ. 10, σσ. 6,15-7,27).

3. E. HAENCHEN, *Die Apostelgeschichte*, Göttingen, 1968, σ. 222.

4. Περὶ τοῦ ρόλου, τὸν ὁποῖον διεδραμάτισαν οἱ ἑπτὰ Διάκονοι ἐν τῇ πρωτοχριστιανικῇ Ἐκκλησίᾳ ἰδὲ P. GAECHTER *Die Sieben* (Apg 6,1-6), ἐν *ZKTh*, τ. LXXIV, 1952, σσ. 129-166· M. SIMON, ἰδὲ ὑποσ. 4· O. CULLMANN, ἰδὲ κατωτέρω ὑποσ. 4· A. F. J. KLIJN, ἰδὲ κατωτέρω ὑποσ. 4· H. ZIMMERMANN, *Die Wahl der Sieben* (Apg 6, 1-6), *ihre Bedeutung für die Wahrung der Einheit in der Kirche*, ἐν *Die Kirche und ihre Ämter und Stände, Festgabe für Kard. Frings*, Köln, 1960.

αὐτῆς (Πράξ., 15,1· 21,20)¹ καὶ (3) ἐσυνεχίζετο ἡ χρῆσις τῆς ἀραμαϊκῆς γλώσσης ἐν τῇ λατρείᾳ, ἥτις, ἀραμαϊκῆ γλώσσα, ἦτο ἄγνωστος εἰς τοὺς Ἑλληνιστάς.

Ὁ περὶ οὗ ὁ λόγος διαχωρισμὸς ἔσχεν ὡς συνέπειαν καὶ τὴν χρῆσιν ἐκ μέρους αὐτῶν (Ἑλληνιστῶν) διαφόρου τάσεως προσουοπτικῶν ἢ προευαγγελικῶν διηγήσεων ἢ κειμένων, χαρακτηριστικὸν γνώρισμα τῶν ὁποίων ὅα ἦτο ἡ καθολικότης τῆς διὰ τοῦ Εὐαγγελίου σωτηρίας, ὡς θὰ ἔχωμεν τὴν εὐκαιρίαν νὰ ἴδωμεν ἐν τῷ τελευταίῳ κεφαλαίῳ τῆς μελέτης ἡμῶν. Τοῦτο δύναται νὰ ἐξαχθῇ ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι ἡ πρωτοχριστιανικὴ κοινότης, ὡς ἐπὶ παραδείγματι ἦτο ἡ κοινότης τῆς Συρίας, δὲν ἤρκεῖτο ἀπλῶς εἰς τὸ ἱεραποστολικὸν κήρυγμα, ἀλλ' ἐκ παραλλήλου πρὸς αὐτὸ καὶ ἐν τῷ πλαισίῳ πάντοτε τῆς λειτουργικῆς πράξεως, ὡς ἦτο ἡ κλάσις τοῦ ἄρτου, ἐνδιεφέρθη καὶ διὰ τὴν ἀνάπτυξιν ἀνωτέρας τινὸς θεολογικῆς διδασκαλίας ἰκανῆς οὔσης νὰ οἰκοδομήσῃ περισσότερον τὰ ἤδη ὑπ' αὐτῆς κατηχηθέντα καὶ μυηθέντα εἰς τὸν Χριστιανισμὸν μέλη αὐτῆς (πρβλ. Πράξ., 11,26).

Ἡ κοινότης τῶν «Ἑλληνιστῶν», χάρις εἰς τὸ φιλελεύθερον πνεῦμα τῶν μελῶν αὐτῆς, προηγήθη τῆς Ἰουδαιοχριστιανικῆς κοινότητος τῶν Ἱεροσολύμων εἰς τὸν εὐαγγελισμὸν τῶν ἐθνῶν τοσοῦτον μᾶλλον, ὅσον ἡ δευτέρα κοινότης, διακατεχομένη ὑπὸ συντηρητικῶν πνεύματος, δὲν ἦτο διατεθειμένη νὰ κηρύξῃ τοῦτο καὶ εἰς τοὺς ἐθνικοὺς (πρβλ. Πράξ., 5,31)². Ὑπὲρ τῆς προτεραιότητος ταύτης τῆς κοινότητος τῶν Ἑλληνιστῶν εἰς τὴν διάδοσιν τοῦ Εὐαγγελίου καὶ μεταξὺ τῶν ἐθνικῶν συνηγορεῖ καὶ ἡ μαρτυρία τῶν Πράξ., 11,20 ἐξ. Κατὰ τὸ ἀπόσπασμα τοῦτο τῶν Πράξεων ὠρισμένοι Κύπριοι καὶ Κυρηναῖοι (Ἰουδαϊκῆς καταγωγῆς;), ἀνήκοντες κατὰ πᾶσαν πιθανότητα εἰς τὸν κύκλον τῶν Ἑλλη-

1. Περὶ τῶν ὑπαρχουσῶν διαφορῶν μεταξὺ τῶν Ἑλληνιστῶν καὶ τῶν Ἑβραίων, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ὁμιλιῶν τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Στεφάνου, ἰδέ, ἐπὶ παραδείγματι: J. DUPONT, *Les problèmes du livre des Actes d'après les travaux récents*, Louvain, 1950· A. F. J. KLIJN, *Stephen's Speech-Acts VII*, 2-53, ἐν *NTSt*, τ. IV, 1957/58, σσ. 25-31· M. SIMON, *St. Stephen and the Hellenists in the Primitive Church*, London, 1958· O. CULLMANN, *L'opposition contre le temple de Jérusalem, motif commun de la théologie Johannique et du monde ambiant*, ἐν *NTSt*, τ. V, 1958/9, σσ. 157-173.

2. Ἡ περίπτωση τοῦ Κορνηλίου δὲν εἶναι ἀκούοντως ἰκανή, ἵνα πείσῃ ἡμᾶς ὅτι πρὸ τῆς μεταστροφῆς τοῦ Κορνηλίου οἱ Ἑλληνισταὶ δὲν ἐπέδωθησαν εἰς τὴν κήρυξιν τοῦ Εὐαγγελίου καὶ μεταξὺ τῶν ἐθνικῶν. Ἡ διήγησις τοῦ Κορνηλίου διὰ τῆς πρὸ τοῦ βαπτίσματος λήψεως τῶν ἐσχατολογικῶν δωρεῶν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος εἰς ἕνα καὶ μόνον ἀπέβλεπε σκοπόν, ἦγον εἰς τὴν καταπολέμησιν τοῦ συντηρητικῶν πνεύματος τῶν μελῶν τῆς κοινότητος τῶν Ἱεροσολύμων γενικῶς, εἰδικώτερον δὲ εἰς τὴν ὑπερφιλίᾳσιν τοῦ ὑπὲρ τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ ὑπερβολικοῦ φανατισμοῦ τοῦ Ἀποστόλου Πέτρου. Ἡ πρὸ τῆς τελέσεως τοῦ βαπτίσματος κάθοδος τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ἐπὶ τὰς κεφαλὰς τοῦ Κορνηλίου καὶ τῶν μελῶν τοῦ οἴκου αὐτοῦ ἔδειξεν εἰς τὸν Πέτρον καὶ τὴν κοινότητα τῶν Ἱεροσολύμων, ὅτι πρέπει νὰ ἀνοίξωσι τὴν θύραν τῆς σωτηρίας καὶ εἰς τοὺς ἐθνικοὺς. Τὸ Ἅγιον Πνεῦμα διὰ τῆς διευρύνσεως ταύτης τῆς ἱεραποστολῆς καὶ πρὸς τὰ ἔθνη ἐγκαινιάζει ἱστορικῶς πλέον τὸν οἰκουμένικόν χαρακτῆρα τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ.

νιστῶν, ἤλθον εἰς τὴν Ἀγτιόχειαν, μετὰ τὸν διωγμὸν τοῦ πρωτομάρτυρος Στεφάνου, καὶ ἀελάλουν καὶ πρὸς τοὺς Ἕλληνας εὐαγγελιζόμενοι τὸν Κύριον Ἰησοῦν» (Πράξ., 11,20). Ὑπὸ τὸν ὄρον δὲ «Ἕλληνας» πρέπει ἐνταῦθα νὰ ἐνοήσωμεν τοὺς Ἕλληνας ἢ γενικώτερον τοὺς ἐθνικούς, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς Ἰουδαίους τοῦ στίχου 19¹. Ὁ εὐαγγελισμὸς δὲ οὗτος τῶν Ἑλλήνων τοῦ στίχου 20 ὑπὸ τῶν διασκορπισθέντων Κυπρίων καὶ Κυρηναίων ἔλαβε χώραν οὐχὶ μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν τοῦ Κορνηλίου, ὡς θὰ ἠδύνατό τις νὰ ὑποστηρίξῃ ὀρμώμενος ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι ἡ περὶ Κορνηλίου διήγησις (Πράξ., 10,1 ἐξ.) προηγεῖται τοῦ εὐαγγελισμοῦ τῶν Ἑλλήνων ἐν ταῖς Πράξεσι τῶν Ἀποστόλων (11,19 ἐξ.). Μᾶλλον εἰκάζεται ὅτι ἱστορικῶς οἱ στίχοι 19-21 τοῦλάχιστον δὲν περιγράφουσι ἐν γεγονόσ, τὸ ὁποῖον συνέβη μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν τοῦ Κορνηλίου, ἀλλ' ἀντιθέτως οὗτοι περιγράφουσι ἐν γεγονόσ, τὸ ὁποῖον ἔλαβε χώραν πολὺ πρὸ αὐτῆς, καὶ δὴ καὶ ἀμέσως μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Διακόνου Στεφάνου. Ἡ σημερινὴ θέσις τῶν κεφ. 9-15 δὲν σημαίνει ἀποκλειστικῶς, ὅτι τὰ ἐν αὐτοῖς περιγραφόμενα γεγονότα συνέβησαν κατὰ τὴν σειρὰν τὴν ὑπὸ τοῦ Λουκᾶ ἀκολουθουμένην. Τοῦτο δὲ διότι ὁ Λουκᾶς, συμφώνως πρὸς τὰς μελέτας ἐνίων ἐξηγητῶν, δὲν ἀκολουθεῖ ἐν χρονολογικὸν σχεδιάγραμμα ἐν τοῖς κεφαλαίοις τούτοις².

1. Ἡ γνώμη τοῦ καθηγητοῦ τῆς προτεσταντικῆς θεολογικῆς σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Στρασβούργου Ε. Trocmé, καθ' ἣν οἱ ἐν τῷ στίχῳ 20 μνημονευόμενοι Ἕλληνες δὲν εἶναι Ἕλληνας ἀλλ' Ἰουδαιοχριστιανοί, δὲν διαφέρει δὲ τῶν Ἰουδαίων τοῦ στίχου 19 εἰ μὴ μόνον εἰς τὴν γλῶσσαν. δὲν φαίνεται καὶ τὸσον ἐπιτυχῆς. Ἐὰν ἀποδεχθῶμεν, ὡς φρονεῖ ὁ ὡς ἄνω μνημονευθεὶς συγγραφεὺς, ὅτι οἱ Ἰουδαῖοι τῆς Φοινίκης καὶ τῆς Ἀντιοχείας ἀνῆκον, ἐξ ἐπόψεως λατρείας καὶ τρόπου ζωῆς, εἰς τὴν σφαῖραν ἐπιρροῆς τῆς ἀραμαϊκῆς γλώσσης, ἐν ᾧ οἱ Ἕλληνόφωνοι τῆς Ἀντιοχείας ἀπετέλουν ἐν μῖγμα λαοῦ, τὸ ὁποῖον περιελάμβανε καὶ τινες Ἰουδαίους (μνημονευθὲν ἔργον, σ. 190), Ἰουδαίους Ἕλληνόφωνους δηλουμένους ἐν τῷ στίχῳ 20 διὰ τοῦ ὅρου «Ἕλληνας», τότε διερωτώμεθα τί εἶδος ἀκροατηρίου θὰ ἦτο ἐκεῖνο πρὸς τὸ ὁποῖον ἀπηρθύνθησαν οἱ ἀνεπίσημοι ἱεραπόστολοι ἐν Κύπρῳ. Ὁ Ἕλληνικὸς ἢ Ἕλληνόφωνος πληθυσμὸς τῆς Κύπρου ἦτο ἀκμαῖος, οἱ δὲ ζῶντες ἐν αὐτῇ Ἰουδαῖοι, οἵτινες ἀπετέλουν μικρὰν τινα μειονότητα, ἦσαν καὶ οὗτοι Ἕλληνόφωνοι διὰ πολλοὺς καὶ διαφόρους λόγους, καὶ δὴ καὶ δι' ἐμπορικοὺς τοιοῦτους. Ἐὰν, ὅθεν, οἱ Ἰουδαῖοι τῆς Κύπρου ἦσαν Ἕλληνόφωνοι, ὡς οἱ τῆς Ἀντιοχείας, τότε ἡ διάκρισις τοῦ Λουκᾶ μεταξὺ Ἰουδαίων (στ. 19) καὶ Ἑλλήνων» (στ. 20) δὲν εὐσταθεῖ, ἐὰν βεβαίως ἐφαρμοσώμεν τὴν θεωρίαν τοῦ Ε. Trocmé. Δὲν εὐσταθεῖ δὲ αὕτη διὰ τὸν ἀπλούστατον λόγον, διότι καὶ τὸ ἀκροατήριον, εἰς τὸ ὁποῖον ἀπηρθύνθησαν οἱ ἀνεπίσημοι ἱεραπόστολοι ἐν Κύπρῳ καὶ τὸ ὁποῖον ὁ Λουκᾶς χαρακτηρίζει διὰ τῆς λέξεως «Ἰουδαῖοι», ἦτο Ἕλληνόφωνον καὶ ἔδει νὰ χαρακτηρισθῇ, ἐὰν ἡ θεωρία τοῦ Ε. Trocmé ἀνταποκρίνηται πρὸς τὴν πραγματικότητα, διὰ τοῦ ὅρου τῶν «Ἑλλήνων», ὡς συμβαίνει ἐν τῷ στίχῳ 20.

2. Μεταξὺ πολλῶν ἐτέρων μελετῶν ἰδέ: F. W. BEARE, *The Sequence of Events in Acts 9-15 and the Career of Peter*, ἐν JBL, τ. LXII, 1943, σ. 295-306. *Note on Paul's First two Visits to Jerusalem*, ἐν JBL, τ. LXIII, 1944, σ. 407-409. K. THIEME, *Le plan des «Actes des Apôtres» et la chronologie de son contenu*, ἐν Dieu Vivant, no. 26, 1954, σσ. 127-133.

Οι στίχοι 19-21 ἀρχικῶς, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, ἀπετέλουν συνέχειαν τοῦ 8,40.

Ἄξιον ἰδιαιτέρας παρατηρήσεως εἶναι τὸ γεγονός, ὅτι ὁ συγγραφεὺς χρησιμοποιεῖ ἐνταῦθα τὴν ἰδίαν εἰσαγωγὴν, τὴν ὅποιαν χρησιμοποιεῖ καὶ διὰ τὸν εὐαγγελισμὸν τῆς Σαμαρείας. Μεταξὺ τοῦ εὐαγγελισμοῦ τῆς Σαμαρείας, ὑπὸ τοῦ Ἀποστόλου Φιλίππου (Πράξ., 8,4 ἐξ.), καὶ τοῦ εὐαγγελισμοῦ τῆς Ἀντιοχείας προσετέθησαν ὑπὸ τοῦ συγγραφέως ἐν τῇ ἀρχικῇ αὐτοῦ πηγῇ τὰ κεφ. 9,1-11,18. Ἐνεκα δὲ τῆς προσθήκης τῶν κεφαλαίων τούτων, ἄτινα περιγράφουσι μίαν εἰρηνοποιὸν περίοδον τῆς Ἐκκλησίας (πρβλ. Πράξ., 9,31), διεκόπη ἡ ἱστορικὴ συνέχεια τῶν γεγονότων τῶν ἐπακολουθησάντων τὸν διωγμὸν τοῦ πρωτομάρτυρος Στεφάνου. Πρὸς σύνδεσιν δὲ τῶν Πράξ., 11,19 μετὰ τοῦ 8,4 ἐξ. ἢ 8,1 ἐξ. ὁ συγγραφεὺς ἐθεώρησε καλόν, ὅπως ἐπαναλάβῃ ἐν 11,19 τὴν «εἰσαγωγὴν» τοῦ 8,4, ἥτις ἀρχικῶς ἦτο «εἰσαγωγὴ» τοῦ 11,19 ἐξ.¹

Συνοψίζοντες πάντα τὰ ἐν τῷ κεφαλαίῳ τούτῳ λεχθέντα λέγομεν, ὅτι τόσον διὰ τὸν τוניσμὸν τοῦ καθολικοῦ χαρακτῆρος τοῦ Εὐαγγελίου καὶ γενικώτερον τῆς ἀποστολῆς τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐν τῷ κόσμῳ, ὅσον καὶ διὰ τὴν κήρυξιν αὐτοῦ μεταξὺ τῶν ἐθνικῶν, ἀφ' ἐνός, τὴν εὐόδωσιν τῆς ἱεραποστολῆς καὶ τὴν ἐνσωμάτωσιν τῶν εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου βαπτισθέντων ἐν τοῖς κόλποις τῆς νέας ἐν Χριστῷ κοινωνίας, ἀφ' ἑτέρου, ἡ κοινότης τῶν Ἑλληνιστῶν τῆς Ἱερουσαλήμ θὰ ἐχρησιμοποίησε προευαγγελικὰς τινὰς πηγὰς ἢ, γενικώτερον εἰπεῖν, κείμενα (παραδόσεις) διαφέροντα ἐκείνων τῆς συντηρητικῆς Ἰουδαιοχριστιανικῆς κοινότητος τῶν Ἱεροσολύμων. Ἡ ὑπὸ τῆς κοινότητος τῶν Ἑλληνιστῶν χρῆσις τῶν προευαγγελικῶν τούτων ἀποστολικῶν εὐαγγελικῶν παραδόσεων δὲν σημαίνει κατ' ἀνάγκην καὶ ἀπ' ἀρχῆς διάσπασιν τῆς ἐνότητος τῆς ἀποστολικῆς εὐαγγελικῆς παραδόσεως. Ἡ ἐνότης τῆς ἐν λόγῳ παραδόσεως δέον νὰ ἐκληφθῇ οὐχὶ ὡς στατικὴ, ἀλλ' ὡς κατ' ἐξοχὴν δημιουργικὴ.

1. A. LOISY (πρβλ. *Les Actes des Apôtres*, Paris 1920, σσ. 460 ἐξ.) καὶ M. Goguel (πρβλ. *Introduction au Nouveau Testament*, τ. III: *Le livre des Actes*, Paris 1922, σ. 200) ἀπέδωσαν τοὺς στίχους 8,4 καὶ 11,19 εἰς τὴν πηγὴν τοῦ Λουκᾶ καὶ ἐκνήχθησαν ὑπὲρ τῆς ἱστορικότητος καὶ τῆς λουκανείου αὐτῶν ἀυθεντικότητος. Ἀντίθετον γνώμην ἐξέφρασαν οἱ M. DIBELIUS (πρβλ. *Aufsätze zur Apostelgeschichte*, Goettingen, 1953, σσ. 16 ἐξ.) καὶ E. TROCMÉ (ἐνθὰ ἀνωτέρω, σ. 184).

4. Ἡ τάξις τῶν χαρισματούχων καὶ τὰ προεσαγγελικά κείμενα.

Εἰς τὴν μὴ ταχεῖαν ἐξαφάνισιν τῶν προεσαγγελικῶν κειμένων ὑπὸ μορφὴν διηγήσεων τῶν θαυμάτων τοῦ Κυρίου καὶ Λογιῶν Αὐτοῦ συνετέλεσε τὰ μέγιστα ἢ τάξις τῶν χαρισματούχων, μεταξύ τῶν ὁποίων διεκρίνετο κυρίως ἡ τάξις τῶν Ἀποστόλων, Προφητῶν καὶ Διδασκάλων¹, ἕλως δὲ ἰδιαιτέρως ἡ τάξις τῶν Προφητῶν² καὶ τῶν Δικαίων, οἵτινες διεδραμάτισαν σπουδαιότατον ρόλον ἐν τῇ ἱεραποστολῇ τῆς προσυνοπτικῆς ἢ προμαθητικῆς πρωτοχριστιανικῆς κοινότητος, εἰς ἣν ἀναφέρεται ὁ Εὐαγγελιστὴς Ματθαῖος ἐν 10,41 ἐξ. (πρβλ. ἐπίσης 13,16 ἐξ.).³ Εἰς τὴν τάξιν ταύτην τῶν χαρισματούχων προσετέθη, κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς συγγραφῆς τῆς Ἀποκαλύψεως, καὶ ἡ τάξις τῶν Ἀγίων (πρβλ. Ἀποκ., 18,20). Τὸ κήρυγμα, ἡ διδασχὴ καὶ ἡ κατήχησις τῶν χαρισματούχων τούτων, εἰς τοὺς ὁποίους αὐτὸς οὗτος ὁ Κύριος ἀνέθεσεν ἰδιαιτέραν τινα ὑπηρεσίαν «εἰς οἰκοδομὴν τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ» (Ἐφεσ., 4,12), ἦσαν ἀρρήκτως συνδεδεμένα μετὰ τοῦ περιεχομένου καὶ τῆς μορφῆς τῆς προσυνοπτικῆς εὐαγγελικῆς παραδόσεως. Ὁ ἰδιαίτερος οὗτος σύνδεσμος ἄρχεται ἤδη ἀπὸ τῆς μετὰ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐπὶ γῆς ἀναστροφῆς των, διὸ καὶ προήρχοντο οὗτοι οὐχὶ ἐκ τῆς τάξεως τῶν ἐξ Ἑθνῶν, ἀλλ' ἐκ τῆς τάξεως τῶν ἐξ Ἰουδαίων Χριστιανῶν. Κυρίως εἰπεῖν ἡ διδασκαλία τούτων ἦτο κατ' ἐξοχὴν ἠθικὴ, ἐβασίζετο δὲ κατ' ἀρχὰς μὲν ἐπὶ τοῦ προεσαγγελικοῦ κειμένου, τ.ε. ἐπὶ τῆς ἀποστολικῆς εὐαγγελικῆς παραδόσεως τῆς Ἐκκλησίας, εἶτα δὲ ἐπὶ τοῦ κειμένου τῶν Εὐαγγελίων. Ἡ διδασχὴ καὶ τὸ κήρυγμα αὐτῶν, ἕλως δὲ ἰδιαιτέρως ἡ χριστολογία, σωτηριολογία ὡς καὶ ἡ ἐσχατολογία αὐτῶν, δὲν θὰ ἦσαν ἐν ταῖς λεπτομερειαῖς αὐτῶν ὁμοιόμορφα, ἀλλὰ θὰ διέφερον μεταξύ των ἀναλόγως τῶν θεολογικῶν τάσεων τοῦ κέντρου, ἐκ τοῦ ὁποίου προήρχοντο οὗτοι, καίτοι βεβαίως, ὡς βασικὸν πυρῆνα εἶχον ταῦτα τὸ πάθος καὶ τὴν ἀνάστασιν τοῦ Κυρίου. Κατὰ τὴν θεωρίαν τοῦ E. Lohmeyer⁴, ἡ κοινότης τῶν Ἱεροσολύμων δὲν εἶναι τὸ μοναδικὸν κέντρον ἱεραποστολῆς, ἀλλὰ παραλλήλως πρὸς τοῦτο, τὸ ὁποῖον κατηύθυνον οἱ Δώδεκα, ἐνωρίτατα διεμορφώθη ὡς ἱεραποστολικὸν κέντρον καὶ ἡ κοινότης τῆς Γαλιλαίας, ἣτις καὶ ἀνέπτυξεν αὐτόνομον θεολογικὴν σκέψιν, ὑπὸ τὴν πνευματικὴν καθοδήγησιν τῶν ἀδελφῶν

1. Ἰδὲ Ἀ' Κορωθ., 12,28· Διδασχὴ τῶν Ἀποστόλων, XI, 3-4, 6· XIII,2.

2. Ἰδὲ ἀνωτέρω σ. 82, ὑποσ. 2.

3. Περὶ τῆς ἐν λόγῳ τάξεως μεταξύ πολλῶν ἐτέρων ἐργασιῶν ἰδὲ E. MEYER, *Ursprung und Anfänge des Christentums*, I, Stuttgart-Berlin, 1921, σ. 143, ὑποσ. I· E. KLOSTERMANN, *Das Matthäusevangelium*, Tübingen, 1938, σ. 93· L. VAGANAY, *Le schématisme du discours communautaire à la lumière de la critique des sources*, ἐν RB, τ. LX, 1953, σσ. 223 ἐξ· E. KAESMANN, *Eregetische Versuche und Besinnungen*, II, Goettingen, 1961, σσ. 90 ἐξ.

4. E. LOHMEYER, *Galiläa und Jerusalem*, Goettingen, 1936· *Cottesknecht und Davidssohn*, Västerwick, 1945 (Goettingen, 1953).

τοῦ Κυρίου»¹. Τὸ περὶ οὗ δὲ ὁ λόγος ἱεραποστολικὸν τοῦτο κέντρον ἐπὶ μικρῶν χρονικῶν διάστημα διετήρησε τὴν αὐτοτέλειαν αὐτοῦ (πρβλ. Μάρκ., 14,25· 16,7· Ματθ., 28,16 ἐξ· Ἰωάν., 21,1 ἐξ· Πράξ., 9,2· 24,5). Εἰς τὴν ὀργάνωσιν καὶ αὐτονομίαν τῆς κοινότητος ταύτης τῆς Γαλιλαίας συνετέλεσαν, προφανῶς, ἀφ' ἑνὸς μὲν ὁ δημόσιος βίος τοῦ Ἰησοῦ, ἀφ' ἑτέρου δὲ αἱ ἐμφανίσεις τοῦ Ἀναστάσιου Κυρίου ἐν τῇ περιοχῇ τῆς Γαλιλαίας². Παραλλήλως δὲ πρὸς τὰ δύο ταῦτα κέντρα ὑφίσταται, ὡς καὶ ἀνωτέρω εἶδομεν, τὸ κέντρον τῆς ἐν Ἱεροσολύμοις κοινότητος τῶν Ἑλληνιστῶν, τὸ ὁποῖον ἀκολουθεῖ ἰδίαν ἱεραποστολικὴν δρᾶσιν καὶ ἐκκλησιαστικὴν πολιτικὴν. Ἀργότερον εἰς τὰ ὡς ἄνω τρία ἱεραποστολικά κέντρα θὰ προστεθῇ καὶ τέταρτον, ἦτοι τὸ κέντρον τῆς κοινότητος τῆς Συρίας, ἥτις καὶ θὰ ἀποτελέσῃ τὴν βᾶσιν τῆς πρὸς τὰ ἔθνη ἐξορμήσεως καὶ ἱεραποστολῆς τοῦ Ἀπ. Παύλου. Τὸ κέντρον τοῦτο συναγωνίζεται τὸ κέντρον τῆς κοινότητος τῶν Ἱεροσολύμων, περὶ τῆς ὁποίας ἀσαφῶς ὁμιλεῖ ὁ συγγραφεὺς τῶν Πράξεων ἐν 1,13 ἐξ· 2,37-47· 4,32-35· 5,12-16.

Συνοφίζοντες πάντα τὰ ἀνωτέρω λέγομεν, ὅτι ἡ ἐπιβίωσις τῆς τάξεως τῶν Προφητῶν³ καὶ γενικώτερον τῶν χαρισματούχων, οἵτινες δὲν ἀπετέλουν ἴδιον χαρακτηριστικὸν γνώρισμα τῆς κοινότητος τῶν Ἱεροσολύμων (πρβλ. Πράξ., 11,27· 15,22), ἀλλὰ τοῦναντίον ἡ ὑπαρξίς αὐτῶν προεκτείνεται καὶ εἰς αὐτὰς ἔτι τὰς κοινότητας τῆς Διασπορᾶς (πρβλ. Πράξ., 13,14· Α' Κορ., 12,28 ἐξ.), ἐξακολουθοῦσα νὰ ἡγῆται τῶν ἐκκλησιῶν τῆς Διασπορᾶς, ἔτι καὶ κατ' αὐτὴν ταύτην τὴν περίοδον τοῦ 2ου αἰῶνος, ὡς προκύπτει ἐκ τῆς Διαχρήσεως τῶν Ἀποστόλων⁴, ἐπεξέτεινεν ὡσαύτως τὴν ἐπιβίωσιν τῶν προευαγγελικῶν διηγήσεων-γραπτῶν τε καὶ προφορικῶν—διὰ τῆς χρήσεως αὐτῶν ὑπ' αὐτῆς. Διὰ τῆς διδασχῆς καὶ τῶν κηρυγμάτων αὐτῶν, ἅτινα, ὡς ἀνωτέρω ἐσχομεν τὴν εὐκαιρίαν νὰ τονίσωμεν, ἀπετέλουν μετὰ τῆς θείας Εὐχαριστίας τὸ κέντρον τῶν συνάξεων τῶν μελῶν τῆς ἀρχεγόνου Ἐκκλησίας, ἐπανα-

1. Τὴν θεωρίαν ταύτην τοῦ E. LOHMEYER ἐπένελεβον καὶ οἱ W. GRUNDMANN, *Jesus der Galiläer und das Judentum*, Leipzig, 1941 καὶ H. R. BALZ, *Methodische Probleme der neutestamentlichen Christologie*, Neukirchen, 1967 (ἰδιαιτέρως σσ. 167-175).

2. Τὰ δύο ταῦτα κέντρα τῆς πρωτοχριστιανικῆς ἀρχαιότητος ἐδημιούργησαν δύο τύπους παραδόσεων, ἤγουν τὸν τύπον τῆς παραδόσεως τῆς Ἱερουσαλὴμ καὶ τὸν τύπον τῆς παραδόσεως τῆς Γαλιλαίας. Ἐπὶ τῶν δύο τούτων μορφῶν τῆς αὐτῆς πάντοτε παραδόσεως θέλομεν ἐπανέλθῃ εὐθὺς κατωτέρω.

3. Περὶ τοῦ προφητικῆς χαρίσματος τῆς τάξεως ταύτης τῶν Προφητῶν ἰδὲ ἀνωτέρω σ. 82, ὑποσ. 2.

4. Φαίνεται ὅτι οἱ χαρισματοῦχοι οὗτοι τῆς κοινότητος τῆς Ἀντιοχείας ἦσαν ταυτοχρόνως καὶ ἀρχηγοὶ αὐτῆς. Πλεονα περὶ τοῦ θέματος τούτου ἰδὲ ἐν J. KÜRZINGER, *Die Apostelgeschichte*, Würzburg, 1951· J. DUPONT, *Les Actes des Apôtres (Bible de Jérusalem)*, Paris, 1958, ἀντίθετι.

5. Ἰδὲ XI,3· XIII,2· XV,1·2.

λαμβάνονται τὰ αὐτὰ Λόγια τοῦ Κυρίου, τὰ ὅποια διὰ τῆς ἐπαναλήψεώς των ταύτης λαμβάνουσι στερεότυπὸν τινα μορφήν, μέρος διὰ τῆς ὁποίας καταγράφουσι ἐν συνεχείᾳ οἱ Εὐαγγελισταί.

5. Αἱ προεαγγελικαὶ συλλογαὶ καὶ ἡ λατρεία τῆς πρώτης Ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας.

Ἀναμφιβόλως μέγα μέρος, ἐὰν μὴ τὸ μέγιστον, τῶν προεαγγελικῶν διηγήσεων, αἵτινες ἐκυκλοφοροῦντο, ὡς ἀνωτέρω εἶδομεν, εἰς διαφόρους συλλογὰς περιλαμβανούσας τὸν δημόσιον βίον τοῦ Κυρίου εἶτε ὑπὸ μορφήν διηγήσεων τῶν θαυμάτων, εἶτε ὑπὸ μορφήν Λογίων, διετηρήθη διὰ τῆς λατρείας καὶ ἐν τῇ λατρείᾳ τῆς ἀρχηγόνου Ἐκκλησίας. Ὅπως ἰδιαίτερος ἡ παράδοσις τῶν Λόγων τοῦ Κυρίου διετηρήθη, κατὰ τὸ μέγιστον αὐτῆς μέρος — ἐὰν μὴ καὶ καθ' ὅλοκληρίαν — χάρις εἰς τὴν παράθεσιν καὶ τὴν συνεχῆ αὐτῶν ἐπανάληψιν ἐν ταῖς διαφόροις λατρευτικαῖς συνάξεσι τῶν μελῶν τῆς πρωτοχριστιανικῆς Ἐκκλησίας, ἥτις τελεῖ ὑπὸ τὸν ἀπόλυτον ἔλεγχον καὶ τὴν ἐγγύησιν τῶν αὐτοπτῶν μαρτύρων τῆς δημοσίας δράσεως τοῦ Κυρίου.

Ἡ πρωτοχριστιανικὴ Ἐκκλησία, ἀπὸ τῶν πρώτων ἤδη αὐτῆς βημάτων, ἀναγνωρίζουσα τὴν σπουδαιότητα τῆς λατρείας διὰ τὴν καθόλου ἠθικὴν καὶ θεολογικὴν διαπαιδαγώγησιν καὶ καλλιέργειαν τῶν μελῶν αὐτῆς, προβαίνει εἰς τὴν σύνταξιν διαφόρων προσευχῶν καὶ ὕμνων¹ ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ περιεχομένου τῶν προεαγγελικῶν διηγήσεων καὶ τῆς Π.Δ. κατ' ἀρχάς, εἶτα δὲ ἐπὶ τῇ βάσει καὶ τοῦ περιεχομένου τῶν βιβλίων τῆς Κ.Δ. Οἱ ταγοὶ αὐτῆς ἔδωσαν μεγίστην σημασίαν εἰς τὴν σύνταξιν προσευχῶν καὶ ὕμνων, διότι ἀνεγνώρισαν τὴν παιδαγωγικὴν αὐτῶν σημασίαν καὶ ἀξίαν διὰ τε τὴν διαμόρφωσιν τῆς διδασκαλίας καὶ τὴν μετάδοσιν τῶν δογματικῶν καὶ ἠθικῶν ἀληθειῶν τοῦ διὰ τοῦ ἐνσαρκωθέντος Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ ἀποκεκαλυμμένου λόγου. Ἡ σύνταξις προσευχῶν καὶ ὕμνων ἐθεωρήθη ὡς πρῶτον μέλημα τῶν ταγῶν τῆς Ἐκκλησίας, διότι οὐδεμία αὐτῆς πρᾶξις τελεῖται ἄνευ προσευχῆς (πρβλ. Π ρ ἄ ξ., 1,24-26· 4,24-30· 6,6·8, 15.22. 24·12,5-12). Διὰ τῆς συντάξεως τῶν διαφόρων προσευχῶν καὶ ὕμνων, ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ περιεχομένου τῶν προεαγγελικῶν συλλογῶν — τοῦτο ἰδιαίτερος ἰσχύει διὰ τὴν περίοδον τὴν μεσολαβήσασαν μεταξύ τοῦ θανάτου τοῦ

1. Ἡ σύνταξις τῶν διαφόρων ὕμνων ἐγένετο ὑπὸ τῆς χριστιανικῆς κοινότητος καὶ ἐπὶ τῇ βάσει ὀρισμένης παραδοσιακῆς τιнос φόρμουλας πρότυπον τῆς ὁποίας θὰ ἦτο ἡ ἑλληνικὴ μετάφρασις τοῦ Ψαλτηρίου. Ἀργότερον, καὶ δὴ καὶ ἀπὸ τοῦ 2ου αἰῶνος καὶ ἐντεῦθεν ἡ Ἐκκλησία συντάσσει τοὺς ὕμνους αὐτῆς ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ ἑλληνικοῦ μέτρου. Τοῦτο εὐκόλως δύναται νὰ ἐξαχθῇ ἐκ τῆς μετρικῆς ἀναλύσεως τοῦ ὕμνου πρὸς τὸν Ἰησοῦν Χριστόν, τὸν ὅποιον καὶ παραθέτει Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς ὡς ἐπίλογον τοῦ Παιδαγωγοῦ αὐτοῦ (πρβλ. ΚΑΗΜΙΩΝΤΟΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΩΣ, *Παιδαγωγός*, ΠΙ, ΧΙΙ, 101,3· ἔκδοσις Ο. STAEBELIN, τ. Ι, σσ. 291-292).

Κυρίου καὶ τῆς συγγραφῆς τῶν Εὐαγγελίων — αἱ προευαγγελικαὶ καὶ εἶτα εὐαγγελικαὶ διηγήσεις διαμορφοῦνται καταλλήλως καὶ μεταδίδονται ἀπὸ στόματος εἰς στόμα καὶ ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν διὰ τοῦ προφορικοῦ λόγου, τῆς διδασχῆς καὶ τοῦ κηρύγματος, τῆς ὁμιλίας, τῆς κατηχήσεως καὶ τῆς λατρείας.

Κατὰ τὴν σύνταξιν τῶν προσευχῶν τούτων (ἀπαγγελλομένων εἴτε κατὰ τὴν τέλεσιν τῆς θ. Εὐχαριστίας, εἴτε τοῦ βαπτίσματος, εἴτε ἐπ' εὐκαιρίᾳ ἐτέρων συνάξεων ἢ λοιπῶν θρησκευτικῶν ἐκδηλώσεων τῶν μελῶν τῆς πρωτοχριστιανικῆς Ἐκκλησίας) λαμβάνονται ὑπ' ὄψιν οὐ μόνον αἱ προσυνοπτικαὶ συλλογαί, ἀλλ' ὡσαύτως καὶ ἡ λατρεία (Shachah καὶ proshunew), τὴν ὁποίαν ἀνεπτυξεν ἡ Ἰουδαϊκὴ κοινότης τῶν Ἱεροσολύμων, καὶ ἥτις ἐκφράζεται διὰ τῶν ὄρων «π ρ ο σ ε υ χ ῆ» (tefillah) ἢ «λ ε ι τ ο υ ρ γ ί α» ('avadah). Ἀπόδειξιν τούτου ἀποτελεῖ ἡ μνεῖα τῆς λειτουργικῆς πράξεως τῆς κοινότητος τῶν Ἱεροσολύμων ἐν Α' Κορ. 16,20 ἐξ. Ὡς εἶναι γνωστὸν τοῖς πᾶσιν, ὁ ὄρος «μαρὰν ἀθά», τὸν ὁποῖον χρησιμοποιεῖ ὁ Ἀπόστολος Παῦλος γράφων εἰς τοὺς Κορινθίους, ἀποτελεῖ μίαν ἀπλῆν ἀντιγραφὴν τῆς ἀραμαϊκῆς λέξεως Maranà tà **נְרַ** **נְרַ** ἢ Maran atà (**נְרַ** **נְרַ**)¹. Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος, ἀπευθυνόμενος πρὸς τὰ μέλη μιᾶς ἑλληνικῆς κοινότητος, ὡς εἶναι ἡ Ἐκκλησία τῆς Κορίνθου, δὲν θεωρεῖ ἀναγκαῖον νὰ μεταφράσῃ τὸν ὡς ἄνω ἀραμαϊκὸν ὄρον εἰς τὰ ἑλληνικά, ὡς πράττει ὁ συγγραφεὺς τῆς Ἀποκαλύψεως ἐν ταῖς ἐπτὰ αὐτοῦ ἐπιστολαῖς πρὸς τὰς ἐκκλησίας τῆς Μ. Ἀσίας (πρβλ. 22,20· ἰδὲ ὡσαύτως 2,5. 16.25· 3,3.11. 20·22,7.12.17). Δὲν μεταφράζει τὸν ὄρον τούτον ὁ Ἀπ. Παῦλος, διότι οὗτος ἦτο γνωστὸς εἰς τοὺς ἀναγνώστας τῆς ἐπιστολῆς αὐτοῦ. Ἐτύγχανε δὲ ὁ ὄρος οὗτος νὰ εἶναι γνωστὸς εἰς τοὺς Κορινθίους, διότι ἐγένετο χρῆσις αὐτοῦ ἐν τῇ λειτουργίᾳ τῆς κοινότητος τῶν Ἱεροσολύμων, μέσῳ τῆς ὁποίας εἰσήχθη ἐν συνεχείᾳ καὶ εἰς τὴν λειτουργίαν (λατρείαν) τῶν κοινοτήτων, αἵτινες ἐχρησιμοποιοῦν τὴν ἑλληνικὴν ὡς λειτουργικὴν αὐτῶν γλῶσσαν. Τελικῶς ὁ περὶ οὗ ὁ λόγος ὄρος ἐπεκράτησεν εἰς ὅλας τὰς χριστιανικὰς κοινότητας, ὡς προκύπτει ἐκ τῆς *Διδασχῆς τῶν Ἀποστόλων*², ὁ συγγραφεὺς τῆς ὁποίας ποιεῖται χρῆσιν τοῦ ὄρου μαρὰν ἀθά³ ἐν τινι ἐσχατολογικῷ περιεχομένου ἀποσπάσματι.

1. Πρβλ. K. G. KUHN, μαραναθά, ἐν ThWNT, IV, 470-475.

2. Ἰδὲ *Διδασχὴ τῶν Ἀποστόλων*, X,6: ...ἐλθέτω χάρις καὶ παρελθέτω ὁ κόσμος οὗτος. Ὡσαννά τῷ θεῷ Δαυίδ. Εἴ τις ἄγιός ἐστιν, ἐρχέσθω. Εἴ τις οὐκ ἔστι, μετανοείτω· Μαρὰν ἀθά. Ἀμήν.

3. Περὶ τῆς λειτουργικῆς χρήσεως τοῦ ὄρου τούτου ἰδὲ πλεονα ἐν G. BORN-KAMM, *Das Anathema in der urchristlichen Abendmahlsliturgie*, ἐν *Das Ende des Gesetzes (Gesamm. Aufsätze)*, I, München, 1958, σσ. 123-132· K. G. KUHN, *μνημον. ἄρθρον*, 470-475· O. CULLMANN, *Christologie du Nouveau Testament*, Neuchâtel-Paris, 1968, σ. 180-186· F. HAHN, *Christologische Hoheitstitel*, Goettingen, 1965, σσ. 100-09· P. E. LANGEVIN, *Jésus Seigneur et l' eschatologie. Exégèse des textes pré-*

“Ὅ,τι εἴπομεν περὶ τοῦ ὄρου «μαρὰν αθά» τὸ αὐτὸ ἀκριβῶς ἰσχύει καὶ περὶ τοῦ ἀραμαϊκοῦ ὄρου «ῶσαννά», τὸν ὁποῖον ὁ συγγραφεὺς τῆς Διδάχῃς τῶν Ἀποστόλων χρησιμοποιεῖ ὡς λειτουργικὴν ἐπίκλησιν¹. Τοῦ λόγου ὄντος περὶ τῆς ἐπιδράσεως τῆς Ἰουδαϊκῆς λατρείας ἐπὶ τῆς χριστιανικῆς τοιαύτης² ἀναφέρομεν, ἐν παρόδῳ, ὅτι αὕτη δὲν περιορίζεται μόνον ἐν τῇ ἀποστολικῇ ἐποχῇ, ἀλλ’ ἐπεκτείνεται καὶ πέραν αὐτῆς. Τοῦτο καθίσταται σαφές ἐκ τῆς μεταγλωττίσεως Ἰουδαϊκῶν προσευχῶν εἰς τὴν ἑλληνικὴν ὑπὸ τοῦ συγγραφέως τῶν Ἀποστολικῶν Διαταγῶν³, ὡς ἀπέδειξεν ὁ W. Bousset⁴.

Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τῆς ἐπιδράσεως τῆς Ἰουδαϊκῆς λατρείας ἐπὶ τῆς χριστιανικῆς τοιαύτης. Περὶ δὲ τοῦ ρόλου τῆς λειτουργίας ἢ, γενικώτερον, τῆς λατρείας ὡς καθαρᾶς δογματικῆς μαρτυρίας τῆς ἀποκεκαλυμμένης ἀληθείας, ὡς πληρότητος τῆς θεολογικῆς σκέψεως τῆς Ἐκκλησίας, ἐπὶ πλεον δὲ ὡς μέσου διατηρήσεως καὶ μεταδόσεως κατ’ ἀρχὰς μὲν τῶν προευαγγελικῶν διηγήσεων εἶτα δὲ τῶν διηγήσεων τῶν κανονικῶν Εὐαγγελίων θέλομεν ἐπανέλθῃ εὐθὺς κατωτέρω.

(Συνεχίζεται)

pauliniens (Studia, 21), Bruges-Paris, 1967, σσ. 168-208. B. SANDVIK, Das Kommen des Herrn beim Abendmahl im Neuen Testament (AbhTANT, 58), Zürich, 1970.

¹ Ἐναντίον τῆς ὡς ἄνω γνώμης τῆς πλειοψηφίας τῶν ἐξηγητῶν C. F. Moule δὲν ἀποδέχεται σύνδεσμον τινα τοῦ ἐν λόγῳ ὄρου μετὰ τῆς λατρείας (C. F. MOULE, *A Reconsideration of the Context of Maranatha*, ἐν *NTSt*, τ. VI, 1959/60, σσ. 307-310).

1. Ἴδὲ ἄνωτέρω ὑποσ. 2.

2. Περὶ τοῦ βαθμοῦ ἐπιδράσεως τῆς λατρείας τῆς Συναγωγῆς ἐπὶ τῆς Χριστιανικῆς τοιαύτης μεταξὺ ἄλλων ἰδὲ Π. ΤΡΕΜΠΕΛΑ, *Αἱ ἀρχαὶ τῆς Χριστιανικῆς Λατρείας*, ἐν *ΕΕΘΣΠΑ*, τ. XIII (1959), σσ. 15-92, ἰδιαιτέρως σσ. 38-47.

3. Ἴδὲ Ἀποστολικαὶ Διαταγαί, VII, 33-38. Περιγραφὴν τῆς συλλογῆς ταύτης καὶ κατὰ προσέγγισιν προσδιορισμὸν τοῦ χρόνου συγγραφῆς αὐτῆς ἰδὲ ἐν W. BOUSSET, *Eine jüdische Gebetssammlung im siebenten Buch der apostolischen Constitutionen (Nachrichten der kgl. Gesellschaft der Wissenschaften in Goettingen, philologisch-historische Klasse, 1915)*, σσ. 433-489.

4. Ἴδὲ προηγουμένην ὑποσημείωσιν.